

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΗ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 199 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2005 • ΕΛΟΓΑ 5765 - ΤΙΣΡΙ 5766

Η συμβολή
των Εβραίων
στον Πόλεμο
του 1940

Τα φληναφήματα των αντισημιτών

ΣΤΟ «ΒΗΜΑ», στις 10 Ιουλίου 2005, ευθύς μετά τις τρομοκρατικές πράξεις στο Λονδίνο, δημοσιεύτηκε το παρακάτω:

Αγαπιέ βηματοδότα

Στοχηματίζω ότι δεν θα αρχίσει να εμφανισθεί και ο ευκαιριακός ηλίθιος που θα υποστηρίξει ότι οι Εβραίοι του Λονδίνου είχαν δέχθεν ειδοποιηθεί το πρωί της Πάμπυκς να μη μετακινούνται με λεωφορεία και μετρό...

ΠΑΝΔΩΡΑ

[Το δημοσίευμα κάνει υπαινιγμό για την «ηλιθιότητα», που κι αυτή ακούστηκε μετά την τρομοκρατική ενέργεια στους Δίδυμους Πύργους, της Νέας Υόρκης, στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, ότι δέχθεν οι Εβραίοι, που υπηρετούσαν σε εταιρείες που στεγάζονταν στους Δίδυμους Πύργους, είχαν ειδοποιηθεί να μην πάνε στις εργασίες τους εκείνη τη μέρα και γι' αυτό μεταξύ των θυμάτων δεν υπήρχαν Εβραίοι!..]. Κι όμως υπήρχαν πολλές εκατοντάδες Αμερικανών Εβραίων μεταξύ των θυμάτων.

Η ΕΙΡΩΝΕΙΑ που εκφράζει το σχόλιο της εφημερίδας «Βήμα» θα θεωρείτο χιουμοριστική αν δεν ήταν αυτόχρονα τραγική. Τραγική όχι για την αντισημιτική υστερία μερικών ατόμων περιορισμένης αντιλήψεως, όσο για το ότι μπορεί να υπάρχουν άτομα που πιστεύουν σ' αυτού του είδους τις ψευδολογίες.

ΣΕ ΜΙΑ ΕΠΟΧΗ κατά την οποία ο άνθρωπος ταξιδεύει σ' άλλους πλανήτες, όταν οι πρόοδοι -πραγματικά θαύματα- της τεχνολογίας διαδέχονται η μία την άλλη ως καρπός της υπερυψώσεως του ανθρωπίνου πνεύματος, όταν οι νέοι άνθρωποι τείνουν σ' όλους τους τομείς να δημιουργήσουν μία νέα κοινωνική πραγματικότητα, είναι λυπηρό να υπάρχουν ακόμη άτομα προσεχόμενα από πολιτισμένους λαούς που να πιστεύουν στα περί Εβραίων διαχρονικά μυθεύματα.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ των αντισημιτών στηρίζεται πάντα στη «θολούρα» των όσων υποστηρίζουν. Επειδή δεν διαθέτουν συγκεκριμένα στοιχεία, σαφείς πηγές και ντο-

κουμένα χρησιμοποιούν υπαινιγμούς, αλληγορίες, μύθους, τα μη αποδεικνυόμενα, για να ψιθυρίσουν (ποτέ δεν μιλάνε κατηγορηματικώς) τις ψευδολογίες τους. Ψίθυρος κι επανάληψη είναι η ανά τους αιώνες μεθοδολογία των αντισημιτών που την εφήρμοζαν πολύ πριν από τον απολογητή του Ναζισμού Γκαίμπελς.

Ο κ. Τ. ΚΑΜΠΥΛΗΣ (στα «Νέα», 17.8.2005), με αφορμή, μεταξύ άλλων, τους αντιεβραϊκούς μύθους, και με τίτλο «Θεωρίες συνωμοσίας», εξηγεί πώς «βασικό συστατικό στην κατασκευή ενός αστικού μύθου είναι η θεωρία της (μιας) συνωμοσίας. Η ύπαρξη δηλαδή μιας σκοτεινής περιοχής της κοινωνίας η οποία δεν είναι ακριβώς άβυστος για όλους αλλά για τους περισσότερους». Στο ίδιο πνεύμα ο κ. Γεω. Λαουτάρης (στον «Αγώνα της Κρήτης», 12.8.2005), αναφέρει: «Το μυστικό μιας θεωρίας συνωμοσίας είναι ότι μπορεί να εξηγήσεις τα πάντα. Αρκεί να εντοπιστεί ένα μυστικό κέντρο αποφάσεων και να οριστεί ένας γενικός στόχος, όπως π.χ. ότι οι καλοί είναι οι Έλληνες και προαιώνιοι εχθροί τους, οι κακοί, είναι οι Εβραίοι οι οποίοι κινούν τα νήματα του κόσμου και θέλουν να μας εξουσιάσουν».

ΒΕΒΑΙΑ, σήμερα πια το έργο των αντισημιτών δεν είναι τόσο εύκολο. [Ας θυμηθούμε τους επαγγελματίες αντισημίτες συγγραφείς που στην Ελλάδα την περίοδο μετά τη Δικτατορία, έγραφαν τόμους για τους «Εβραίους, πλαστογράφους της Ελληνικής ιστορίας» είτε για τα χαλκευμένα «Πρωτόκολλα» κ.ά. παρόμοια]. Όσο όμως κι αν το πνεύμα της εποχής - πνεύμα προόδου, ελευθερίας, σεβασμού των θρησκειών, φυλών, εθνών- δεν είναι σήμερα αρκετά πρόσφορο για τους αντισημίτες, αυτοί όλο και εφευρίσκουν νέους τρόπους εκφράσεως. «Καμουφλαρισμένοι» προσποιούνται τους αντισιωνιστές, τους αντιισραηλινούς, τους κατέχοντες «αποκλειστικές πληροφορίες» και άλλα προσωπεία.

ΟΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΕΣ και οι μέθοδοί τους όμως δεν είναι πια για οίκτο. Για λύπηση είναι όσοι, στον 21ο αιώνα, εξακολουθούν να δίνουν σημασία στα φληναφήματα των αντισημιτών.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Τα Μνημεία των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Λάρισας και Βόλου για τους Έλληνες Εβραίους που έχασαν τη ζωή τους κατά τον Ελληνοϊταλικό και Ελληνογερμανικό Πόλεμο (1940-1941).

Από τη συμμετοχή των Ελλήνων Εβραίων στον Πόλεμο του 1940

- Μια χαρακτηριστική επιστολή του Αλβέρτου Ναχμία

Με ημερομηνία 5 Νοεμβρίου 1940, ο γνωστότατος υφασματέμπορος Αθηνών Αλβέρτος Ναχμία, σε επιστολή του σε συγγενικό πρόσωπο, γράφει τα παρακάτω. (Ανακοίνωση της ανηψιάς του κας Νέλλης Σεφικά - Θεσσαλονίκη):

Αγαπητέ Χάρρυ,

Ελάβαμε την από 28 λήξαντος κάρταν σου και είμεθα ευχαριστημένοι που είσαι καλά.

Χθες μας εκάλεσαν εις τον Εμπορικών Σύλλογον και μετά από έναν εμπνευσμένον λόγον του προέδρου μας κ. Παπαγιάννη, έλαβον τον λόγον και διά χειρογράφου εξεφώνησα τα εξής:

«Αγαπητοί Συνάδελφοι,

Την στιγμήν ταύτην τα Ηρωικά τέκνα της Ελλάδος μάχωνται των υπέρ πάντων αγώνα, αντάξιοι απόγονοι των Ηρώων των Θερμοπυλών, Σαλαμίνας και 1821.

Είναι ιερόν καθήκον πάντων ημών όπως υπερβαίνοντες τας δυνάμεις μας φανούμεν αντάξιοι των περιστάσεων και συνεισφέρομεν παν ό,τι δυνάμεθα διά τον Ιερόν Αγώνα της φιλιότης μας Πατρίδος.

Αγαπητοί συνάδελφοι, φεύγοντες από την αίθουσαν ταύτην πρέπει πας εξ υμών να έχει την συνείδησιν ήρεμον ότι εξετέλεσεν ως Έλληνα το καθήκον του». Μετά ταύτα εζητοκραύγασα υπέρ της Ελλάδος, της Α.Μ. του Βασιλέως μας και του Εθνικού μας Κυβερνήτη. Κατόπιν πα-

ρεκάλεσα τον κον πρόεδρον όπως μου κάμην την τιμήν και εγγραφώ πρώτος εις τον έρανον υπέρ των οικογενειών των επιστρατευθέντων. Κατόπιν της εγκρίσεως του ενεγράφημεν ως Χαίμ Ναχμία και Υιοί διά δραχμάς 500.000. Το τι επηκολούθησεν είναι απεριγράφτον. «Μπράβο του Ναχμία, αυτός και τα παιδιά του είναι αληθινοί πατριώτες». Αι θερμαί εκδηλώσεις των συναδέλφων μας με συνεκίνησαν βαθέως. Κατόπιν ωρίσθη επιτροπή από τους κ.κ. Μίμνη Βασιλόπουλον, Αλεξ. Ευθυμιάδην, Σολ. Ασέρ και εμού. Σήμερον είχαμεν την πρώτην συνεδρίασιν και αύριον με το καλό και με την βοήθειαν του Θεού θα βγούμεν διά τον έρανον. Ελπίζομεν και είμεθα βέβαιοι ότι πάρα πολλά εκατομμύρια θα μαζέψωμεν, να είναι βέβαιοι οι Ηρωικοί υπερασπιστές της Πατρίδος μας ότι κανείς από τους δικούς τους

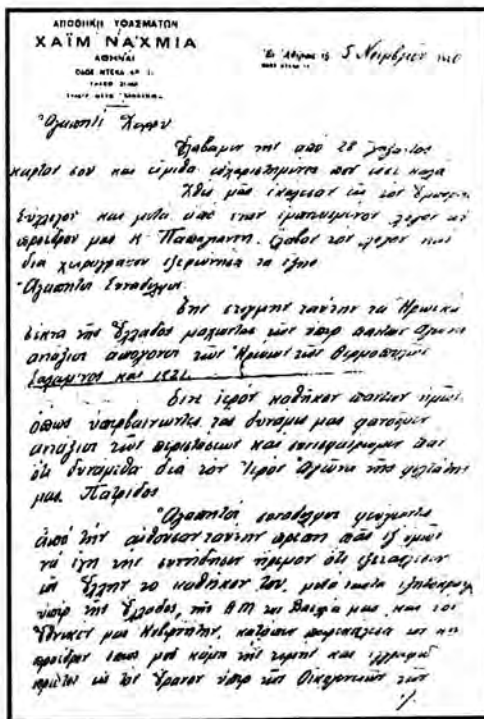
δεν θα πεινάσει, όλοι θα κάμωμεν το καθήκον μας.

Μέσω του κ. Ιακώβ Μπαλούλ σου εστείλαμεν χρήματα, ομοίως σου εστείλαμεν και διά της Τραπεζης Αθηνών. Ελπίζομεν να τα έχης λάβη.

Ο γαμβρός του κ. Μπαλλή, λοχαγός Σοφοκλής Ποντοικίδης, ανεχώρησεν διά αυτού. Είναι εις το 5ον Τάγμα Σκαπανέων, 1ον λόχον. Ελπίζομεν να σε ευρήκεν και να σου έδωσεν τους χειροπεμούς μας.

Παρακαλούμεν τον Παντοδύναμον να σε έχη καλά και αναμένωμεν πάντοτε να ακούσωμεν ευχάριστα νέα σου.

Σε φιλούμεν όλοι.
Αλβέρτος

Έλληνες Ισραηλίτες στην ελληνική πολιτική ζωή και στο ελληνικό Κοινοβούλιο

Του ΛΟΥΚΑ ΠΑΝ. ΠΑΤΡΑ

Εργαζόμενος επί σειράν ετών για τη συγγραφή ενός βιβλίου που εμπίπτει στα πλαίσια της νεοελληνικής Ιστορίας, και στο οποίο θα παραπέμψω παρακάτω, είχα συγκεντρώσει κατά την έρευνά μου υλικό για τις διαδοχικές βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα. Ειδικώς για τις μεταγενέστερες των Βαλκανικών Πολέμων, οι πρώτες των οποίων διεξήχθησαν το 1915, είχα στοιχεία σχετικά με τους Έλληνες Ισραηλίτες βουλευτές, καθώς και άλλων θρησκευμάτων, ιδίως Μουσουλμάνους. Στις εκλογές μάλιστα του 1920 είχε εκλεγεί και ένας της Μονοφυσικής Εκκλησίας των Αρμενίων. Οι αναφορές στα ελληνικά πολιτικά δεδομένα στην εξαιρετή μελέτη, διατυπωμένη με τη συστηματικότητα και την ευθύνη που τον διακρίνει, αλλά και τη γλαφυρότητα ύφους, του πρέσβη και λογοτέχνη κ. Κωνσταντίνου Βάσση με τίτλο *Σύντομη Ιστορία του Αντισιμιτισμού*, που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος, τα *Χρονικά*, του οποίου είμαι τακτικός αναγνώστης, όργανο αξιόλογης συμβολής στη νεοελληνική Ιστοριογραφία, (Τόμος ΚΗ - Τεύχος 196, Μάρτιος-Απρίλιος 2005), υπήρξε η αφορμή να δώσω μορφή στο παρόν μελέτημα.

Ο κ. Βάσσης πράγματι στη μελέτη του, στη σελίδα 12, αναφέρει, την ίδρυση της *Φεντερασιόν*, μιας από τις πρώτες και δυναμικές εργατικές ενώσεις στη Θεσσαλονίκη από τον Αβραάμ Μπεναρόγια και ότι στις εκλογές του 1926 εξελέγησαν στην Ελληνική Βουλή 4 Ισραηλίτες βουλευτές από την εβραϊκή κοινότητα Θεσσαλονίκης. Στη σελίδα 14 υποστηρίζει, ότι το εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης το μεν 1913, κατά τη υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου, που έθετε τέρμα στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο, ετάχθη υπέρ του Αυστριακού σχεδίου διεθνοποίησης της Θεσσαλονίκης, ενώ κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ετάχθη κατά της βενιζελικής πολιτικής και υπέρ της ουδετερότητας της Ελλάδος «με απώτερον αποτέλεσμα η εκλογική αποτυχία του Βενιζέλου, τον Νοέμβριο του 1920, να οφείλεται σε καταψήφιση από το ίδιο στοιχείο».

Νομίζω, ότι αξίζει να συμπληρώσουμε τα ιστορικά

στοιχεία τα σχετικά με τη δράση των Ελλήνων Ισραηλιτών στη νεοελληνική πολιτική κοινωνία, διευκρινίζοντας και ορισμένα θέματα που τίγονται στην παραπάνω μελέτη.

Θα ακολουθήσουμε για το σκοπό αυτό το ακόλουθο διάγραμμα:

1. *Η Φεντερασιόν και η προσωπικότητα και η δράση του Αβραάμ Μπεναρόγια*

2. *Οι πρώτοι Έλληνες Ισραηλίτες βουλευτές στη Βουλή της 31 Μαΐου 1915 και το Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, συνιδρυτές και ηγέτες του οποίου υπήρξαν ο Αλφρέδος Κουριέλ και ο μετέπειτα καθηγητής, γεωργιστής και υπουργός Αριστοτέλης Σίδερης, βουλευτές και οι δύο Θεσσαλονίκης από 31 Μαΐου έως 6 Δεκεμβρίου 1915 και στη Βουλή των Λαζάρων από 12 Ιουλίου 1917 έως 1 Νοεμβρίου 1920.*

3. *Έλληνες Ισραηλίτες Βουλευτές στις διαδοχικές Βουλές, απλές και συντακτικές, από τις εκλογές της 6ης Δεκεμβρίου 1915 έως και τις εκλογές της Ε' Εθνοσυνέλευσης της 9ης Ιουνίου 1935 και τις εκλογές της 26 Ιανουαρίου 1936.*

1. Η Φεντερασιόν και ο Αβραάμ Μπεναρόγιας

Το συνδικαλιστικό εργατικό κίνημα στην Ελλάδα άργησε πολύ να αναπτυχθεί. Κατά τον 19ο αιώνα τα συνδικάτα, κατά το πλείστον μικτά, εργαζομένων και εργοδοτών (κατάλοιπα συντεχνιακού τύπου) μετριούνταν στα δάκτυλα των χειρών. Από λόγο του Αριστοτέλη Σίδηρη της 3 Δεκεμβρίου 1918 στη Βουλή των Λαζάρων (Β' Σύνοδος της Κ' Περιόδου), προκύπτει ότι η ΓΣΕΕ, που μόλις είχε ιδρυθεί, περιελάμβανε «250 Σωματεία διεσπαρμένα εις ολόκληρον την Ελλάδα και εκπροσωπούντα 60.000 οργανωμένους εργάτας». (Βλ. Λουκά Παν. Πάτρα, *Εξουσία και Διανόηση στη νεότερη και σύγχρονη Ελλάδα ή Ιστορία του πολιτικού διμορφισμού στη νεοελληνική πολιτική κοινωνία 1837-*

Στελέχη της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης στην περίοδο του Μεσοπολέμου. Διακρίνονται - καθήμενοι: τέταρτος από αριστερά ο Ασσέρ Μαλλάχ, γεροισαστής, και προτελευταίος από δεξιά ο Χαϊμάκης Κοέν, βουλευτής. Όρθιοι: πρώτη σειρά - πρώτος από δεξιά ο Μεντές Μπενεραγίσις. [Από το Αρχείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης].

2004, Αθήναι, *Το Οικονομικόν*, Τόμος Α', σελίδες 457-458). Όταν στη διπλασιασμένη Ελλάδα του 1917 ο συνδικαλισμός ήταν τόσο περιορισμένος, κατανοεί ο μελετητής το μέγεθος του εγχειρήματος του Αβραάμ Μπενεραγία να πρωτοστατήσει στην ίδρυση το 1909 ήδη, στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλονίκη και στα τουρκοκρατούμενα Βαλκάνια, της Φεντερασιόν και να τη διοικήσει. Και αναφέρουμε τα τουρκοκρατούμενα Βαλκάνια διότι η Φεντερασιόν απετέλεσε Διαβαλκανική Σοσιαλιστική Εργατική Συνομοσπονδία, που είχε έδρα τη Θεσσαλονίκη. Η Θεσσαλονίκη ήταν τότε μεγαλούπολη 158.000 κατοίκων, από τους οποίους, όπως σημειώνει ο Κ. Βάσσης στην παραπάνω μελέτη του, Ισραηλίτες 61.000 - 70.000 και 40.000 Έλληνες. Οι υπόλοιποι ήταν Τούρκοι, Σλαύοι, Ρουμάνοι, Γάλλοι, Ιταλοί, λοιποί Ευρωπαίοι κ.λπ.

As υπενθυμίσαμε τα σχετικά με τον Αβραάμ Μπενεραγία. Είχε γεννηθεί στο Βιντίν της Βουλγαρίας το 1887 (Τα βιογραφικά του από σχετικό λήμμα στην Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, ΠΑΛΑΒΡ, Τόμος 43) από γονείς *σεφάρδους* ή *σεφαράδες* (Sephardim ή Sefardim), Εβραίους που είχαν εκδιωχθεί μαζί από την Ισπανία στα τέλη του 15ου αιώνα και κατέφυγαν στη Β. Αφρική, στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια και εξακολουθούσαν να ομιλούν την ισπανική αναμειγμένη με εβραϊκά (ισπανοεβραϊκή, judoespagnol). Έλαβε καλή μόρφωση, που του επέτρεψε να εξελιχθεί επαγγελματικά σε δάσκαλο και τυπογράφο, αλλά και να καταρτισθεί στη σοσιαλιστική θε-

ωρία και πρακτική. Η επικράτηση της νεοτουρκικής επανάστασης του 1908 απετέλεσε ευνοϊκή προϋπόθεση για την ανάπτυξη σοσιαλιστικών ιδεών στα Βαλκάνια και τη διακίνηση στελεχών που τις εκπροσωπούσαν. Έτσι το 1908 έρχονται από τη Βουλγαρία για να μείνουν, να εργασθούν και να δράσουν στη Θεσσαλονίκη άνδρες σοσιαλιστικών τάσεων, από τους οποίους θα αναφέρουμε τους αναρχοφιλελεύθερους Α. Τόμωφ, Π. Ντελνιράντεφ, Ν. Χαρλάκωφ και Αβραάμ Μπενεραγία. Από τους τέσσερις μόνον ο Μπενεραγία εγκαθίσταται οριστικά στη Θεσσαλονίκη και ισχυροποιεί την ελληνική συνείδησή του, ενώ οι άλλοι βουλγαρικής συνείδησης επιστρέφουν στη Βουλγαρία στα τέλη του 1908 (βλ. *Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών (ΚΜΜ), Η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης, Σύγχρονη Εποχή, 1989, σελ. 40*).

Ο Μπενεραγία συνδέθηκε αμέσως με την ισραηλιτική κοινότητα Θεσσαλονίκης, ιδρύοντας την *Εβραϊκή Λέσχη* και στη συνέχεια, το 1909, τη *Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία*, που λόγω της δυναμικότητας της ευρωπαϊκής γλωσσομάθειας στην περιοχή έμεινε να χαρακτηρίζεται ως *Φεντερασιόν*. (ΚΜΜ, ό.π. σελ. 41). Στις εκλογές της 31 Μαΐου 1915 η εβραϊκή κοινότητα Θεσσαλονίκης και η εργατική Φεντερασιόν, στην οποίαν ανήκαν και Έλληνες, υποστήριξαν και πέτυχαν την εκλογή πέντε Ισραηλιτών βουλευτών και ενός Έλληνα, του μόλις 26 ετών τότε Αριστοτέλη Σίδερν. Και οι 5 Ισραηλίτες βουλευτές ανήκαν στην αντιβενιζελική Ηνωμένη Αντιπολίτευση, όπως και ο Σίδερνς, αλλά αυτός

από κοινού με τον πέμπτο Ισραηλίτη βουλευτή Αλφρέδο Κουριέλ συνέστησαν στη Βουλή το *Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος*. Στο λήμμα που προαναφέραμε την ΠΑΛΑΒΡ αναγράφεται, ότι ο Μπεναρόγιας εξελέγη βουλευτής το 1915 μαζί με τον Κουριέλ. Ο συντάκτης του λήμματος, που δεν το υπογράφει, έχει κάμει όμως αβλεψία. Με τον Κουριέλ εκλέχθηκε ως δεύτερος του διδύμου όχι ο Μπεναρόγιας, αλλά ο Αρ. Σιδερνς. Ο Μπεναρόγια συνέχισε όμως τη δραστηριότητα και το 1918 στο 1ο Ελληνικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο (4/17 - 10/23 Νοεμβρίου 1918) υπήρξε συνιδρυτής, συνεργαζόμενος με την τάση των μάλλον συντηρητικών Ν. Γιαννιό, Ν. Δημητράτο, Αρ. Σιδερν, του ΣΕΚΕ (Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος). Ο Μπεναρόγια, όπως και ο Σιδερνς, αντιτάχθηκαν το 1919 στην προσχώρηση του ΣΕΚΕ στη Γ' Διεθνή. Εξελέγη όμως μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΣΕΚΕ το 1922, αλλά διαγράφηκε, από το Εθνικό Συμβούλιο του ΣΕΚΕ τον Φεβρουάριο του 1924, μαζί με άλλα στελέχη «δεξιός» τάσης, των οποίων τις απόψεις εξέφραζε το περιοδικό *Νέα Εποχή*. Συνεπής στις απόψεις του συνέχισε τον ιδεολογικό πολιτικό αγώνα του από το περιοδικό αυτό και με δημοσιεύματα σε άλλα έντυπα. Η δράση του τον έκαμε τόσο γνωστό στο Πανελλήνιο, ώστε σε *Συνεδρίαση της Βουλής της 2ας Ιουνίου 1925*, όταν συνεζήτητο εκλογικό νομοσχέδιο και συνεπώς **ποιο εκλογικό σύστημα είναι προτιμότεο**, για να αντικρουσθεί η καθιέρωση της απλής αναλογικής, βουλευτής υπεστήριξε ότι με την αναλογική θα έλθει στη Βουλή και ο Μπεναρόγιας. Ο βουλευτής και μετέπειτα υπουργός και από τα κύρια στελέχη του κόμματος των φιλελευθέρων Θεόδωρος Χαβίνης υπεστήριζε την καθιέρωση της αναλογικής εκλογής, στην οποίαν υπήρχαν αντιδράσεις. Αξίζει όμως να παραθέσουμε τη στιχομυθία σχετική με το πάντοτε επίκαιρο θέμα του δικαίου εκλογικού συστήματος:

«Θ. ΧΑΒΙΝΗΣ. Λυπούμαι πολύ διότι ο κ. συνάδελφος δεν επρόσεξε, διότι ήδη απάντησα εις την ερώτησίν του. Εφ' όσον δεν καθιερούται εν σύστημα το οποίον είναι δίκαιον προς όλας τις πολιτικές μερίδας, δεν δύναται τις να ισχυρισθῇ ότι καθιερύεται εν σύστημα, το οποίον δύναται να ωφελήσῃ ημᾶς και να αδικήσῃ εκείνους. Αλλά το κυριώτερον επιχείρημα κατά της αναλογικής αντιπροσωπείας, κύριοι συνάδελφοι, είναι ότι θα προέλθῃ κυβερνητική αστάθεια, ότι δεν θα υπάρξῃ ἐν κόμμα πλειοψηφούν το οποίον να σχηματίσῃ μίαν μόνιμον κυβέρνησιν...

ΕΙΣ ΠΑΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΣ. Θα ἔλθῃ ο Μπεναρόγιας.

Θ. ΧΑΒΙΝΗΣ. Ε, Αν επρόκειτο να ἔλθῃ ο Μπεναρόγιας και 5 - 6 ἐξ αὐτῶν, ασφαλῶς πρέπει και μόνον δι' αὐτὸν τον λόγον να επιβληθῇ ἡ αναλογικὴ αντιπροσωπεία. Ἡ αναλογικὴ αντιπροσωπεία ἀποτελεῖ δικλίδα ασφαλείας δια τον κομμουνισμόν, διότι θα ἔλθουν και οἱ αντιπρόσωποι του κομμουνισμοῦ ἐνταῦθα, ἵνα ἀπὸ του

βήματος ἐκθέσουν ἐπισήμως τὰς γνώμας των. Δεν ἐπιτρέπεται δε εἰς μίαν Δημοκρατίαν να θέλῃ να ἀποκλείσῃ ὠρισμένας τάξεις ἀπὸ τον φόβον μήπως εἶναι ἰσχυρότεροι και ἐπικρατήσουν εἰς την Συνέλευσιν.

Θα ἦτο ἀνάξιον της Δ' των Ἑλλήνων Συνελεύσεως να ἀποκλείσῃ ὠρισμένας τάξεις του Ἑλληνικοῦ λαοῦ...».

Μολονότι η σύλληψη και η βίαιη μεταφορά των Ισραηλιτῶν Θεσσαλονίκης στα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης των Εβραίων ἔγινε το 1943, οἱ πληροφορίες ἀναφέρουν ὅτι ὁ Μπεναρόγια με την οικογένειά του και συντρόφους του ἐκτοπίσθηκαν σε γερμανικά στρατόπεδα το 1941. (Βλ. *λήμμα εἰς Palabra* και βιογραφικὸ του Μπεναρόγια εἰς: *Υπουργεῖο Εἰσπρακτικῶν της Ελλάδος - Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Οἱ Ἕλληνες Εβραῖοι, ἐρευνα και ἐπιστημονικὴ ἐπιμέλεια Θάνος Βερέμης και Φωτεινὴ Κωνσταντοπούλου, Καστανιώτης, 2000*). Διασώθηκε μόνος και ἐπέστρεψε στη Θεσσαλονικὴ το 1945. Προσχώρησε ἀμέσως ὡς στέλεχος στο ΣΕΚΕ-ΕΛΔ των Αλ. Σβώλου και Ηλ. Τσιριμώκου, ἀλλὰ το 1953 ἐγκαταστάθηκε μόνιμως στο ανεξάρτητο πια κράτος του Ἰσραήλ. Εργάσθηκε και ἐκεῖ ὡς συντάκτης περιοδικοῦ και συγγραφέας ὡς τον θάνατό του. Δημοσίευσε μάλιστα το 1972 στο *Τελ-Αβιβ* βιβλίο *Οἱ ἀρχαὲς του σοσιαλιστικοῦ κινήματος, Μνήμη Θεσσαλονίκης* που ἐκδόθηκε και στην ἱσπανοεβραϊκὴ. Το 1976 με την ἐπιμέλεια του πρόσφατα ἀποβιώσαντος *Γερασίμου Αποστολάτου* προέδρου της Εταιρείας Μελέτης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἐκδόθηκε σε βιβλίο το ἔργο του *Αβρ. Μπεναρόγια, Ἡ πρώτη σταδιοδρομία του Ἑλληνικοῦ Προλεταριάτου*, που σε ἀρχικὴ του μορφὴ εἶχε δημοσιευθεῖ σε ἐπιφυλλίδες στην ἀπογευματινὴ ἐφημερίδα *Ταχυδρόμος Θεσσαλονίκης το 1931*. Ἔτσι διασώθηκε μία αὐθεντικὴ πηγὴ της ἱστορίας του ἐργατικοῦ κινήματος στην Ελλάδα.

2. Οἱ πρώτοι Ἕλληνες Ἰσραηλίτες βουλευτές στis Βουλές του 1915 και στη Βουλή των Λαζάρων του 1917-1920 - Το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος των Ἀριστοτέλη Σιδερν και Αλφρέδου Κουριέλ.

Οἱ πρώτες βουλευτικὲς ἐκλογὲς μετὰ τους βαλκανικοὺς πολέμους και την διέυρυνση της ἑλληνικῆς ἐπικράτειας διεξήχθησαν σε ὁλόκληρη την Ελλάδα στις 31 Μαΐου 1915. Σε αὐτὲς μετείχαν ὡς Ἕλληνες πια υπήκοοι και οἱ Τουρκικῆς, Ἰσραηλιτικῆς και Ἀρμενικῆς καταγωγῆς, καθὼς και ἀπὸ ἄλλες θρησκευτικὲς μειονότητες προερχόμενοι μόνιμοι κάτοικοι της ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Ἔτσι ἐξελέγησαν ἀπὸ τον νομὸ Θεσσαλονίκης ἐξί (6) Τουρκικῆς καταγωγῆς βουλευτὲς στην Ἑλληνικὴ Βουλή. Το πληθυσμιακὸ μέγεθος της Ἰσραηλιτικῆς κοινότητας Θεσσαλονίκης ἐπέτρεψε να ἐκλεγούν, ἐπὶ συνολικῶς 31 βου-

λευτών του νομού Θεσσαλονίκης, πέντε (5) Ισραηλίτες στην Ελληνική Βουλή, όλοι με τον συνδυασμό της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης. Ως σε αναμνηστική στήλη αναγράφουμε τα ονόματά τους κατά σειρά εκλογικής επιτυχίας:

Δαυίδ Ματαλόν
Ιωσήφ (Πέπο) Μαλάχ
Μαυρίκιος Κοφ(φ)ινάς
Ακμή Κοέν
Αλβέρτος Κουριέλ

Αρκετοί εργατικής επαγγελματικής απασχόλησης Έλληνες Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης και οι Έλληνες Χριστιανοί της Φεντερασίων έδωσαν την προτίμησή των στον Αλβέρτο Κουριέλ και τον Έλληνα σύντροφό του Αριστοτέλη Σίδηρη, που επίσης εξελέγη βουλευτής εν πολλοίς με εβραϊκές ψήφους. Ας θυμηθούμε ότι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ήσαν, από πλευράς επαγγελματικής και οικονομικής, διαστρωματώμενοι από τη μεγάλη επιχειρηματική και οικονομική κατηγορία και διακεκριμένους επιστήμονες των ελευθερίων επαγγελμάτων έως τους μικρομεσαίους αστούς και τους χειρώνακτες εργάτες και φορτοεκφορτωτές του λιμανιού. Για αυτό και ο Κουριέλ με τον Σίδηρη είχαν μικρότερη εκλογική υποστήριξη σε σχέση με άλλους Ισραηλίτες πολιτευτές τους οποίους στήριζε η μεγάλη συντηρητική πλειονοψηφία. Αλλά και οι δυο ήσαν δυναμικοί ιδεολόγοι της Σοσιαλδημοκρατικής τάσης και αμέσως μετά την είσοδό τους στην Βουλή ανακοίνωσαν τη σύσταση του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδος, στο οποίο μετείχαν ως βουλευτές μόνον οι δύο. Από τα *Πρακτικά της Βουλής*, από τη σύγκληση της Βουλής του Μαΐου 1915 ως την προκήρυξη νέων εκλογών για την 6^η Δεκεμβρίου 1915 και από τη σύγκληση της Βουλής των Λαζάρων (29 Ιουνίου 1917) μέχρι τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 προκύπτει έντονη και αξιοσημείωτη παρουσία των δύο βουλευτών του Σοσιαλιστικού Κόμματος Σίδηρη και Κουριέλ στις συζητήσεις στη Βουλή σε καίρια θέματα.

Από την έρευνα στην *Εφημερίδα των Συντήσεων της Βουλής*, έχουμε επιλέξει τρεις Συνεδριάσεις κατά τις οποίες η ομας των σοσιαλιστών (Σίδηρης και Κουριέλ) εμφανίζονται ως Σοσιαλιστικό Κόμμα.

Στη *Συνεδρίαση της 13 Ιουλίου 1917 της Βουλής των Λαζάρων*, κατά την οποίαν διεξήχθη συζήτηση και στη συνέχεια ψηφοφορία εμπιστοσύνης στην *κυβέρνηση Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου*, ο Σίδηρης ομιλεί και εξ ονόματος του Κουριέλ:

«ΠΡΟΕΔΡΟΣ. Ο κ. Α. Σίδηρης έχει τον λόγον.

Α. ΣΙΔΕΡΗΣ. Κύριοι βουλευταί, προκειμένου περί ζητήματος εμπιστοσύνης, είμαι υποχρεωμένος να δικαιολογήσω την ψήφον και εμού και του ετέρου συναδέλφου μου. Είναι γνωστή η διαφορά, ήτις διακρίνει τις ιδέας ημών από τις αντιλήψεις της Κυβερνήσεως και εν τω οικονομικώ και εν τω πολιτικώ πεδίω.

Εν τούτοις εβεβαιώσαμεν και άλλοτε ότι το προέχον σήμερα ζήτημα είναι το πολιτικόν. Από της εποχής εκείνης, ότε συνέβη η διάλυσις της Βουλής, ημείς εδηλώσαμεν ότι, θεωρούντες τις εκλογάς αντισυνταγματικές, δεν ελαμβάνομεν μέρος. Και όχι μόνον εθεωρήσαμεν τις εκλογάς αντισυνταγματικές και δεν ελάβαμεν μέρος εις αυτάς, αλλά διεμαρτυρήθημεν κατ' αυτών. Ηγωνίσθημεν κατά του τέως Μοναρχισμού και έσοχμεν δυστυχώς βαρέα πλήγματά του.

Χωρίς η ψήφος αυτή να σημαίνει αναγνώρισιν εν γένει της πολιτικής της Κυβερνήσεως, παρέχομεν σήμερον ψήφον εμπιστοσύνης προς ενίσχυσιν και θρίαμβον του νέου καθεστώτος και συγχρόνως όπως ενισχύσωμεν τον υπέρ της Εθνικής Αμύνης αγώνα, ον μετά των δημοκρατικών Εθνών διεξάγει σήμερον η Ελλάς, διότι είμεθα πολέμιοι της δουλώσεως ατόμων εις μιαν τάξιν της κοινωνίας, είμεθα μάλλον αντίθετοι προς την δούλωσιν ολοκληρών Εθνών εις μιαν τάξιν Δυναστικήν και Στρατοκρατικήν, οία η Γερμανία, η οποία σήμερον θέλει να υποδουλώση τον κόσμον.

Ούτω μετά των επιφυλάξεών μας και ως προς τα μέτρα δια την διεξαγωγήν του πολέμου, οικονομικά και φορολογικά και τους σκοπούς του πολέμου τούτου, παρέχομεν εις την

κυβέρνησιν ψήφον εμπιστοσύνης και προς ενίσχυσιν του αγώνος της Αμύνης της Χώρας και προς επικράτησιν των μεγάλων δημοκρατικών αρχών υπέρ των οποίων μάχονται τα μεγάλα Έθνη της Δύσεως. (Χειροκροτήματα)».

Στη *Συνεδρίαση της 26 Νοεμβρίου 1918* ετάλλου, αμέσως μετά την ανακωχή της 11^{ης} Νοεμβρίου που σήμανε το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, διατυπώνεται στη Βουλή από τη *Σοσιαλιστική Ομάδα* για πρώτη φορά το αίτημα αποστράτευσης, αλλά η κυβέρνηση, προετοιμάζοντας προφανώς την Μικρασιατική Εκστρατεία, αρνείται κατηγορηματικά και να το συζητήσει καν:

«ΠΡΟΕΔΡΟΣ. Οι κ.κ. Α. Σίδηρης και Α. Κουριέλ επερωτώσι την κυβέρνησιν να πληροφωρήσιν την Βουλίν διατί ληθάσης της εμπόλεμου καταστάσεως της χώρας μετά την υπογραφήν της ανακωχής και την

Ο Βουλευτής Χαϊμάκνς Κοέν

ανάκτησιν των καταληφθέντων εδαφών, εξακολουθεί να τηρή υπό τα όπλα τον ελληνικόν λαόν και να περιορίζει τας ελευθερίας αυτού δια του βαρύνοντος αυτόν Στρατιωτικού νόμου, λογοκρισίας τύπου και αλληλογραφίας, ως και των εξαιρετικών νομοθετικών μέτρων, άτινα κατά την επανίδρυσιν του σημερινού καθεστώτος επεβλήθησαν προσωρινώς.

Ε. ΡΕΠΟΥΛΗΣ (Αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως). Νομίζω ότι η Βουλή δεν θα ανεχθή καν την άναπτυξιν της επερωτήσεως των κ. βουλευτών, διότι προκειμένου περί αποστράτευσως, η Κυβέρνησις εάν νομίση ότι επιτρέπεται η αποστράτευσις θα προβή εις ταύτην...

ΠΡΟΕΔΡΟΣ. Ο κ. Σίδερνς έχει τον λόγον.

Α. ΣΙΔΕΡΗΣ. Η δήλωσις του κ. Αντιπροέδρου της κυβερνήσεως περί αποφάσεως του Υπουργικού Συμβουλίου ίνα άρη την προληπτικήν λογοκρισίαν του Τύπου και της αλληλογραφίας, καίτοι βεβαίως υπό επιφυλάξεις, είναι όντως ικανοποιητική. Λογίζομαι δε ευτυχής διότι επροκάλεσα την δήλωσιν ταύτην της Κυβερνήσεως και ότι από αύριον εφαρμόζεται η άρσις της λογοκρισίας. Αλλά, κ. βουλευταί, αι επιφυλάξεις αιταί τας οποίας εξέφρασεν ο κ. αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως είναι συναφείς προς τον τρόπον με τον οποίον εδικαιολόγησε την αρνητικήν απάντησιν εις το πρώτον ερώτημα. Είπεν ότι δια να υπάρξη επιστράτευσις θα υπάρξη λόγος, ήτοι η απάντησις είναι ότι υπάρχει επιστράτευσις διότι υπάρχει λόγος να υπάρξη. Αυτό δεν είναι απάντησις.

Μετά διαλογική συζήτηση, παρεμβαίνει και ο δεύτερος βουλευτής του Σοσιαλιστικού Κόμματος, του οποίου θα αναφέρωμε και άλλες σημαντικές παρεμβάσεις:

«Α. ΚΟΥΡΙΕΛ. Δεν θα ομιλήσω δια την ουσίαν. Ομολογώ ότι η ουσία του ζητήματος δύναται να δώση λαβήν εις παρεξηγήσεις και δι' αυτό προτού λάβω τον λόγον επί τούτου παρακαλώ τους κ. κ. βουλευτάς να με βοηθήσουν, την παράκλησιν δε αυτήν την κάμω εις την κυβέρνησιν, όπως συζητήσωμεν το ζήτημα εν μυστική συνεδριάσει, διότι επί τη βάσει της καλής πίστεως φρονώ ότι έχω επιχειρήματα τα οποία έχω υποχρέωσιν να σας ανακοινώσω και να τα συζητήσωμεν μαζί με τους άλλους αντιπροσώπους του λαού, έχομεν επιχειρήματα δια των οποίων θα καταλήξωμεν εις εν συμπέρασμα, εάν η επιστράτευσις πρέπει να διατηρηθή ή να κλείψη.

ΤΙΝΕΣ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ. Όχι. Όχι.

Α. ΚΟΥΡΙΕΛ. Τότε είμαι υποχρεωμένος να συζητήσω επί της ουσίας...».

Ο Κουριέλ αναπτύσσει διεξοδικώς τα επιχειρήματά του, αλλά προκαλείται βιαία αντιδράσεις, την οποίαν καθησυχάζει παρεμβαίνοντας και πάλιν ο Ρέπουλνς. Μετά έντονην σιχομυθία ο ομιλητής καταλήγει:

«Α. ΚΟΥΡΙΕΛ. Η επιστράτευσις έχει σκέσιν με την

πολιτικήν της χώρας στενήν, εκτός, εάν φρονήτε, ότι η επιστράτευσις διατηρείται χάριν εσωτερικών λόγων.

Δεν θέλω δε να αναφέρω και λόγους οικονομικούς και άλλους τους οποίους όλοι ημείς γνωρίζομεν, οι οποίοι επιβάλλουσι την αποστράτευσιν, φρονώ ότι η Κυβέρνησις άνευ περαιτέρω συζητήσεως έχει καθήκον να προβή εις αποστράτευσιν και ιδίως εις την σύγκλησιν της τόσα υποσχόμενης Εθνικής Συνελεύσεως».

Ο σοσιαλιστικός χαρακτήρας της Ομάδας Σιδερη-Κουριέλ, που εμφανίζεται στα παραπάνω κείμενα ως αγώνας για τις ατομικές ελευθερίες και την αντιπολεμική τάση, είχε καταδειχθεί κατά τη διάρκεια της Α' Συνόδου της Κ' Περιόδου της Βουλής (άρχισε την 3η Αυγούστου 1915). Α' Συζήτηση επί των άρθρων του νομοσχεδίου...». Λαμβάνει τον λόγον πρώτος ο:

«Α. ΣΙΔΕΡΗΣ. Ο κ. Υπουργός της Εθνικής Οικονομίας (πρωθυπουργός διατελούσε τότε ο Αλέξανδρος Ζαΐμης και υπουργός εθνικής οικονομίας ο Γεώργιος Θεοτόκης) υπέβαλε νομοσχέδιον περί αναστολής της ισχύος διατάξεων τινών της εργατικής νομοθεσίας, επί τω λόγω ότι η κήρυξις της επιστρατεύσεως ως φυσικήν συνέπειαν έχει την ανατροπήν των συνθηκών εργασίας...». Ο Σίδερνς με σοβαρά επιχειρηματολογία αντιτίθεται στο νομοσχέδιο και επακολουθούν απάντησις του Γ. Θεοτόκη και παρεμβάσεις των βουλευτών Γ. Κατιανή, Αλ. Παπαναστασίου, Γ. Γιαννακίτσα, Δ. Ράλλη και τη συζήτηση κλείνει ο:

«ΑΛΦΡΕΔΟΣ ΚΟΥΡΙΕΛ. Όπως προέβλεπον, κύριοι, το υποβληθέν νομοσχέδιον έφερεν επί τάπητος πολλά ζητήματα, δια τα οποία επιφυλάσσομαι να ομιλήσω εις την β' ανάγνωσιν. Αλλά δεν είναι δυνατόν να μη παρατηρήσω εις όσα είπεν ο κ. Υπουργός της Εθνικής Οικονομίας, ότι δεν υπάρχει εκμετάλλευσις των εργοδοτών εις βάρος των εργατών, αλλά μάλλον έχομεν πίεσιν εκ μέρους των εργατών και αυτό το είπεν ο κ. Υπουργός της Εθνικής Οικονομίας εις το Υπουργείον του οποίου υπάρχει και το τμήμα κοινωνικής προνοίας, το είπε δηλαδή εις Υπουργός προωρισμένος μάλλον να εκπνδένιση, όσον είναι δυνατόν, την εκμετάλλευσιν των εργατών. (Το Τμήμα Κοινωνικής Προνοίας είχε ως αρμοδιότητες την εργατική προστασία, δηλαδή την πολιτικήν εργασίας και κοινωνικών ασφαλίσεων και απετέλεσε τον πυρήνα από τον οποίον αναπτύχθηκε αργότερα το υφυπουργείον εργασίας, το σημερινό υπουργείο εργασίας και κοινωνικής προστασίας).

«Και φαντάζεσθε, κύριοι, κατά πόσον οι εργάται δύνανται να αναμείνουν υποστήριξιν από Υπουργόν ο οποίος θεωρεί τον εαυτόν του ως υφιστάμενον την πίεσιν των.

«Δεν γνωρίζω το πνεύμα, το οποίον υπηγόρευσε τους καταρτίσαντας την εργατικήν νομοθεσίαν, αλλά θα ομολογήσω ότι μεθ' όλον τον σεβασμόν τον οποίον

είπεν αντιπροσωπεύει μιαν ολόκληρον θεωρίαν, η οποία ανήκει εις το παρελθόν και δεν πιστεύω ότι την γνώμην αυτήν συμμερίζεται και εν μέλος του Υπουργικού Συμβουλίου το οποίον έχει καλήν φήμην όσον αφορά τα ζητήματα τα εργατικά και την φήμην αυτού περιμένομεν να την δικαιολόγησιν». (Υπαιτιγμός προς τον *Δημήτριον Γούναρην*, ο οποίος εις την τότε Κυβέρνησιν Ζαΐμη διετέλει υπουργός εσωτερικών. Ο Γούναρης, μέλος αρχικά της υπό τον Στέφανο Δραγούμη *Ομάδας των Ιαπώνων*, μετά την από το 1902 πρώτη εκλογή του, ανεγνωρίζεται ως ένας από τους πλέον καλλιεργημένους και προσδευτικούς στις πολιτικές ιδέες βουλευτές της εποχής).

Θα μου επιτραπεί να προσθέσω για τον Κουριέλ ένα άγνωστο συμβάν που συνδέεται με τη σύγχρονη διπλωματική Ιστορία. Όταν διαπιστεύθηκε στην Αθήνα πριν από λίγα χρόνια ως πρέσβης του Ισραήλ ο κ. Κουριέλ, στη δεξίωση που οργανώθηκε, υποβάλλοντας τις ευχές καλωσορίσματος, είπα στον κ. πρέσβη, ότι είναι ο δεύτερος Κουριέλ που έχει παρουσία στον δημόσιο βίο της Ελλάδος. Σε ερώτηση του πρέσβη, ποιος υπήρξε ο πρώτος, του υπενθύμισα τη σημαντική παρουσία του βουλευτή Θεσσαλονίκης Κουριέλ κατά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο κ. πρέσβης, υποθέτοντας ότι ο συνομιλητής του κάνει αναφορά σε ενδεχόμενη συγγένειά του με τον αείμνηστο βουλευτή, εξήγησε ότι το επώνυμο Κουριέλ είναι συννηθισμένο στα Βαλκάνια.

Κατά τη Β' Σύνοδο της Κ' Περιόδου της Βουλής, από τα Πρακτικά της αντλούμε στοιχεία για την παρουσία στην πολιτική ζωή μιας άλλης σημαντικής για την κοινωνική της προσφορά προσωπικότητας του Μαυρίκιου (ή Μωρίς ή Μωσσή, με αυτό το όνομα ήτο περισσότερο γνωστός στους δικούς του) Κοφ(φ)ινά. Είχε γεννηθεί στα Ιωάννινα το 1871 και μεγάλωσε στον Βόλο. Σπουδασμένος Ιατρική στη Γαλλία, διέπρεψε ως ιατρός στον Βόλο, όπου οργάνωσε με δικές του δαπάνες Σταθμό Α' Βοηθείων και εργάσθηκε για την ίδρυση του Μαιευτηρίου και του Βρεφοκομείου. (Βιογραφικά του στοιχεία από το προαναφερθέν έργο Υπουργείου Εξωτερικών - Πανεπιστημίου Αθηνών). Μολονότι εξελέγη το 1915 βουλευτής Θεσσαλονίκης με την Ηνωμένη Αντιπολίτευση, προσχώρησε στον Ελ. Βενιζέλο κατά το κίνημα Θεσσαλονίκης το 1916 και έγινε μέλος της Βουλής των Λαζάρων. Ομιλία του προ της ημερησίας διατάξεως, **κατά τη Συνεδρίαση της 7ης Αυγούστου 1917**, τρεις ημέρες μετά την μεγάλη πυρκαγιά της 4 Αυγούστου στη Θεσσαλονίκη, προκάλεσε την απάντηση του πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου και παρέμβαση του πρώην υπουργού και μετέπειτα πρωθυπουργού *Νικολάου Στράτου* και μας άφησε ανάγλυφη την τραγική ανάμνηση του γεγονότος:

«ΠΡΟΕΔΡΟΣ. Προ της Ημερησίας Διατάξεως τον λόγον έχει ο κ. Μ. Κοφινάς.

Μ. ΚΟΦΙΝΑΣ. Η εκραγείσα εν Θεσσαλονίκη πυρκαϊά απετέφρωσε τα δύο τρίτα της πόλεως, αι ζημιαί

είναι ανυπολόγιστοι και αι καταστροφαι μέγισται, εκατόν δε χιλιάδες άτομα ευρίσκονται χωρίς στέγην. Θα παρακαλέσω τον αξιότιμον Πρόεδρον της Κυβερνήσεως όπως πληροφορήσιν την Βουλήν ποια μέτρα θα λάβη προς περιθάλψιν, στέγασιν και ανακούφισιν των δυστυχών αυτών υπάρξεων. Είμαι πεπεισμένος ότι η Κυβέρνησις θα προβή εις πάσαν χρηματικήν θυσίαν προς ανακούφισιν αυτών. Θα είναι ευτύχημα εάν μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου μεταβώσιν επί τόπου και ιδίοις όμμασιν αντιληφθώσι το μέγεθος της καταστροφής και έλθωσιν αρωγοί αυτών.

Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ (Πρωθυπουργός). Η πυρκαϊά, εκραγείσα το απόγευμα του Σαββάτου όλως τυχαίως, επιπρόβλεψε πλείστα οικήματα της Θεσσαλονίκης, επεξετάθη δε, ένεκα του σφοδρώς πνέοντος ανέμου, και κατέστρεψε το μέγιστον μέρος της Θεσσαλονίκης. Η συμφορά είναι τρομερά, 80 χιλιάδες ευρίσκονται άστεγοι. Η εκεί τοπική αρχή έλαβεν όλα τα κατάλληλα μέτρα. Η Κυβέρνησις αποστέλλει εις Θεσσαλονίκην τρία των μελών αυτής, τους κ. κ. Υπουργούς της Γεωργίας, της Δικαιοσύνης και της Εθνικής Οικονομίας, του κ. Υπουργού Εσωτερικών ασθενούντος. Η Κυβέρνησις απέστειλεν ό,τι υπήρχεν εις τα αποθήκας, σκηνάς κ.λπ. δια την στέγασιν, απέστειλε δε και δι' ατμοπλοίων άλευρα. Εις τους κ. κ. Υπουργούς αφέθη η λήψις παντός μέτρου και ετέθη εις την διάθεσιν αυτών πίστωσης αορίστου ποσού, διότι είμαι δε βέβαιος ότι η Βουλή θέλει ψηφίσει οιονδήποτε ποσόν...

ΠΟΛΛΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ. Μάλιστα, μάλιστα.

Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ... όπως προσέλθην επίκουρος εις την συμφοράν.

Ν. ΣΤΡΑΤΟΣ. Η συμφορά, η οποία ενέσκηπεν εις την πόλιν της Θεσσαλονίκης, και δια το πλήθος των παθόντων και προπαντός δια το μέγεθος της εθνικής καταστροφής, δεν δύναται παρά να συγκινήση πάσαν Ελληνικήν ψυχήν και είμαι βέβαιος ότι η Βουλή νωμένη δεν θέλει διστάσει προ οιασδήποτε θυσίας προς ανόρθωσιν των ζημιών και αποκατάστασιν της Χώρας».

3. Έλληνες Ισραηλίτες βουλευτές στις αλληλοδιαδόχες Βουλές των Ελλήνων από τις εκλογές της ΚΑ' Περιόδου (6ης Δεκεμβρίου 1915) έως και τις εκλογές για την ανάδειξη της Γ' Εθνοσυνελεύσεως (9ης Ιουνίου 1935) και τις εκλογές Γ' ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ - Α' Περιόδου Βασιλευομένης Δημοκρατίας (29 Ιανουαρίου 1936) - γερούσιαστές ο Μαλλάχ Ασσέρ και ο Ισαάκ Σιακί.

α) Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, που είχαν ως

συνέπεια τον διπλο-
σιασμό της εδαφικής
επικράτειας και του
πληθυσμού της Ελλά-
δος, ήτο φυσικό να
διεξαχθούν εκλογές
για την ανάδειξη της
**ΒΟΥΛΗΣ Κ' ΠΕΡΙ-
ΟΔΟΥ**. Η γνωστή
διαφωνία μεταξύ του
Ελευθερίου Βενιζέλου
και του κόμματος των
φιλελευθέρων, αφε-
νός, προς τον Βασίλεα
Κωνσταντίνον και την
Αντιπολίτευση, αφε-
τέρου οδήγησε σε σύ-

Ο Γερουσιαστής Ισαάκ Σιακή

γκρουση, την παραίτηση του Βενιζέλου και την αντικα-
τάστασή του στις 25 Φεβρουαρίου/10 Μαρτίου 1915
από την κυβέρνηση μειοψηφίας Δημητρίου Γούναρη.
Τα γεγονότα αυτά επιτάχυναν την προκήρυξη **εκλογών
για την 31 Μαΐου 1915**. Στις εκλογές αυτές, στις ο-
ποίες αναφερθήκαμε ήδη, οι βουλευτικές έδρες είχαν
αυξηθεί από 181 σε 314. Ο Βενιζέλος κέρδισε απόλυτη
πλειοψηφία 187 εδρών, ενώ οι 127 έδρες της αντιπο-
λίτευσης καταναμεθήκαν: 90 στο κόμμα των Ελευθερο-
φρόνων του Δημ. Γούναρη, που το 1920 μετονομά-
στηκε σε Λαϊκό, 12 του Γ. Θεοτόκη, ανά 7 στα κόμματα
των Ραλλικών, των Μαυρομιχαλαίων και του Προσδευ-
τικού του Ν. Δημητράκοπούλου, 2 περιήλθαν στους σο-
σιαλιστές της Θεσσαλονίκης και 2 σε ανεξαρτήτους.
(Βλ. ενδεικτικά *προαναφερθέν βιβλίο Α. Πάτρα, ό.π.
Τόμος Α' σελ. 433 επόμεν., και την στο βιβλίο αυτό, Τόμος
Β', σχετική βιβλιογραφία*).

β) Ο Βενιζέλος ανέλαβε εκ νέου την κυβέρνηση στις 10
Αυγούστου 1915, αλλά επειδή η διαφωνία οξύνθηκε,
παραιτήθηκε πάλι στις 24 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους
και αλληπάλληλες κυβερνήσεις τον διαδέχθηκαν. Η κυ-
βέρνηση Στεφάνου Σκουλούδη προκήρυξε νέες **ε-
κλογές για την ανάδειξη της ΚΑ' ΠΕΡΙΟΔΟΥ της
Βουλής, τις οποίες και διεξήγαγε την 6η Δεκεμβρίου
1915**. Από τις εκλογές όμως αυτές, τις οποίες ο Βενι-
ζέλος χαρακτήρισε ως αντισυνταγματικές, απέσχεν ο
Βενιζέλος και τα συνεργαζόμενα με αυτόν κόμματα.
Απέσχον επίσης οι δύο σοσιαλιστές βουλευτές
Αλβέρτος Κουριέλ και Αριστοτέλης Σίδερης. Από τους
Ισραηλίτες υποψηφίους εξελέγησαν οι ακόλουθοι:

Εκλογική περιφέρεια Θεσσαλονίκης:

Μαυρίκιος Κοφ(φ)ινάς
Τεφίκ Τσέλλιος
Ιωσήφ Μαλλάχ
Ιούδα Σολ Μείρ

Ο Γερουσιαστής Ασέρ Μαλλάχ

Λέων Γ(κ)ατένιο

**Εκλογική περιφέ-
ρεια Φλωρίνης:**
Λάzaros Χακή Τυπέ.

Σημαντική προ-
σωπικότης της κοινω-
νικής ζωής της Θεσ-
σαλονίκης, που τον
θυμούνται οι παλαιοί
Θεσσαλονικιοί, υ-
πήρξε ο Λέων Γκα-
τένιο. Με πανεπιστι-
μιακή μόρφωση, ά-
σκησε το λειτούργημα
του εκπαιδευτικού.

Κατά τα δύσκολα έτη 1938-1941 διετέλεσε Πρόεδρος
της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης.

Όπως έχομε όμως εκθέσει, με Διάταγμα της κυβέρ-
νησης Βενιζέλου από 29 Μαΐου 1917, μετά την μετεγκα-
τάστασή της από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα, η Βουλή
της ΚΑ' Περιόδου καταλύθηκε και αντικαταστάθηκε
από τη Βουλή της Κ' Περιόδου, στην οποίαν δόθηκε το
παρώνυμο της **Βουλής των Λαζάρων**. Έτσι επανήλθαν
στη Βουλή αυτή και οι Ισραηλίτες βουλευτές που προα-
ναφέραμε.

γ) **Εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 για την ανάδειξη
της Γ' Εθνοσυνέλευσης**. Μετά την υπογραφή της Συν-
θήκης των Σεβρών (Sevres Γαλλίας) της 27 Ιουλίου/9
Αυγούστου 1920, ο Βενιζέλος αποφάσισε την διενέρ-
γεια των βουλευτικών εκλογών, τις οποίες και προκήρυξε
για τις 25 Οκτωβρίου. Αλλά στις 12/25 Οκτωβρίου απε-
βίωσε ο νεαρός βασιλιάς Αλέξανδρος, διορίστηκε αντι-
βασιλέας ο ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης και οι ε-
κλογές αναβλήθηκαν για την 1η Νοεμβρίου. Ο μετέ-
πειτα πρωθυπουργός και αντιβασιλέας **Γεώργιος Θ.
Κονδύλης**, στο βιβλίο του για τις εκλογές αυτές και τις
συνέπειές των *Ο Δρόμος προς την Καταστροφήν -
Εθνικός διχασμός αιτία της Μικρασιατικής Καταστροφής,
Επιμέλεια Θεμ. Γ. Ζαφειροπούλου, Αθήναι 1979*, γράφει:
«Είναι εξηκριβωμένον ότι πολλοί των φίλων του προ-
είπον εις αυτόν την αναπόφευκτον εκλογικὴν αποτυ-
χίαν. Δυστυχώς όμως ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε
φθάσει εις τοιούτον σημείον ισχυρογνωμοσύνης και
αυτοπεποιθήσεως, ώστε δεν έστεργε πλέον να ακούη
γνώμας φίλων του» περί αναβολής των εκλογών, η ο-
ποία ήτο δυνατή και νόμιμος μετά τον θάνατον του Αλε-
ξάνδρου και εφόσον η χώρα βρισκόταν σε εμπόλεμη
κατάσταση στη Μικρά Ασία από το 1919. (Σελίδα 210).
Ο Κονδύλης δεν θίγει καν την υπόθεση, που έχει πολλά
επιχειρήματα υπέρ αυτής, ότι ο Βενιζέλος επιδίωκε να
παραδώσει την Εξουσία στους αντιπάλους του για να α-

παλλαγεί από τις ευθύνες της Μικρασιατικής καταστροφής, για την οποίαν τον προειδοποιούσαν και ηγέτες μεγάλων συμμάχων ως βέβαιη λόγω της εξαλλαγής των διεθνών συνθηκών υπό τις οποίες είχε πραγματοποιηθεί η Μικρασιατική εκστρατεία. Η ήττα του Βενιζέλου υπήρξε συντριπτική. Στις 369 έδρες το κόμμα Φιλελευθέρων πέτυχε μόνον 118. Τις 52 από τις έδρες αυτές τις κέρδισαν οι φιλελεύθεροι στην Θράκη, η οποία βρισκόταν υπό τον έλεγχο των υπό την ηγεσία φιλελευθέρων αξιωματικών στρατιωτικών δυνάμεων και όπου η αντιπολίτευση δεν πρότεινε υποψηφίους. 5 μόνο έδρες κέρδισαν οι φιλελεύθεροι στην Αττικοβοιωτία, όπου απέτυχε και ο Βενιζέλος, Στερεά, Θεσσαλία, Άρτα, ανατολική και δυτική Μακεδονία, Ιόνια Νησιά, Κυκλάδες, Σάμο, Ψαρά και Πελοπόννησο. Οι υπόλοιποι 61 φιλελεύθεροι εξελέγησαν στην Κρήτη, Λέσβο, Χίο και Ήπειρο. Η μέχρι τότε Αντιπολίτευση με 251 έδρες έγινε παντοδύναμη κυβέρνηση (Βλ. Γ. Κονδύλη, *ό.π.* σελ. 199 επόμε., Ιωάννης Γιαννουλόπουλος, *Οι εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 και η επάνοδος του Κωνσταντίνου, εις Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΕ', σελ. 146 επόμε.*).

Στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 από τους Έλληνες Ισραηλίτες εξελέγησαν στην εκλογική περιφέρεια Θεσσαλονίκης όλοι με την Αντιπολίτευση, επί συνόλου 25 εδρών, οι ακόλουθοι:

Ισαάκ Αβραάμ Σιακ(κ)ής
Δαυίδ Αλχανάτς
Ναχαμά Πέπο Μαλ(λ)άχ

Με τον συνδυασμό των φιλελευθέρων είχε κατεβεί ως υποψήφιος, που όμως απέτυχε, ο Ισραηλίτης Ασέρ Μαλλάχ. Είχε σπουδάσει νομικά στη Γαλλία και άσκησε τη δικηγορία στη Θεσσαλονίκη, όπου ανέπτυξε κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα. Η δράση του όμως είχε προκαλέσει την αντίδραση των Νεότουρκων και το 1908 συνελήφθη και παραπέμφθηκε σε δίκη με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Παρά την πρόταση του Οθωμανού δημόσιου κατηγορού να καταδικασθεί σε θάνατο, ο Μαλλάχ αππλλάγη. Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης συνδέθηκε με τον Ελ. Βενιζέλο, με εντολή του οποίου διορίσθηκε μέλος του πρώτου Δημοτικού Συμβουλίου της ελεύθερης Θεσσαλονίκης. Θα τον συναντήσουμε υποψήφιο στις γερουσιαστικές εκλογές του 1929 και θα συμπληρώσουμε τη βιογραφία του.

Πολύ δραστήρια προσωπικότητα από τους παραπάνω υπήρξε ο Ισαάκ Σιακή (Λάρισα 1880 - Στρατόπεδο συγκέντρωσης Γερμανών στην Πολωνία 1944). Εγκαταστάθηκε ενωρίς στη Θεσσαλονίκη, όπου άσκησε το επάγγελμα του εμποροράπτη. Συνεργαζόμενος με τον Αβραάμ Μπεναρόγια υπήρξε ιδρυτής και πρόεδρος της *Ομοσπονδίας των Εβραϊκών Σωματείων*

Θεσσαλονίκης. Εξέδιδε και διπύθνε το δημοσιογραφικό όργανο της *La Verdad = Η Αλήθεια*. Εξελέγη βουλευτής με τον Γούναρη το 1920 και στις εκλογές του 1926 με την Εβραϊκή Πολιτική Ένωση. Όπως θα ιδούμε το 1927 εξελέγη και γερουσιαστής. Το 1928 απέτυχε να εκλεγεί. Από τα Πρακτικά της Βουλής προκύπτει συζήτηση αναφοράς, κατά τη *Συνεδρίαση της 10 Μαρτίου 1922*, του Ισαάκ Σιακή και παρέμβαση του Ναχαμά Πέπο Μαλλάχ, για το θέμα της *μεταφοράς* της Λαϊκής Αγοράς που διεξήγηση στη Φλώρινα κάθε Τετάρτη, κατακολουθίαν αποφάσεως του άλλοτε Υπουργού Εθνικής Οικονομίας (26 Μαρτίου 1921 - 2 Μαρτίου 1922) Ιωάννου Ράλλη, το Σάββατο. Η συζήτηση είναι σημαντική και για την παρέμβαση υπέρ των απόψεων των Ισραηλιτών βουλευτών, του βουλευτή Ιωάννου Δ. Ράλλη, αλλά κυρίως για τη διαπίστωση του γεγονότος, ότι μετά την παράδοση το 1913 της κατά το πλείστον ελληνικής μεγαλούπολης του Μοναστηρίου (Vitola) στους Γιουγκοσλαφούς, μαζί με τους Έλληνες κατοίκους που την εγκατέλειψαν και εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη και τη Φλώρινα, ήλθαν στην Ελλάδα και Ισραηλίτες κάτοικοι του Μοναστηρίου:

«ΠΡΟΕΔΡΟΣ. Επί αναφοράς κατοίκων Φλωρίνης ο κ. Ι. Σιακής.

Ι. ΣΙΑΚΗΣ. Πρόκειται δια την αγοράν η οποία γίνεται άπαξ της εβδομάδος. Η αγορά αυτή επί Τουρκοκρατίας εγένετο την Τετάρτην, κατά το 1913 επί Βενιζέλου καθωρίσθη να γίνεται το Σάββατον πράγμα όπερ εξηκολούθει μέχρι πρότινος, όποτε κατόπιν παραπόνων των Ισραηλιτών πληρεξουσίων, ο κ. Υπουργός της Εθνικής Οικονομίας καθώρισεν αντί Σαββάτου να γίνεται την Τετάρτην και τούτο ίνα δύνανται οι κάτοικοι Φλωρίνης, ανεξαρτήτως θρησκείματος, να λάβωσι μέρος εις την εβδομαδιαίαν αγοράν. Ο λαός Φλωρίνης κατόπιν τάξης στάσεως του κ. Υπουργού διεμαρτυρήθη και εζήτηι, όπως επανέλθη πάλι το Σάββατον, πράγμα το όποιον είναι τελείως άδικον, διότι καθώς γνωρίζετε οι Ισραηλίται δεν δύνανται να εργασθώσιν το Σάββατον και αναγκάζονται να μείνωσιν εις αργίαν. Παρακαλώ τον κ. Υπουργόν της Εθνικής Οικονομίας να όρίση την Τετάρτην και όχι το Σάββατον δια να ευχαριστηθώσιν όλοι.

Ι. ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ. Από της απελευθερώσεως της Φλωρίνης επεκράτησεν ίνα η εβδομαδιαία αγορά γίνεται το Σάββατον και τούτο διότι εις όλην την περιφέρειαν Φλωρίνης οι κάτοικοι είναι αγρόται. Ευρίσκουσι δε καταλληλοτέραν την ημέραν εκείνην δι αγοράν, καθ' όσον οι κάτοικοι των απομακρυσμένων χωρίων πρέπει να διαθέσωσι δύο ημέρας δια να έλθωσιν εις Φλώριναν....

Από της απελευθερώσεως της όμως εγκατεστάθησαν ελάχιστα οικογένεια Ιουδαϊκά, ελθούσαι εκ Μοναστηρίου, αι οποίαι διατρούσι την Σερβικήν υπηκοότητα και αι οποίαι ζητούσι να γίνεται η αγορά την

Τετάρτην...». (Και οι δύο ισχυρισμοί του βουλευτή δεν φαίνεται να ανταποκρίνονται στα πράγματα. Το ότι στην εκλογική περιφέρεια Φλωρίνης εξελέγη το 1915 Ισραηλίνης βουλευτής ο Λάζαρος Χακί Τυπέ Έλληνας πολίτης πρόφανώς από Ισραηλίτες Έλληνες ψηφοφόρους, αποδεικνύει μάλλον τον ισχυρισμό μας. Άλλωστε και οι 60.000 περίπου Έλληνες και οι Ισραηλίτες του Μοναστηρίου το 1913 ήταν Οθωμανοί και όχι Σέρβοι υπήκοοι).

Στη συζήτηση παρένεβη ο Ισραηλίνης βουλευτής:

«Ν. Π. ΜΑΛΛΑΧ. Δεν νομίζω, ότι ζήτημα τόσον ε-
πουσιώδες, το οποίον δεν είναι άλλο τι παρά μικροσυμ-
φέροντα, είναι ανάγκη να απασχολή την Συνέλευσιν.
Εφ' όσον την Κυριακήν την χρησιμοποιούν ως ημέραν
πορείας, δύναται η αγορά να ορισθῇ προ ή μετά, και
προτείνω εις τον Υπουργόν Εθνικής Οικονομίας να ζη-
τήσῃ ἀπὸ το Δημοτικόν Συμβούλιον να καθορίσῃ μιαν
οιανδήποτε ἄλλην ἡμέραν τῆς εβδομάδος ἐκτὸς του
Σαββάτου δια να ἠμπορέσουν και οι Ισραηλίται να ἐρ-
γασθῶν, διότι ἔχουν δικαίωμα ἐπὶ τῆς ζωῆς και δια να
μὴ δώσωμεν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι θέλομεν ἐμμέσως να
τους ἐκτοπίσωμεν με μέσα ὅχι ἠθικά».

Μετά παρεμβάσεις του Ιωάννου Δ. Ράλλη και του
Υπουργού Εθνικής Οικονομίας Λουκά Κανακάρη
Ρούφου, ο οποίος επεκατέστη την αρχήν της πλειοψη-
φίας του λαού, η οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση α-
ξιώνει να γίνεται η αγορά το Σάββατον, ἔλαβε τον λόγον
και πάλιν τελευταίος ο:

«Ι. Δ. ΡΑΛΛΗΣ. Εγώ εἶχον τὴν ἀντίληψιν, ὅπως α-
ντιτίθετον ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν του κ. υπουργοῦ τῆς
Εθνικῆς Οικονομίας, ὅτι δεν εἶναι ὁ Υπουργὸς ἀντι-
πρόσωπος τῶν πλειοψηφιών, ἀλλὰ τὸ δικαίον, ὅτι κα-
λεῖται να ἐκτέλεσῃ τὸ δικαίον, ἀλλ' ὅχι τὰς βουλὰς, τῆς
πλειονοψηφίας τὰς ἀδικούς. Καὶ ἔχων τοῦτο ὑπ' ὄψιν
μου προέβην, εἰς τὴν προέβην ἀπόφασιν, διότι τὸ δι-
καίον εἶναι με τὴν ἀποψιν τὴν ὁποίαν πκολούθησα ἐγώ,
διότι ἀναμφισβητήτως ἐν και μόνον ἐσκοπεῖτο, ὁ ἀπο-
κλεισμός τῶν Ισραηλιτῶν ἀπὸ τῆς εβδομαδιαίας α-
γορὰς δια τοῦ καθορισμοῦ ἡμέρας, ἡ ὁποία καθίστα α-
δύνατον τὸν συναγωνισμόν τῶν Ισραηλιτῶν λόγω τοῦ
καθορισμοῦ τοῦ Σαββάτου ὡς ἡμέρας εβδομαδιαίας α-
γορὰς.

Ὅ,τι ἐπράξεν ὁ ἀξιότιμος διάδοχός μου βεβαίως το
ἐπράξεν ἐν ὀνόματι τῆς ἀξιώσεως τῆς πλειονοψηφίας».

**δ) Εκλογές για τη Δ' Εθνοσυνέλευση της 16ης Δε-
κεμβρίου 1923.** Οι εκλογές αυτές διεξήχθησαν μετά τη
Μικρασιατική Καταστροφή και την επανάσταση του
1922, που ἔφερε στην Εξουσία κυβέρνηση ὑπὸ τον τότε
συνταγματάρχη και μετέπειτα πολιτικό Στυλιανό Γο-
νατά. Στην εκλογική περιφέρεια Θεσσαλονίκης ἐπὶ 32
συνολικῶς ἐδρῶν ἐξελέγησαν οἱ ἀκόλουθοι Έλληνες
Ισραηλίτες:

Ισαάκ Αλχανάτς

Ιάκωβος Λεβή (Λευί)

Ιωσήφ Ελία Σαΐας

Ιησούς Σαμουηλίδης

Η παρουσία δύο ἀπὸ τοὺς Ισραηλίτες βουλευτῆς τῶν
Ιωσήφ Σαΐα και Ιακώβου Λεβή ἔγινε ἰδιαιτέρως αἰ-
σθητή στη Βουλὴ κατὰ τὴν *Συζήτηση σὲς 19 Ιουλίου*
1924 πρόταψς μομφῆς κατὰ τῆς κυβέρνηψς Αλεξάν-
δρου Παπαναστασίου, ἡ ὁποία με τὴν ψήφο τῆς Εθνο-
συνέλευψς εἶχε ἀνακηρύξει τὴ Β' Δημοκρατία κατὰ τὴ
Συνεδρίαση τῆς 24 Μαρτίου 1924, που προκλήθηκε
ἀπὸ τὴν ἄρση ἐμπιστοσύνης πρὸς αὐτὴν ἀπὸ τῆς ὁμάδες
Α. Μιχαλακοπούλου και Στ. Γονατά. Οἱ δυο βουλευτῆς,
μολονότι τὸ σύνολο σχεδόν τῶν Μακεδόνων πληρεξου-
σίων με δήλωσῇ τοὺς τὴν ἴδια ἡμέρα ἐξέφρασαν τὴν ἄ-
ποψη, ὅτι δεν πρέπει να ἀνακοπεῖ τὸ ἀναδημιουργικὸ
ἔργο που συντελεῖται ἀπὸ τὴν κυβέρνηση Αλ. Παπανα-
στασίου στη Μακεδονία, κατέθεσαν τὴν ἀκόλουθη δή-
λωση που περιέχεται στὰ *Πρακτικά τῆς Βουλῆς*:

«Οἱ υποφαινόμενοι «Ιακώβ Λευὶ και Ιωσήφ Σαΐας
Ισραηλίται πληρεξούσιοι Θεσσαλονίκης δηλοῦσιν ὅτι,
με ὅλην τὴν ἐκτίμησιν και ἀφοσίωσιν νὴ τρέφουσιν
πρὸς τὸν ἀξιότιμον ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργῶν και
Αρχηγῶν τῆς Ομάδος τῶν κ. Πάγκαλον, οφείλουν να
καταψηφίσουν τὴν Κυβέρνησιν ἐνεκα τῆς ἀσκόπου δια-
χειρίσεως τοῦ ζητήματος τῆς Κυριακῆς ἀργίας ὑπ'
αὐτῆς χωρὶς να ὑπολογίσῃ τὰς θλιβεράς συνεπειὰς τὰς
ὁποίας ἤθελεν ὑποστή τὸ ἰσραηλιτικὸν στοιχεῖον. Ἐν
Αθήναις τὴ 19 Ιουλίου 1924 Ιωσήφ Σαΐας, Ιακώβ
Λευί».

Η ἐπακολούθησα ψηφοφορία με ψήφους 175 ἐναντί
131 και 12 ἀποχῶν εἶχε ὡς συνέπεια τὴν πώση τῆς κυ-
βέρνηψς Αλ. Παπαναστασίου, που ἀντικαταστάθηκε
στὶς 27 Ιουλίου ἀπὸ κυβέρνηση Θεμιστοκλῆ Σοφοῦλη.
Εἶναι περιεργὴ πάντως ἡ ἀντίθεση τῶν δυο βουλευτῶν
πρὸς τὸν Πάγκαλον, ὁ ὁποῖος ὡς μέλος τῆς κυβέρ-
νηψς εἶχε πρωτοστατήσει στην ὑπογραφή πρωτο-
κόλλου ὑποστήριξης στην Εξουσία τῆς κυβέρνηψς
Παπαναστασίου, ἡ ὁποία εἶχε ἀνακηρύξει τὴ Β' Ἑλλη-
νικὴ Δημοκρατία κατὰ τὴ Συνεδρίαση τῆς Δ' Ἐθνοσυ-
νέλευψς τῆς 24 Μαρτίου 1924.

**ε) Εκλογές τῆς 7ης Νοεμβρίου 1926 για τὴν ἀνάδειξη
Βουλῆς Α' Περιόδου Β' Δημοκρατίας.** Ἐπὶ 23 ἐδρῶν
τῆς περιφέρειας Θεσσαλονίκης οἱ 3 κατακτῆθηκαν ἀπὸ
τοὺς ἀκόλουθους Έλληνες Ισραηλίτες:

Λιάο Μεντῆς Μπενσατοῆς

Ισαάκ Αβραάμ Σιακῇ

Δαυὶδ Μπουχάρ Σαλάμ

Η περίοδος αὐτὴ πολλαπλῶς δυσχερῆς, με οἰκουμε-
νικὴ κυβέρνηση Αλεξάνδρου Ζαΐμη (4 Δεκεμβρίου
1926), στην ὁποία μετεῖχε ὡς ὑπουργὸς οικονομικῶν ὁ
αρχηγὸς τοῦ κόμματος τῶν προοδευτικῶν φιλελευ-
θέρων Γεώργιος Καφαντάρης, παραιτήθηκε μετὰ τὴν

παραίτηση του Καφαντάρη και αντικαταστάθηκε στις 4 Ιουλίου 1928 από κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου, ο οποίος επανήλθε στο πολιτικό προσκήνιο με νέαν ορμή διεκδικώντας την Εξουσία. Προκήρυξε εκλογές για τις 19 Αυγούστου.

στ) Οι Εκλογές της 19 Αυγούστου 1928 για την ανάδειξη Βουλής Β' Περιόδου Δημοκρατίας υπήρξαν θρίαμβος για τον Βενιζέλο. Το κόμμα φιλελευθέρων στις 250 συνολικά έδρες πέτυχε 178 και 45 έδρες τα συνεργαζόμενα με αυτό κόμματα και οι ανεξάρτητοι. Οι αντιπαλοί του περιορίστηκαν σε 27 έδρες. Από τους Έλληνες Ισραηλίτες Θεσσαλονίκης -σε αυτές τις εκλογές καθιερώθηκαν ιδιαίτεροι εκλογικοί σύλλογοι (εκλογικές περιφέρειες) για τους Ισραηλίτες και τους Μουσουλμάνους, μέτρο που επικρίθηκε ως αντισυνταγματικό- εξέλεξαν λόγω της εκλογικής συντριβής της αντιπολίτευσης μόνο δυο:

Μεντές Μπενσαντσή
Δαυίδ Ματαλών

Ο Βενιζέλος, μολονότι κατά την Περίοδο αυτή υπήρξε πολύ δημιουργικός, παρά το ότι η χώρα ιδίως από το 1931 υφίστατο την πίεση της διεθνούς οικονομικής κυκλικής κρίσης, επέμεινε στο σχέδιο του νέου εκλογικού νόμου για την Γερουσία, που έφερε και ψήφισε στη Βουλή, επέμεινε στην επιβολή χωριστών εκλογικών συλλόγων (εκλογικών περιφερειών) για τους Έλληνες Ισραηλίτες ψηφοφόρους και τους Μουσουλμάνους. Ο Βενιζέλος διαπίστωνε, ότι η πλειοψηφία των Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης τον αντιπολιτεύονται και προσπαθούσε με τους χωριστούς εκλογικούς συλλόγους να περιορίσει την επιρροή των. Είναι μια περίεργη εκδήλωση αδυναμίας του τόσο μεγαλεπήολου κατά το πλείστον σε προθέσεις και πραγματοποιήσεις μεγάλου πολιτικού.

Η συζήτηση του άρθρου 2 του νομοσχεδίου έδωσε αφορμή στον Μ. Μπενσαντσή (αναγράφεται κάποτε και Μπεσαντσή) να απασχολήσει κατά τη **Συνεδρίαση της 11ης Δεκεμβρίου 1928** με σοβαρή επιχειρηματολογία και θάρρος τη Βουλή και να προκαλέσει διεξοδικό διάλογο με τον Βενιζέλο και την υποστήριξη στις απόψεις των Ισραηλιτών κορυφαίων πολιτικών, όπως οι Αλέξανδρος Παπαναστασίου, Παναγής Τσαλδάρης κ.ά.:

«ΠΡΟΕΔΡΟΣ. Συζητήσις επί του άρθρου 2. Ο κ. Μπενσαντσή έχει τον λόγον.

Α. ΜΠΕΝΣΑΝΤΣΗ. Ως αντιπρόσωπος και εγώ του Ισραηλितικού πληθυσμού της Θεσσαλονίκης αισθάνομαι την υποχρέωσιν να διαμαρτυρηθώ. Ο Ισραηλितικός πληθυσμός ομοφώνως, χωρίς διαφοράς γνώμων και τάσεων, απορρίπτει το μέτρον τούτο ως πλήττον τα πολιτικά του δικαιώματα και θίγον αυτήν ταύτην την ηθικήν του υπόστασιν εις το Κράτος και θα εξηγηθώ α-

μέσως.

Από πολιτικής απόψεως το μέτρον τούτο μειώνει τα πολιτικά δικαιώματα των Ισραηλιτών, καθ' όσον περιορίζει την πολιτικήν των επίδρασιν κατά τας εκλογάς. Αλλά το σπουδαιότερον είναι τούτο, ότι το μέτρον τούτο παρουσιάζει εν σοβαρώτατον μειονέκτημα, καταργεί δηλαδή δια τον Ισραηλίτην το μυστικόν της ψήφου... Δηλαδή την επομένην των εκλογών μπορεί κανείς να διαπιστώνη πόσοι Ισραηλίται εψήφισαν υπέρ του τάδε ή του τάδε κόμματος.

Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ. Πώς;

Α. ΜΠΕΝΣΑΝΤΣΗ. Επιτρέψατέ μου να εξηγηθώ. Ως άτομα οι Ισραηλίται απολαύουσι της εγγυήσεως του Συντάγματος, δηλαδή του μυστικού της ψηφοφορίας, αλλ' ως σύνολον στερούνται με το μέτρον τούτο του μυστικού τούτου, διότι την επομένην των εκλογών είναι δυνατόν να εξεύρη τις πόσοι Ισραηλίται εψήφισαν υπέρ του τάδε κόμματος. Και τούτο είναι σοβαρόν μειονέκτημα. Αλλά και από ηθικής απόψεως αι συνέπειαι είναι πλέον απαίσιαι, διότι το μέτρον οριστά τους Ισραηλίτας ως πολίτας δευτέρας κατηγορίας.

ΤΙΝΕΣ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ. Όχι. Όχι.

Α. ΜΠΕΝΣΑΝΤΣΗ. Δεν λέγω ότι η κυβέρνηση σκέπτεται αυτό, αλλά το μέτρον αφήνει αυτήν την εντύπωσιν...

Ήκουσα, ότι αυτό το μέτρον αποβλέπει εις το να εξασφαλίσω εις τους Ισραηλίτας μίαν αντιπροσωπείαν εις την Βουλήν και την Γερουσίαν. Είμαι βέβαιος ότι οι Ισραηλίται παραιτούνται αυτού του δικαιώματος, επειδή τα μειονεκτήματα είναι σπουδαιότερα από τα πλεονεκτήματα...

Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ. Επιθυμώ ν' απαντήσω εις τον α-ξιοτίμον εκ Θεσσαλονίκης βουλευτήν. Δεν είμεθα η-μείς οι οποίοι κάμομεν τον διαχωρισμόν μεταξύ Ισραηλιτών ή Χριστιανών ή Μουσουλμάνων. Το καθεστώς των μειοψηφιών μας έχει επιβληθεί δια Διεθνούς συμβάσεως.

ΑΛ. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ. Ο κ. συνάδελφος δεν νομίζω ότι υπεστήριξεν την άποψίν του όπως έπρεπε, διότι το επιχείρημα ότι στερούνται της μυστικότητας της ψηφοφορίας είναι εντελώς αβάσιμον. Εκείνο το οποίον είναι σπουδαίον, ότι οι Ισραηλίται δεν θέλουν να είναι μειονότης και αυτό έχει μεγάλην σημασίαν.

Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ. Θα είμαι ευτυχής να χειροκροτήσω τους Ισραηλίτας Θεσσαλονίκης την στιγμήν κατά την οποίαν θα αισθανθούν εαυτούς Έλληνας πολίτας, όπως οι Ισραηλίται Κερκύρας, Κρήτης και της άλλης παλαιάς Ελλάδος. Αλλά πρέπει να ομολογηθῇ ότι εις αυτό το σημείον δεν έχομεν φθάσει ακόμη...»

Η συζήτηση συνεχίσθηκε επί μακρόν με νέες πολύ ενδιαφέρουσες παρεμβάσεις του Μπενσαντσή και έκλεισε με την ακόλουθη φράση του πριν από την ψηφοφορία:

«**Α. ΜΠΕΝΣΑΝΤΣΗ.** (Απαντά στον Αλ. Παπανα-

στασίον). Με συγχωρείτε, κ. Πρόεδρε, τοιούτος φόβος δεν υπάρχει. Εις την Αγγλίαν, Γερμανίαν, Γαλλίαν και Αμερικάν, οι Ισραηλίται έχουν μεγάλην επιρροήν και αισθάνονται ως Άγγλοι, Γερμανοί, Γάλλοι και Αμερικανοί και η εξέλιξις αυτή γίνεται εις την Θεσσαλονίκην. Δεν πιστεύω δε, οι Ισραηλίται να είναι τόσοι ανόητοι, ώστε να μη καταλαβαίνουν το συμφέρον των, το οποίον είναι η ευημερία του Κράτους και της Χώρας εις την οποίαν ζουν. (Χειροκροτήματα).»

Επακολούθησε ψηφοφορία αλλά το άρθρο 2 ψηφίσθηκε όπως προτάθηκε από την Κυβέρνηση.

ζ) Εκλογές για την ανάδειξη Γερουσίας της 21 Απριλίου 1929. Οι Γερουσιαστές εξελέγοντο τότε από τρία χωριστά εκλογικά σώματα: Απ' ευθείας από τους εκλογείς 92 γερουσιαστές κατά εκλογικές περιφέρειες, στις οποίες περιλαμβάνονταν και ο εκλογικός σύλλογος του συνόλου των Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης. 18 γερουσιαστές από τις επαγγελματικές οργανώσεις (Ακαδημία Αθηνών και Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης, Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος, Αγροτικού Επιμελητηρίου και Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών) και 10 αριστίνδην από το Κοινοβούλιο σε κοινή Συνεδρίαση των βουλευτών και των γερουσιαστών.

Ο εκλογικός Σύλλογος Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης ανέδειξε γερουσιαστή τον φιλελεύθερο δικηγόρο και πολιτευτή Ασσέρ Μαλάχ, στον οποίον αναφερθήκαμε παραπάνω.

η) Εκλογές για την ανάδειξη Βουλής Γ' Περιόδου Δημοκρατίας της 25 Σεπτεμβρίου 1932. Είχε αρχίσει και πάλιν η τραχύτης στις σχέσεις μεταξύ των κομμάτων και υπέβασκε εκ νέου πολιτειακό ζήτημα. Οι εκλογείς είχαν έντονα διασπασθεί, όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα. Επί συνόλου 250, οι φιλελεύθεροι κέρδισαν 101 έδρες, στις οποίες περιλαμβάνεται και ο ανεξάρτητος βουλευτής Πατρών Ανδρέας Μικαλακόπουλος. Οι λαϊκοί 95 έδρες. Οι προσδευτικοί (Γ. Καφαντάρης) 14. Αγροτικών Κόμμα 11. Αγροτοεργαρικοί (Αλ. Παπαναστασίου) 8 έδρες. Κομμουνιστές (Ενιαίο Μέτωπο) 10 έδρες. Τις υπόλοιπες κατέλαβαν κομματίδια (Γ. Κονδύλης, Τρίτη Κατάσταση).

Οι Έλληνες Ισραηλίτες Θεσσαλονίκης πέτυχαν να εκλέξουν 2 βουλευτές:

Λαϊκό Κόμμα	Δαυίδ Αλαλούφ
Κομμουνιστικό Κόμμα	Μωϋσής Καζές

θ) Εκλογές της 23ης Οκτωβρίου 1932 για τη μερική ανανέωση της Γερουσίας. Το δημοκρατικό Σύνταγμα της 3ης Ιουνίου 1927, που ιδρύοντας μια νέα νομιμοποίηση της Εξουσίας είχε θέσει τέρμα στους πολιτικούς κλυδωνισμούς της νεοελληνικής πολιτικής κοινωνίας και της αμφισβήτησης νομιμοποίησης της Εξουσίας,

πρόβλεπε στο «Άρθρον 59. Η Γερουσία απαρτίζεται από 120 Γερουσιαστές... Οι Γερουσιαστές εκλέγονται δι' εννέα έτη ανανεούμενοι ανά τριετίαν κατά το 1/3. Οι δε υπό της Βουλής και της Γερουσίας εκλεγόμενοι, δι' όσον χρόνον διαρκεί η βουλευτική περίοδος». Κατ' εφαρμογήν της διατάξεως αυτής προκηρύχθηκαν εκλογές για τη μερική ανανέωση της Γερουσίας. Σε αυτές ο εκλογικός Σύλλογος Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης δεν επανεξέλεξε τον γνωστό μας Ασσέρ Μαλλάχ, αλλά τον επίσης γνωστό μας από την εκλογή του ως βουλευτή Θεσσαλονίκης στις εκλογές του 1926 (παραπάνω) Ισαάκ Αβραάμ Σιακή.

Ο Ασσέρ Μαλλάχ μετανάστευσε το 1934 στην τότε Παλαιστίνη, από το 1948 κράτος του Ισραήλ και από εκεί στη Γαλλία. Το 1947 θεώρησε χρέος του να επιστρέψει στη Θεσσαλονίκη για να συνδράμει στην αποκατάσταση των ολίγων πια Ισραηλιτών που επέζησαν από το Ολοκαύτωμα. Επανήλθε όμως στη Γαλλία, όπου και πέθανε. (Βλ. Υπουργείο Εξωτερικών Ελλάδος - Πανεπιστήμιο Αθηνών, ό. π.).

Βιογραφικό σημείωμα για τον Ισαάκ Αβραάμ Σιακή έχομε καταχωρίσει παραπάνω.

ι) Εκλογές της 5ης Μαρτίου 1933 για την ανάδειξη Βουλής Δ' Περιόδου Δημοκρατίας. Ο Βενιζέλος και οι συνεργαζόμενοι με αυτόν εμειοψήφισαν. Στις 248 συνολικά έδρες της Βουλής, η απόλυτη πλειονοψηφία, 135 εδρών, κερδίσθηκαν από τους αντιπάλους του, 110 από τους φιλελεύθερους (από τους οποίους 80 βενιζελικοί και 30 συνεργαζόμενοι) και 3 από τους Αγροτικούς. Ο Νικόλαος Πλαστήρας εγκαταστάθηκε στο υπουργείο Στρατιωτικών και προσπάθησε ασκών εξουσίαν επί 14 ώρες να κινητοποιήσει στρατιωτικές μονάδες για να αποφευχθεί η ανάληψη της Εξουσίας από τους Λαϊκούς, αλλά τελικά σχηματίσθηκε κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη που ορκίσθηκε πρωθυπουργός στις 10 Μαρτίου 1933 και άσκησε την εξουσία μέχρι τις 10 Οκτωβρίου 1935, όταν καταλύθηκε από στρατιωτικό πραξικόπημα και την πρωθυπουργία ανέλαβε ο Γεώργιος Κονδύλης.

Στις εκλογές αυτές από τον εκλογικό Σύλλογο Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης εξελέγησαν:

Λαϊκό Κόμμα	Δαυίδ Αλαλούφ
Ανεξάρτητος	Ισαάκ Μόλχο

Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου και συγκεκριμένα κατά τη Συνεδρίαση της Βουλής της 5ης Ιουνίου 1934, ο τότε υπουργός Εσωτερικών στην κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη Δημήτριος Γιαννόπουλος, υποστηρίζοντας το σχέδιο του νέου εκλογικού νόμου, εξηγεί την αδικία που είχε συντελεσθεί από τον Ελ. Βενιζέλο με την ίδρυση χωριστού εκλογικού συλλόγου για τους Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης και προτείνει την επιβολή της ισότητας με την αναγνώριση του δικαϊώματος να ψηφίζουν οι Ισραηλίτες στα ίδια εκλογικά τμήματα

με τους Χριστιανούς:

«ΠΡΟΕΔΡΟΣ. Άρχεται η β' συζήτηση κατ' άρθρον επί του σχεδίου νόμου περί τροποποιήσεως του νόμου περί εκλογής βουλευτών.

Δ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ (υπουργός Εσωτερικών) Μάλιστα και αυτή μεν είναι η εκλογική πολιτική των Φιλελευθέρων δια τας περιφέρειας τας οποίας μετέβαλλαν πάντοτε αναλόγως του εκλογικού των συμφέροντος. Ελπισμόνσα να παρατηρήσω και τούτο, ότι αυτός ούτος ο Αρχηγός των Φιλελευθέρων ομιλών από του βήματος τούτου προέβη κατά την περίοδον εκείνην 1928 - 1932 εις την ομολογίαν, ότι έκανε τον χωριστόν Σύλλογον των Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης διότι είχε καταψηφισθή.

Ενθυμούμαι μάλιστα ότι τότε όχι μόνον προέβη εις αυτήν την ομολογία, ότι κάνω αυτό δια να μην την ξαναπάθω, διότι με εμαύρισαν οι Ισραηλίται και δεν εννοώ να την ξαναπάθω. Αλλά εις την παράκλησιν των δυο Ισραηλιτών βουλευτών τότε και όλων των Αρχηγών της τότε αντιπολιτεύσεως, του κ. Πρωθυπουργού, του κ. Παπαναστασίου και των άλλων Αρχηγών, οι οποίοι επέμειναν ότι η ισοπολιτεία την οποίαν πρέπει να ασκή η Ελλάς απέναντι όλων των πολιτών της επιβάλλει να καταργήση τον χωριστόν αυτόν σύλλογον, ο αρχηγός των Φιλελευθέρων είπεν, ότι δια τας εκλογάς μεν αυτάς, δηλαδή του 1932 δεν πρόκειται να μεταβάλη τίποτε, διότι είχαν γίνει τότε κάτι επεισόδια εις την Θεσσαλονίκην μεταξύ Ισραηλιτών και εθνικιστών και ίσως λόγω των επεισοδίων να προκληθῇ καμμιὰ σύρραξις και δι' αυτό έλεγεν ότι έπρεπε να καταργήσωμεν τον Σύλλογον των Ισραηλιτών. Αλλά υπεσχέθη, ότι από της επομένης εκλογής του Μαρτίου θα καταργήση τους συλλόγους των Ισραηλιτών και των Μουσουλμάνων. Επομένως δεν κάμνομεν και ημείς τίποτε άλλο παρά να εκπληρώσωμεν την υπόσχεσιν αυτήν του αρχηγού των Φιλελευθέρων την οποίαν ούτος ηθέτησε. Αυτή λοιπόν επαναλαμβάνω είναι η όλη εκλογική πολιτική των Φιλελευθέρων, ως προς τας εκλογικάς περιφέρειας. Αλλά ως προς το εκλογικόν σύστημα, κύριοι Βουλευταί, οι Φιλελεύθεροι δεν έχουν κανένα απολύτως σύστημα ως αρχήν, ως πρόγραμμα, ως σκέψιν πολιτικήν, αλλά έχουν, ως σύστημα εκλογικόν, εκείνο το οποίον νομίζουν ότι εξυπηρετεί τα εκλογικά των συμφέροντα. (Χειροκροτήματα)».

Η πρότασις νόμου έγινε δεκτή και έτσι στις επόμενες και μεθεπόμενες εκλογές οι Ισραηλίτες ψήφισαν στα ενιαία εκλογικά τμήματα μαζί με τους Χριστιανούς

συμπολίτες των.

Η άσκηση εξουσίας δεν υπήρξε αδιατάρακτη. Η πολιτική κατάσταση είχε εκτραχυνθεί και τα παλαιά διχαστικά πάθη του 1915-1927, περιλαμβανομένου και του πολιτειακού, είχαν αναβιώσει. Στρατιωτικό κίνημα της 1ης Μαρτίου 1935, του οποίου την ηγεσία ανέλαβε αυτοπροσώπως ο Ελ. Βενιζέλος κατεστάλη με αιματηρές μάχες και εκτελέσεις και η χώρα οδηγήθηκε σε πολιτικό αδιέξοδο. Ο Ιωάννης Μεταξάς έθεσε θέμα επαναφοράς της βασιλείας. Στις 10 Οκτωβρίου 1935 οι αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων αξίωσαν από τον Π. Τσαλδάρη την παράδοση της Εξουσίας. Σχημάτισε κυβέρνηση ο Γ. Κονδύλης, η κυβέρνηση του οποίου με Συντακτικές Πράξεις ανασύνταξε με κριτήρια αυθαι-

Ο Βουλευτής Αλβέρτος Τσάνια

σίας προέβη σε εκκαθαρίσεις στον κρατικό μηχανισμό, ανασύνταξε κατά το δοκούν τις Ένοπλες Δυνάμεις, τη δημόσια διοίκηση και τα Πανεπιστήμια. Μόνη αλλά και αναγκαία λύση ήτο η προκήρυξη εκλογών. Ορίσθηκαν για τις 2 Ιουνίου 1935, αλλά διεξήχθησαν μεταβολήν στις 9 Ιουνίου 1935 από την κυβέρνηση Γ. Κονδύλη. Το διάταγμα της 1ης Ιουλίου 1935 συγκαλεί τους εκλογείς για την ανάδειξη μελών *Εθνικής Συνελεύσεως* την 9η Ιουνίου 1935.

ια) Εκλογές 9ης Ιουνίου 1935 για την ανάδειξη όχι πια Βουλής Ε' Περιόδου Δημοκρατίας, αλλά Ε' Εθνοσυνελεύσεως. Οι φιλελεύθεροι και οι

συνεργαζόμενοι με αυτούς, διωκόμενοι, με την ηγεσία τους να βρίσκεται ή στο εξωτερικό ή υπό τη δικαστική απειλή της εσχάτης προδοσίας λόγω πραγματικής ή υποθετικής συμμετοχής στο κίνημα της 1ης Μαρτίου 1935, απέσχον από τις εκλογές. Έτσι τα αποτελέσματα έδωσαν πρωτοφανή αποτελέσματα: Στις 300 συνολικά έδρες της Εθνοσυνελεύσεως, 254 περιήλθαν στους Λαϊκούς (Π. Τσαλδάρης) και 33 στο Ριζοσπαστικό Κόμμα (Γ. Κονδύλης), 7 στην Ένωση Βασιλοφρόνων (Ι. Μεταξάς και Ι. Ράλλης), και 6 στους Ανεξάρτητους.

Οι Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης εξέλεξαν με το Λαϊκό Κόμμα δυο βουλευτές:

Πέπο Μαλλάχ

Δανιήλ Αλαλούφ

Με ψήφισμα της Εθνοσυνελεύσεως από 10 Οκτωβρίου 1935 καταργήθηκε το καταργημένο ήδη από τον Γ. Κονδύλη πολίτευμα της αβασιλευτής Δημοκρατίας, και επαναφέρθη σε ισχύ το Σύνταγμα του 1911, και προκηρύχθηκε δημοψήφισμα για την επικύρωση για την 3η Νοεμβρίου 1935. Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' ήλθε στην Αθήνα στις 25 Νοεμβρίου 1935. Στις 30 Νοεμβρίου

1935 διόρισε νέα κυβέρνηση υπό τον καθηγητή του αστικού δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, παλαιό βουλευτή και υπουργό Κωνσταντίνο Δεμερτζή, αδιόπιστον άνδρα και πρόσωπο της εμπιστοσύνης του βασιλιά, ο οποίος είχε την υποστήριξη της Βρετανικής πολιτικής και, αφού παραχώρησε γενική αμνηστία για τα πολιτικά αδικήματα, προχώρησε σε προκήρυξη εκλογών για την 17 Δεκεμβρίου 1935. Μεταναβολήν οι εκλογές διεξήχθησαν στις 20 Ιανουαρίου 1936.

(β) Εκλογές 26 Ιανουαρίου 1936 για την ανάδειξη της Γ' Αναθεωρητικής. Οι εκλογές, που διεξήχθησαν με την απλή αναλογική, έδωσαν τα ακόλουθα αποτελέσματα: Στις 300 έδρες, Φιλελεύθεροι (αρχηγός Θ. Σοφούλης) 126, Λαϊκό Κόμμα (Π. Τσαλδάρης) 72, Λαϊκή Ριζοσπαστική Ένωση (Γ. Κονδύλης) 60, Ελευθεροφρόνων (Ι. Μεταξάς) 7, ΚΚΕ (Στέλιος Σκλάβαινος) 15, λοιποί 20.

Οι Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης πέτυχαν να εκλέξουν μόνον ένα με το Λαϊκό Κόμμα, τον Αλβέρτο Τοένιο.

Η κατανομή αυτή πολιτικών δυνάμεων στη Βουλή δεν επέτρεψε την εκλογή Προέδρου Βουλής κατά την πρώτη ψηφοφορία, της *Συνεδρίασης 6ης Μαρτίου 1936*, κατά την οποία έλαβαν: Επί συνολικώς ψηφισάντων 296. Θεμ. Σοφούλης 142 (126 φιλελεύθεροι + 16 μικρά δημοκρατικά κόμματα), Χαρ. Βοζίκης 139 (βουλευτές Τσαλδάρη, Κονδύλη και Μεταξά), Γ. Σάντος 13 (ΚΚΕ). Βρέθηκαν και 1 λευκό και 1 άκυρο. Η ψηφοφορία αυτή ήταν εν πολλοίς εικονική ή πειραματική, διότι όπως αποδείχθηκε αμέσως είχε προηγηθεί γραπτή συμφωνία, το αποκαλυφθέν με διαρροή συμφωνητικό Σοφούλη - Σκλάβαινα από 19 Φεβρουαρίου 1936, με το οποίο οι κομμουνιστές έναντι ανταλλαγμάτων αναλάμβαναν την υποχρέωση να ψηφίσουν τους υποψηφίους για το προεδρείο της Βουλής που θα υποδειχθούν από το κόμμα των Φιλελευθέρων. Έτσι ο Θεμιστοκλής Σοφούλης ζητεί νέα ψηφοφορία αυθημερόν, κατά την οποία ο Πρόεδρος εξελέγη ο ίδιος με τους ακόλουθους ψήφους: Ειπήφισαν 296. Θ. Σοφούλης 158, Χ. Βοζίκης 137. Άκυρο 1.

Η συμφωνία ενός αστικού κόμματος με τους κομμουνιστές υπήρξε το πρώτο μεγάλο πλήγμα κατά του κύρους του κοινοβουλευτισμού και η θρυαλλίδα για τη νέα έκρηξη πολιτικής ανωμαλίας. Την ανωμαλία επέτειναν σημαντικά γεγονότα εσωτερικά και διεθνή. Γενική απεργία των εργατοϋπαλλήλων στη Θεσσαλονίκη απέληξε σε αιματηρές συγκρούσεις με την αστυνομία στις 8 Μαΐου 1936, για την κατασείγηση των οποίων η Χωροφυλακή απεσύρθη στα αστυνομικά τμήματα και τη διασφάλιση της τάξης ανέλαβε ο Στρατός. Με σειρά θανάτων των σημαντικότερων πολιτικών ηγετών στη διάρκεια του 1936 απορραβίσθηκε ο λαός από την πολιτική

ηγεσία του. Στις 31 Ιανουαρίου 1936, 5 ημέρες μετά τις εκλογές, πέθανε ο Γεώργιος Κονδύλης. Στις 18 Μαρτίου 1936 απεβίωσε στο Παρίσι ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Στις 13 Απριλίου πέθανε πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Δεμερτζής, τον οποίον με διάταγμα του Γεωργίου αντικατέστησε αυθημερόν ο αντιπρόεδρος Ιωάννης Μεταξάς. Τα μεσάνυχτα της 6 προς τη 17 Μαΐου πέθανε ο Παναγής Τσαλδάρης. Αργότερα στις 17 Νοεμβρίου πέθανε και ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου. Την εσωτερική ανασφάλεια και το αίσθημα του κινδύνου επιδείνωσε η διεθνής αναταραχή. Το 1936 ο Αδόλφος Χίτλερ, ναζιστής ηγέτης της Γερμανίας, δήλωσε ότι θεωρεί ανίσχυρη τη συνθήκη των Βερσαλλιών, επανέφερε την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία και οχύρωσε τη Ρηνανία. Ο Ιταλός φασιστής ηγέτης της Ιταλίας κήρυξε το 1936 τον πόλεμο κατά της Αιθιοπίας. Στις 17 Ιουλίου 1936 άρχισε ο εμφύλιος πόλεμος στην Ισπανία. Ο βασιλιάς Γεώργιος, συνεργαζόμενος με την ηγεσία της Μ. Βρετανίας και εν όψει του επικείμενου Β' Παγκόσμιου Πολέμου υπέγραψε την 4η Αυγούστου 1936 δυο διατάγματα, περί αναστολής διατάξεων του Συντάγματος (κήρυξη του στρατιωτικού νόμου), το ένα, και διάλυσης της αναθεωρητικής Βουλής, το άλλο, χωρίς σύγκληση νέας Βουλής. Έτσι άρχισε το καθεστώς της 4ης Αυγούστου.

Λόγω του μεσολαβήσαντος Β' Παγκόσμιου Πολέμου και των γνωστών τραγικών γεγονότων οι Έλληνες εκλογείς θα συγκληθούν με Διάταγμα να προσέλθουν για την εκλογή Βουλής μετά δέκα και πλέον έτη, δηλαδή για την 31 Μαρτίου 1946.

Στις εκλογές για τη νέα Βουλή θα ψηφίσουν οι εναπομείναντες μετά το Ολοκαύτωμα Έλληνες Ισραηλίτες, αλλά ο περιορισμένος αριθμός των δεν θα τους επιτρέψει να εκλέξουν ομόηρσκό τους στη Βουλή και σε αυτές που θα επακολουθήσουν αλληλοδιαδόχους. Έτσι χάθηκε ένα από τα στοιχεία που χαρακτήριζε τη ζωή της ελληνικής πολιτικής κοινωνίας και τις Ελληνικές Βουλές από το 1915 συνεχώς ως και του 1936 και τη Γερουσία κατά τα έτη 1929 και 1933, και που εκφραζόταν με την ακόλουθη παράγραφο στα Πρακτικά της Βουλής και της Γερουσίας:

"Προσέρχονται μετά τούτο οι Ισραηλίται την θρησκείαν Βουλευταί οίτινες θέσαντες την χείρα επί της Ιεράς Βίβλου ομνύωσι τον κάτωθι όρκον:

"Ομνύω εις τον Θεόν του Ισραήλ και εκ την Ιεράν αυτού Βίβλον να φυλάξω πίστιν εις την Πατρίδα, εις το Σύνταγμα και εις τους νόμους του Κράτους και να εκπληρώσω ευσυνειδήτως τα καθήκοντά μου".

[Ο κ. Λουκάς Παν. Πάτρας, κοινωνιολόγος, διετέλεσε Καθηγητής στα Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης και Alger (Αλγερίας)].

Οι πρώτες περιοδικές εκθέσεις του Μουσείου

Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας

Της ΜΑΡΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Εισαγωγή

Το άρθρο επικεντρώνεται στην εικόνα που παρουσιάζει το ΕΜΕ για την ελληνοεβραϊκή ταυτότητα, τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο το Μουσείο λειτουργεί για τον αυτοπροσδιορισμό αυτής της κοινότητας μέσα στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας. Επιπλέον, αναφέρεται σύντομα στις περιοδικές εκθέσεις που πρόσφατα διοργάνωσε το Μουσείο, καθώς αυτές αποτελούν ενδιαφέρουσες περιπτώσεις μουσειολογικών επιλογών, ερμηνευτικής προσέγγισης και συνεργασίας του Μουσείου με διαφορετικές κοινότητες και σύγχρονους καλλιτέχνες.

Τελευταία αναπτύσσεται έντονος διάλογος στη διεθνή μουσειακή κοινότητα σχετικά με την παρουσίαση του διαφορετικού και το σεβασμό του δικαιώματος διαφορετικών κοινοτήτων και ομάδων να αποφασίζουν για την παρουσίαση της κουλτούρας τους¹.

Στη σημερινή πολυπολιτισμική πραγματικότητα γίνεται αντικείμενο διαμάχης όχι μόνο αυτό που αναπαριστάται στις μουσειακές εκθέσεις, αλλά και το ποιος θα έχει τον έλεγχο των μέσων αναπαράστασης, μια και οι εκθέσεις είναι ιδιαίτερα ισχυρά εργαλεία για να αναπαραστήσουν εικόνες του «οικείου» και του «διαφορετικού» και να εκφράσουν, άμεσα ή έμμεσα, ζητήματα ταυτότητας (Karp 1991, 15). Καθώς έχει αρχίσει να επικρατεί η άποψη ότι τα μουσεία θα πρέπει να αντανakλούν την πολιτισμική ποικιλομορφία των κοινοτήτων που υπηρετούν, όλο και περισσότερα μουσεία συμβουλευούνται τις αντίστοιχες κοινότητες και συνεργάζονται μαζί τους, ώστε να σχεδιάσουν εκθέσεις με βάση το δικό τους πλαίσιο αναφοράς και επιτρέποντας να ακουστούν οι δικές τους φωνές. Τα μουσεία δέχονται επίσης αυξανόμενες πιέσεις για να υιοθετήσουν ευρύτερες στρατηγικές και πρακτικές που να στηρίζουν την πολιτισμική ποικιλομορφία μακροπρόθεσμα και ουσιαστικά, όχι μόνο μέσω των εκθέσεών

τους, αλλά και μέσω των συλλογών και των συλλεκτικών δραστηριοτήτων τους, των δημόσιων προγραμμάτων, της πολιτικής πρόσληψης και εκπαίδευσης προσωπικού, και της διακυβέρνησής τους.

Από την άλλη πλευρά, πολιτισμικές και θρησκευτικές ομάδες επιλέγουν να δημιουργήσουν τα δικά τους μουσεία, προκειμένου να παρουσιάσουν την κουλτούρα τους και τους δεσμούς που έχουν αναπτύξει τόσο εσωτερικά όσο και προς τα έξω. Θεωρούν ότι η δημιουργία ειδικών μουσείων προάγει αφενός την εσωτερική ενότητα και συνεδριοποίηση, ενώ αφετέρου διευκολύνει την επαφή με τις άλλες πολιτισμικές κοινότητες με τις οποίες συνυπάρχουν. Τα εβραϊκά μουσεία ανήκουν σε αυτή την περίπτωση. Το ΕΜΕ, ειδικά, παρουσιάζει τα ιδιαίτερα στοιχεία του ελληνοεβραϊκού πολιτισμού, ενώ, παράλληλα, τονίζει τους στενούς δεσμούς του με τον ελλαδικό χώρο και την ιστορία του.

Στόχοι

Το ΕΜΕ έχει ως κύριο στόχο τη συλλογή, διατήρηση και μελέτη αντικειμένων που σχετίζονται με την ιστορία, τη ζωή και τις παραδόσεις των Εβραίων του ελλαδικού χώρου. Μέσα από τους κύριους τομείς δραστηριότητάς του, την έρευνα, τις εκθέσεις και τα εκπαιδευτικά προγράμματα, το Μουσείο λειτουργεί σε πολλά επίπεδα. Όπως αναφέρεται στον κατάλογό του, ένας από τους σημαντικούς σκοπούς του είναι να αποτελέσει μέσο ενδυνάμωσης της κοινωνικής ένταξης και ιστορικής ταυτότητας της ελληνικής εβραϊκής κοινότητας (ΕΜΕ 1998, 5). Παράλληλα, το Μουσείο τονίζει την ελληνικότητα ως αναπόσπαστο στοιχείο της διττής ταυτότητας του ελληνικού εβραϊσμού και την κοινή πολιτισμική κληρονομιά που μοιράζεται με τους Έλληνες Χριστιανούς ήδη από την ελληνιστική περίοδο. Έτσι, προβάλλοντας τον πολυδιάστατο πολιτισμό του ελληνικού εβραϊσμού και τονίζοντας το καθεστώς ειρηνικής συνύπαρξης με την υπόλοιπη

ελληνική κοινωνία, το Μουσείο επιδιώκει να ενημερώσει τους επισκέπτες, ιδιαίτερα όσους δεν ανήκουν στην ελληνοεβραϊκή κοινότητα, για τους στενούς δεσμούς του με την ιστορία και την κουλτούρα της Ελλάδας και να καταπολεμήσει την άγνοια ή τυχόν στερεότυπες αντιλήψεις.

Προς αυτές τις κατευθύνσεις κινούνται και τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου,² που καλύπτουν μεγάλο εύρος θεμάτων της ελληνοεβραϊκής κουλτούρας. Το ΕΜΕ χρησιμοποιεί διαφορετικές προσεγγίσεις (μουσειοσκευές, ειδικές ξεναγήσεις, θεατρικά δράματα), τις οποίες και προσαρμόζει ανάλογα με το κοινό και τις ειδικές απαιτήσεις του. Συνεργασίες με άλλα μουσεία και οργανισμούς του επιτρέπουν να διευρύνει την εκπαιδευτική του δράση. Είναι ενδιαφέρον ότι το ΕΜΕ θεωρεί ότι η αποστολή του ξεπερνάει τον παραδοσιακό ρόλο του μουσείου και προχωράει στην καλλιέργεια της θρησκευτικής παιδείας, της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και της ανθρώπινης αλληλοκατανόησης (ΕΜΕ 1998, 5).

Σύντομη ιστορία και χαρακτηριστικά

Την άτυπη ίδρυση του Μουσείου το 1977³ ακολούθησε μεγάλη προσπάθεια επέκτασης και εμπλουτισμού των συλλογών, με τη συνδρομή όλων των εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδας και της Ένωσης Φίλων του Μουσείου που ιδρύθηκε το 1981 (ΕΜΕ 1998, 11). Το 1989 ορίστηκε επίσημα ως ΝΠΙΔ, το οποίο διοικείται από εννεαμελές Διοικητικό Συμβούλιο (ΕΜΕ 1998, 11) και εποπτεύεται από το Υπουργείο Πολιτισμού. Το 1997 το Μουσείο απέκτησε τη δική του στέγη, ένα αναπαλαιωμένο διατηρητέο κτίριο στην οδό Νίκης, στο κέντρο της Αθήνας. Τα λειτουργικά έξοδα του Μουσείου καλύπτονται από τις συνδρομές των συλλογών Φίλων,⁴ τις δωρεές ιδιωτών και από ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα (Μπαττινίου 2003, 199). Παρά το αξιόλογο έργο του, το ΕΜΕ δεν τυγχάνει μεγάλης προβολής και είναι ακόμα άγνωστο σε πολλούς. Το επισκέπτονται περίπου 12.000 άτομα το χρόνο (κυρίως τουρίστες από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο και μαθητές και φοιτητές το χειμώνα). Έπειτα από ένα ξεκίνημα σπριγμένο κυρίως στον ενθουσιασμό και τον κόπο μιας μικρής ομάδας εθελοντών, το Μουσείο προχωράει σήμερα προς μια φάση επαγγελματισμού και συστηματικής οργάνωσης.⁵

Συλλογή - Μόνιμη έκθεση

Η συλλογή του Μουσείου συγκεντρώνει περισσότερα από οκτώ χιλιάδες ιστορικά, εθνογραφικά και θρησκευτικά αντικείμενα. Στη μόνιμη έκθεση το υλικό είναι χωρισμένο σε θεματικές ενότητες, οι οποίες απλώνονται στο χώρο σε διαφορετικά επίπεδα γύρω από ένα κεντρικό αίθριο, που επιτρέπει φυσικό φωτισμό στο εσωτερικό του κτιρίου, διατηρεί την επαφή με-

ταξύ των ενότητων και ενοποιεί αποτελεσματικά τη ροή του επισκέπτη στο χώρο, καθώς λειτουργεί ως κεντρικό σημείο αναφοράς, ορατό από όλα τα επίπεδα.

Η οργάνωση της έκθεσης στον δύσκολο χώρο ενός διατηρητέου κτιρίου λειτουργεί ικανοποιητικά, με τις θεματικές ενότητες να διατηρούν την αυτοτέλειά τους, αλλά και με εύκολη μετάβαση από τη μία στην άλλη. Είναι ατυχές ότι η πρόσβαση στο ίδιο το κτίριο είναι προβληματική, ειδικά για τους επισκέπτες που έρχονται για πρώτη φορά. Η διακριτική πινακίδα του Μουσείου, που σέβεται με την αρχιτεκτονική του νεοκλασικού κτιρίου, αλλά μπορεί να περάσει απαρατήρητη, η στενή πόρτα στο πλάι και οι υψηλές ανάγκες ασφαλείας, που επιβάλλουν στον επισκέπτη να χτυπήσει το κουδούνι πριν του επιτραπεί η είσοδος, δεν συμβάλλουν στη δημιουργία θετικής πρώτης εντύπωσης. Το πρόβλημα όμως αντισταθμίζεται με την προσωπική υποδοχή που προσπαθεί να προσφέρει σε κάθε επισκέπτη το προσωπικό του Μουσείου.

Ακολουθώντας ένα παραδοσιακό μουσειολογικό μοντέλο, κεντρικό στοιχείο όλης της μόνιμης έκθεσης είναι τα αντικείμενα (στις περισσότερες περιπτώσεις σε προθήκες), με το ερμηνευτικό υλικό σχεδιασμένο έτσι ώστε να προσφέρει πληροφορίες με διακριτικό τρόπο σε όποιον ενδιαφέρεται, αλλά χωρίς να επεμβαίνει στη θέαση των αντικειμένων και χωρίς να τους αφαιρεί τον κυρίαρχο ρόλο. Ο υπομνηματισμός είναι στα ελληνικά και αγγλικά και έχει σχεδιαστεί με ευέλικτο τρόπο που επιτρέπει συχνές αλλαγές των αντικειμένων στις προθήκες, ώστε να μπορεί να εκτίθεται μεγάλο μέρος της συλλογής που φυλάσσεται στις αποθήκες. Το πρώτο επίπεδο υπομνηματισμού περιλαμβάνει γενικές πινακίδες με σύντομα εικονογραφημένα κείμενα, οι οποίες είναι τοποθετημένες δίπλα σε κάθε θεματική ενότητα και αναφέρονται στις βασικές έννοιες που αυτή πραγματεύεται. Ο υπομνηματισμός των αντικειμένων γίνεται σε δεύτερο επίπεδο ως εξής: κάτω από τις γενικές πινακίδες είναι τοποθετημένες πλαστικοποιημένες κάρτες μεγέθους Α3 που έχουν φωτογραφία της σχετικής προθήκης με αριθμημένα όλα τα αντικείμενα και πληροφορίες για το καθένα από αυτά.⁷ Έτσι, το Μουσείο επιδίωξε να αποδεσμεύσει το αντικείμενο από την πληροφορία, «ώστε αυτό να ανακτήσει ένα βαθμό αυτοτέλειας και να δοθεί η ευκαιρία στον επισκέπτη να δημιουργήσει, εφόσον το επιθυμεί, εσωτερική, ακόμη και συναισθηματική, σχέση με αυτό που βλέπει» (Μπαττινίου 2003, 197). Αυτή η «αντικειμενοκεντρική» προσέγγιση δεν τονίζει τόσο τις αισθητικές ιδιότητες των εκθεμάτων, αλλά περισσότερο τον ιστορικό και κοινωνικό τους ρόλο (όπως φαίνεται από τον προσδιορισμό των θεμάτων της έκθεσης και την επιλογή των αντικειμένων), τάση που συμβαδίζει με τον ιστορικο-εθνογραφικό χαρακτήρα του Μουσείου. Εκτός από τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τις προσωρινές εκθέσεις, η επικοινωνιακή προσέγγιση του Μουσείου στηρίζεται επίσης στις προσωπικές ξεναγήσεις, που προσφέρουν το

προσωπικό και οι εθελόντριες Ξεναγοί και οι οποίες προσαρμόζονται στις ανάγκες των επισκεπτών.

Το ΕΜΕ παρουσιάζει μια εικόνα της ελληνοεβραϊκής ιστορίας πριν από το Ολοκαύτωμα, «χωρίς ρωγμές» και εσωτερικές εντάσεις. Όλη η έκθεση (εκτός από την ενότητα του Ολοκαυτώματος) μπορεί να διαβαστεί σαν ένας εορτασμός τού να είναι κανείς Έλληνας Εβραίος. Τα χαρακτηριστικά της ταυτότητας των Ελλήνων Εβραίων που επιλέγει να προβάλλει υποδηλώνουν μια νοσταλγική ματιά προς έναν παραδοσιακό τρόπο ζωής που έχει σχεδόν εξαφανιστεί και που είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διατηρηθεί. Αυτή η τάση γίνεται κατανοητή ως αντίδραση στο καθολικό πλήγμα του Ολοκαυτώματος που τάραιξε ανεπανόρθωτα τη ζωή και την ιστορία της κοινότητας.⁸ Παράλληλα, ένα άλλο χαρακτηριστικό της φιλοσοφίας της έκθεσης είναι οι γέφυρες που απλώνει προς τους μη-Εβραίους επισκέπτες, υποδηλώνοντας ότι όλος ο πλούσιος πολιτισμός που προβάλλει το Μουσείο άνθισε σε ένα καθεστώς συνύπαρξης και ανοχής.

Τα κεντρικά θέματα γύρω από τα οποία οργανώνεται η έκθεση τονίζουν τα ιδιαίτερα παραδοσιακά χαρακτηριστικά του ελληνοεβραϊκού εβραϊσμού, τη μακρά ιστορική του συνέχεια και τις ρίζες του, προσπαθώντας να μεταδώσουν ένα αίσθημα περηφάνιας στους επισκέπτες που ανήκουν στην κοινότητα που αναπαριστάται. Οι βασικές ενότητες σχετίζονται με τη συναγωγική λατρεία, τον κύκλο των εβραϊκών γιορτών, την ιστορία και τις παραδόσεις των Εβραίων στον ελλαδικό χώρο από τον 3ο αι. π.Χ. μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το Ολοκαύτωμα ή Γενοκτονία,⁹ την καθημερινή ζωή και τους σταθμούς που ορίζουν τον κύκλο της ζωής ενός Έλληνα Εβραίου. Παρόλο που κάθε ενότητα λειτουργεί ανεξάρτητα, υπάρχει μια λογική συνέχεια στην οργάνωσή τους και οι περισσότεροι επισκέπτες ξεκινούν την επίσκεψή τους από το ισόγειο, κατά παράτυπη αλυσίδα του προσωπικού του Μουσείου.

Δεν είναι τυχαίο ότι τα εκθέματα του ισόγειου είναι αφιερωμένα στη συναγωγική λατρεία, θεμέλιο λίθο της

Προθήκη που αναφέρεται στην ελληνοεβραϊκή συμβολή στους αγώνες του έθνους

εβραϊκής ταυτότητας. Στα εκθέματα των συναγωγικών αντικειμένων, όπως και σε όλα τα επίπεδα της έκθεσης, δίνεται η ελληνική έκφραση αυτής της ταυτότητας με εκθέματα της ρωμανιώτικης¹⁰ παράδοσης, στην οποία δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς ήταν η πρώτη έκφραση του εβραϊσμού στον ελλαδικό χώρο.¹¹

Αφού οριστούν οι θρησκευτικές ιδιαιτερότητες του ελληνοεβραϊσμού, ακολουθούν οι ενότητες που έχουν κατεξοχήν ιστορικό χαρακτήρα, στη μέση των οποίων έχουν τοποθετηθεί τα εκθέματα του Ολοκαυτώματος. Το ιστορικό τμήμα της έκθεσης προβάλλει την ιστορική παρουσία των Εβραίων στην Ελλάδα από τον 3ο αιώνα π.Χ. και τη συμβολή τους στους εθνικούς αγώνες. Επιγραφές, παράσημα, στρατιωτικές στολές, δημοσιεύματα της εποχής και άλλα αντικείμενα

είναι εκτεθειμένα με τον παραδοσιακό τρόπο προσέγγισης των ιστορικών εκθέσεων που τονίζει την ιστορική περιγραφή και αφήνει σε μεγάλο βαθμό τα ντοκουμέντα να μιλήσουν από μόνοι τους. Τα κύρια μηνύματα τονίζουν αφενός την προσφορά των Ελλήνων Εβραίων προς τη χώρα τους και την ελληνικότητα ως αναπόσπαστο στοιχείο της ελληνοεβραϊκής ταυτότητας, και αφετέρου τη συμβολή των Χριστιανών συμπατριωτών τους σε περιόδους διωγμών. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται σε ιστορικές προσωπικότητες που παρουσιάζονται με διαστάσεις ηρώων, καθώς γίνονται σύμβολα αντίστασης και αυτοθυσίας.¹² Είναι ενδιαφέρον ότι αυτή η προσέγγιση της επίσημης ιστορίας και των επώνυμων δραστηριοτήτων της συμπληρώνεται με ένα πιο πρόσφατο έκθεμα του Μουσείου για τους απλούς καθημερινούς ανθρώπους που έδρασαν ως «σωτήρες» των καταδιωγμένων. Αυτό ακολουθεί μια διεθνή τάση στα ιστορικά μουσεία, τα οποία επηρεασμένα από την ανάπτυξη της κοινωνικής ιστορίας, μετατόπισαν το κέντρο βάρους τους από την ιστορική περιγραφή στην κοινωνική ιστορία που βασίζει τα ιστορικά γεγονότα στις ζωές και δραστηριότητες των καθημερινών ανθρώπων (Crew και Sims 1991, Kavanagh 1996). Όπως φαίνεται από την οργάνωση των θεματικών ενότητων και όπως θα εξηγήσουμε παρακάτω, η μόνιμη έκ-

Προθήκη που αναφέρεται στην καθημερινή ζωή των Ελλήνων Εβραίων

θεση του ΕΜΕ συνδυάζει αυτές τις δύο τάσεις.

Στα εκθέματα του Ολοκαυτώματος η μουσειολογική προσέγγιση δίνει έμφαση περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο το βίωσαν οι καθημερινοί άνθρωποι και στην ατμόσφαιρα της εποχής παρά στη χρονολογική παράθεση γεγονότων. Τα βιογραφικά σημειώματα, οι φωτογραφίες, κάρτες και ταυτότητες τονίζουν τον βιωματικό, προσωπικό χαρακτήρα των εκθεμάτων αυτών, κυρίως στις μικρές πλευρικές προθήκες του χώρου που είναι αφιερωμένος στο Ολοκαύτωμα. Οι προθήκες αυτές πλαισιώνουν μια μεγάλη κεντρική προθήκη με αντικείμενα από στρατόπεδα συγκέντρωσης. Αυτή περιλαμβάνει ρούχα και προσωπικά είδη των κρατουμένων, παραταγμένα χωρίς φωτογραφίες και με λιτό υπομνηματισμό, όπου η παρουσία των άδειων στολών αναφέρεται έμμεσα σε αυτούς που τις φορούσαν και δεν υπάρχουν πια.¹³

Αυτός ο υπαινικτικός τρόπος παρουσίασης, σύμφωνα με τον οποίο μεγαλύτερη ένταση και νόημα αποκτούν ουσιαστικά αυτά που δεν εκτίθενται και τα οποία μπορεί ο επισκέπτης να πλάσει στο μυαλό του, λειτουργεί πιο αποτελεσματικά από την άμεση δήλωση μηνυμάτων ή από εκθέματα που περιγράφουν τη φρίκη των στρατοπέδων συγκέντρωσης, τα οποία προσπαθούν με δραματικό τρόπο να προκαλέσουν το συναίσθημα του επισκέπτη. Αυτή η προσέγγιση είναι πολύ διαφορετική από εκείνη των αμερικανικών μουσείων που είναι αφιερωμένα αποκλειστικά στο Ολοκαύτωμα, όπως το Μουσείο του Ολοκαυτώματος στην Ουάσιγκτον ή το Μουσείο Άνσλες - Κέντρο Σάιμον Βιζενταλ στο Λος Άντζελες. Όπως περιγράφει η Βαρών-Βασάρ (1998β), αυτά ακολουθούν επιθετική επικοινωνιακή πολιτική και επιχειρούν να προκαλέσουν έντονο συγκινησιακό σοκ στους επισκέπτες, κυρίως τους νεότερους, αναδημιουργώντας δραματικά την εποχή μέσω της χρήσης νέων μέσων, της αρχιτεκτονικής, της σκηνοθεσίας του χώρου και του ελέγχου της πορείας των επισκεπτών. Σε αυτά αντιπαρατίθεται το ευρωπαϊκό μοντέλο, στο οποίο πλησιάζει περισσότερο η προσέγγιση του ΕΜΕ, με κύριο

παράδειγμα το Κέντρο Αντίστασης και Εκτόπισης της Λυών, που αφήνει μεγαλύτερη πρωτοβουλία στον επισκέπτη και τον καλεί να σκεφτεί και να προβληματιστεί, απευθυνόμενο σε μια «κατανόηση δια της νοήσεως» (Βαρών-Βασάρ 1998β, 122).

Είναι ενδιαφέρον ότι το Μουσείο επέλεξε να τοποθετήσει τα εκθέματα του Ολοκαυτώματος στη μέση της ιστορικής έκ-

θεσης, η οποία συνεχίζεται μετά με τις παραδοσιακές ενδυμασίες από τον 18ο μέχρι τον 20ό αιώνα των δύο μεγάλων εβραϊκών ομάδων στην Ελλάδα, των ελληνόφωνων Ρωμανιωτών και των ισπανόφωνων Σεφαραδιτών Εβραίων.¹⁴ Μετά το ιστορικό μέρος, η μόνιμη έκθεση κλείνει σε έναν πιο προσωπικό τόνο με τα εθνογραφικά εκθέματα της καθημερινής ζωής και τον κύκλο της ζωής. Έτσι, τη φρίκη της γενοκτονίας αντισταθμίζουν τα υπόλοιπα εκθέματα που δίνουν μια πολύχρωμη εικόνα για τη ζωή και τον πολιτισμό του ελληνικού εβραϊσμού. Εδώ τα ποικίλα παραδοσιακά αντικείμενα καθημερινής και θρησκευτικής χρήσης αναφέρονται στους σταθμούς που χαρακτηρίζουν τη ζωή κάθε Εβραίου, όπως ο γάμος, η θρησκευτική ενηλικίωση, η περικομή, ο θάνατος. Σ' αυτό το τμήμα, η μουσειολογική προσέγγιση εξαλείφει κοινωνικές διαφορές, τοπικές ιδιαιτερότητες και αλλαγές στο πέρασμα του χρόνου, προσφέροντας μια ενιαία στατική εικόνα, παγωμένη στο χρόνο, για την καθημερινή ζωή. Το θέμα του κύκλου της ζωής προβάλλεται με διαχρονικό τρόπο, χωρίς να αναγνωρίζει κοινωνικές και ιστορικές αλλαγές ή εξωτερικές επιρροές.

Την αρκετά παραδοσιακή προσέγγιση των μόνιμων εκθέσεων συμπληρώνουν οι περιοδικές εκθέσεις και οι άλλες δράσεις του ΕΜΕ, οι οποίες του επιτρέπουν να πειραματίζεται και να συνδιαλέγεται με πιο ευέλικτο τρόπο με νέες ιδέες και μουσειολογικές προσεγγίσεις, φέρνοντας στο Μουσείο εκφάνσεις της ζωντανής ελληνοεβραϊκής παράδοσης.

Η έκθεση «Κρυμμένα Παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής»

Η έκθεση διήρκεσε από τον Σεπτέμβριο του 2003 μέχρι τον Ιανουάριο του 2005 και συνιστούσε το κεντρικό μέρος ευρύτερου κύκλου εκθέσεων, εκδόσεων, εκπαιδευτικών δράσεων και εκδηλώσεων για το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα. Με αυτό τον τρόπο τα μηνύματα της έκθεσης διαχύθηκαν πιο αποτελεσματικά

και λειτουργήσαν σε πολλά επίπεδα.

Η έκθεση επικεντρωνόταν στις προσωπικές ιστορίες 16 παιδιών, συνδυάζοντας την προσωπική, βιοματική διάσταση με τα γνωστά διεθνή ιστορικά γεγονότα,¹⁵ τάση που συμβαδίζει με τις σύγχρονες μουσειολογικές αντιλήψεις (ενδεικτικά, Falk και Dierking 1992, Hein 1999, Merriman 2000, Urry 2002) και την οποία, όπως προαναφέρθηκε, σε κάποιο βαθμό ακολουθούν μέρη της μόνιμης έκθεσης.

Κεντρικό σημείο αναφοράς όλης της έκθεσης ήταν το θέμα της ταυτότητας, πλαστής και πραγματικής, που βασίστηκε στις συγκεκριμένες προσωπικές ιστορίες και στη μοναδική «αυθεντική» πλαστή ταυτότητα που διασώθηκε, αλλά που έχει διαχρονική και πανανθρώπινη αξία πέρα από τα ελληνοεβραϊκά συμφραζόμενα. Η έκθεση ήταν απόλυτα σύμφωνη με τους στόχους του ΕΜΕ, καθώς από τη μία απευθυνόταν στην ελληνοεβραϊκή κοινότητα, ενώ, παράλληλα, άπλωνε γέφυρες στην ευρύτερη κοινωνία, φωτίζοντας, εκτός από τις κακουχίες και τις περιπέτειες των παιδιών, και το ρόλο των «σωτήρων» που σε όλες τις περιπτώσεις, με διαφορετικό τρόπο ο καθένας, διακινδύνευσαν τη ζωή τους για να τα κρύψουν.

Η μουσειολογική μελέτη της έκθεσης ανατέθηκε στην αναπληρώτρια καθηγήτρια του Ιόνιου Πανεπιστημίου Ευρυδίκη Αντζουλάτου-Ρετσιόλα. Αυτή η εξωτερική συνεργασία αποτελεί χρήσιμο μοντέλο για πολλά μουσεία καθώς, εκτός από τα πρακτικά ζητήματα που μπορεί να λύσει, φέρνει νέες δεξιότητες και μια διαφορετική οπτική γωνία στον οργανισμό.

Η προσωρινή έκθεση «Διάλογος με ένα Μουσείο»

Τις ποικίλες αντιδράσεις που προκάλεσε η έκθεση για τα κρυμμένα παιδιά πραγματευόταν με εξαιρετικά ενδιαφέροντα τρόπο μία ακόμα περιοδική έκθεση που οργάνωσε το ΕΜΕ με τίτλο «Διάλογος με ένα Μουσείο» (Απρίλιος 2003 - Ιανουάριος 2005). Σε αυτήν, οκτώ Έλληνες εικαστικοί καλλιτέχνες, κάποιοι από τους οποίους προέρχονται από την ελληνοεβραϊκή κοινότητα, προσκλήθηκαν να καταθέσουν τη δική τους αντίδραση στο θέμα των «κρυμμένων παιδιών». ¹⁶ Η έκθεση οργανώθηκε από την ιστορικό τέχνης Δρα Αφροδίτη Κούρια, η οποία τοποθέτησε τα εικαστικά έργα

Στιγμιότυπο από εκπαιδευτικό πρόγραμμα του ΕΜΕ

δίπλα δίπλα, ανάμεσα ή σε αντιπαράθεση με τα αντικείμενα της προσωρινής αλλά και της μόνιμης έκθεσης.¹⁷ Έτσι δημιουργήθηκε ένας πραγματικός διάλογος, μια συμπληρωματική και διαδραστική σχέση μεταξύ των ιστορικών ντοκουμέντων, των μουσειακών αντικειμένων και των έργων των σημερινών καλλιτεχνών. Στο διάλογο αυτό καλούνταν να πάρει μέρος και ο επισκέπτης, να ανακαλύψει τα σύγχρονα έργα και σε κάποιες περιπτώσεις να τα διακρίνει από τα ιστορικά αντικείμενα, να σχηματίσει τις δικές του εντυπώσεις και αλληλοσυσχετισμούς.

Με αυτή την έκθεση, το ΕΜΕ συμπλήρωσε ένα κενό της μόνιμης έκθεσης που σταματάει χρονικά στο Ολοκαύτωμα, καταθέτοντας μια εικόνα της σύγχρονης πραγματικότητας, αλλά και της καλλιτεχνικής δημιουργίας, ξεπερνώντας στείρους τυπολογικούς διαχωρισμούς του τύπου «ιστορικό ή λαογραφικό μουσείο» ή «μουσείο τέχνης». Η εξαιρετική ποικιλία των θεμάτων, των υλικών, των αντιδράσεων, του ύφους και της τεχνοτροπίας των έργων της έκθεσης -από τα ανατριχιαστικά «Μαξιλάρια ατέλειωτης νύχτας» του Βίκτορα Κοέν μέχρι την αφαιρετική δύναμη του «Κρυμμένου έργου στη βιτρίνα για το Ολοκαύτωμα» του Μάνθου Σαντοριναίου και την παιχνιδιάρικη διάθεση των «Παιχνιδιών Επιβίωσης» της Άρτεμης Αλκαλάη αναίρεσαν με εντυπωσιακό τρόπο την παραδοσιακή εικόνα του μουσείου-αποθήκη. Απέδειξαν πόσο σχετικό μπορεί να είναι το Μουσείο και οι συλλογές του με τη σημερινή ζωή και πόσο ποικιλόμορφες είναι οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα που μπορεί να προκαλέσει.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι οι εκθέσεις στο ΕΜΕ λειτουργούν σε τρία διαφορετικά, ανεξάρτητα, αλλά και αλληλένδετα, επίπεδα: Η μόνιμη έκθεση προβάλλει τις διαφορετικές εκφάνσεις της ελληνοεβραϊκής κουλ-

τούρας και τη στενή, ιδιαίτερη και μακρόχρονη σχέση της με τον ελληνικό χώρο, ενώ, παράλληλα, δημιουργεί ένα χώρο μνήμης και περισυλλογής για τον αφανισμό της μεγάλης πλειονότητας του ελληνοεβραϊκού πληθυσμού κατά το Ολοκαύτωμα. Σε δεύτερο επίπεδο, η προσωρινή έκθεση για τα «Κρυμμένα Παιδιά» συμπλήρωσε την προηγούμενη εικόνα της ζωής των Ελλήνων Εβραίων και φωτίσε τα ιστορικά γεγονότα μέσα από το πρίσμα της προσωπικής και ιδιαίτερης παιδικής ματιάς. Σε αυτή την περίπτωση, το Μουσείο υιοθέτησε έναν πιο προσωπικό, βιωματικό τρόπο επικοινωνίας με το κοινό, καλώντας τον επισκέπτη να εμπλακεί συναισθηματικά και να μην παραμείνει παθητικός θεατής. Τέλος, σε τρίτο επίπεδο, η έκθεση «Διάλογος με ένα Μουσείο» άπλωσε νήματα και προς τις δύο άλλες εκθέσεις, δημιουργώντας ενδιαφέροντες αλληλοσυσχετισμούς και φέρνοντας τη ματιά μιας ομάδας σύγχρονων καλλιτεχνών που άντλησαν έμπνευση από το ίδιο το Μουσείο.

Σε όλα αυτά τα επίπεδα, το ΕΜΕ πραγματεύεται, με διαφορετικά μέσα, το θέμα της ατομικής και συλλογικής ελληνοεβραϊκής ταυτότητας (που αναπόφευκτα ενθαρρύνει προβληματισμούς και για την ευρύτερη νεοελληνική ταυτότητα) και μεταφέρει έμμεσα και άμεσα μηνύματα διαπολιτισμικής συνεργασίας. Μέσα από τις εκθέσεις, αλλά και το ευρύτερο έργο του, βλέπουμε το μικρό αυτό Μουσείο να ξεπερνάει τον παραδοσιακό του ρόλο και να μετουσιώνεται σε ένα πολυσύνθετο κέντρο πολιτισμικής δράσης που έχει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο σημερινό πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. Barringer και Flynn (1998), Chambers και Curti (1996), Hallam και Street (2000), Karp και Lavine (1991), Karp, Mullen Kraemer και Lavine (1992), Simpson (2001).
2. Σύντομες πληροφορίες στο Μπαττίνου (2003). Βλ. επίσης Μπαττίνου (1996) για τη βασική φιλοσοφία και τις διαφορετικές προσεγγίσεις των προγραμμάτων για παιδιά.
3. Στεγαζόταν αρχικά σε ένα δωμάτιο της Συναγωγής στην οδό Μελιδώνη στην Αθήνα.
4. Πρόκειται για την «Ένωση Φίλων του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδος» και τους «Αμερικανούς Φίλους του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδος», συλλόγους που προϋπήρχαν του Μουσείου και έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στη μετέπειτα πορεία του.
5. Όπως διαφαίνεται από το γεγονός ότι στο καινούργιο του κτίριο το ΕΜΕ διαθέτει εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας, πολιτική συγκρότησης των συλλόγων, περιβαλλοντικά ελεγχόμενους αποθηκευτικούς χώρους, σύστημα ασφαλείας, εργαστήριο συντήρησης, φωτογρα-

φικό αρχείο και εργαστήριο, ηλεκτρονικό σύστημα τεκμηρίωσης, ειδικά διαμορφωμένο χώρο εκπαιδευτικών προγραμμάτων, βιβλιοθήκη και χώρο προσωρινών εκθέσεων (Μπαττίνου 2003).

6. Είναι ενδιαφέρον ότι η παρούσα εκδοχή των κειμένων είναι αποτέλεσμα ανεπίσημης διαμορφωτικής αξιολόγησης που διεξήγαγε το Μουσείο με δοκιμαστικά κείμενα (Μπαττίνου 2003, 197).
7. Ένα τρίτο επίπεδο που έχει σχεδιαστεί, αλλά δεν έχει υλοποιηθεί ακόμη, αφορά την παροχή πληροφοριών μέσα από ψηφιακές οθόνες αφής (και με πρόσβαση σε αυτό το υλικό μέσω των ιστοσελίδων του ΕΜΕ) (Μπαττίνου 2003, 197-98).
8. Από τους περίπου 100.000 Εβραίους που ζούσαν στην Ελλάδα πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, απέμειναν μετά το τέλος του πολέμου περίπου 10.000. Σήμερα ζουν περίπου 5.000, οι περισσότεροι στην Αθήνα.
9. Ο εβραϊκός όρος είναι Shoah, δηλαδή «καταστροφή».
10. Οι Ρωμανιώτες είναι ελληνοφώνοι εξελληνισμένοι Εβραίοι που εγκαταστάθηκαν στον ελλαδικό χώρο από τα μέσα του 3ου αι. π.Χ.
11. Στο ισόγειο στεγάζεται και το αναστηλωμένο εσωτερικό της παλιάς Ρωμανιώτικης Συναγωγής της Ισραηλιτικής Κοινότητας των Πατρών, το οποίο περιέσωσε το Μουσείο όταν έκλεισε η Συναγωγή. Εδώ έχουμε μια ενδιαφέρουσα παραλλαγή του ζητήματος της «μουσειοποίησης» των αντικειμένων, δηλαδή της απώλειας της αρχικής τους λειτουργίας και των συμφραζομένων και της μετατροπής τους σε εκθέματα, βλ. ενδεικτικά, Alpers (1991), Eco (1992), Kirschenblatt-Gimblett (1998), Λιάκος (2004). Παρόλο που με την ένταξη της στο Μουσείο η Συναγωγή χάνει τα αρχικά της συμφραζόμενα και μετατρέπεται σε έκθεμα, διατηρεί κάποια χαρακτηριστικά της αρχικής θρησκευτικής της λειτουργίας (καθώς έχει καθαγιαστεί και προανατολιστεί προς την Ανατολή) και χρησιμοποιείται από μέλη της ελληνο-εβραϊκής κοινότητας που νοικιάζουν το χώρο του Μουσείου για ειδικές τελετές. Μπλέκεται έτσι με ενδιαφέροντα τρόπο «το habitus της εκκλησίας» με αυτό του μουσείου, βλ. σχετικά Λιάκος (2004).
12. Όπως η αναφορά στον αρχιεπίσκοπο Δαμασκνό και το κείμενο διαμαρτυρίας για το διωγμό των Ελλήνων Εβραίων που έστειλε προς το στρατηγό των Ναζί Στροπ.
13. Εδώ βλέπουμε ένα παράδειγμα της χρήσης της μεταφορικής δύναμης των αντικειμένων που αναλύει η Pearce (2002), καθώς τα φθαρμένα ρούχα αντιπροσωπεύουν και συμβολίζουν την τραγωδία των στρατοπέδων εξόντωσης και το Ολοκαύτωμα.
14. Οι Σεφαραδίτες είναι Εβραίοι διωγμένοι από την Ιβηρική Χερσόνησο που εγκαταστάθηκαν στον ελλαδικό χώρο στα τέλη του 15ου αιώνα μ.Χ.

15. Σύντομη ανάλυση του μουσειολογικού σκεπτικού και της μουσειογραφίας της έκθεσης, στο Αντζουλάτου-Ρετσιόλα (2004).
16. Η έκθεση ακολουθεί μια παγκόσμια τάση, η οποία επικεντρώνεται στη χρήση του παραδοσιακού μουσείου ως χώρου έμπνευσης καλλιτεχνών, βλ., για παράδειγμα, McShine (1999), Putnam (2001).
17. Σύντομη ανάλυση του σκεπτικού της έκθεσης στο Κούρια (2004).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσον

Αντζουλάτου-Ρετσιόλα, Ε. 2004, Το μουσειολογικό σκεπτικό και η μουσειογραφία της έκθεσης «Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής», *Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής, Μια έκθεση του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδος, 29 Σεπτεμβρίου 2003 - 29 Σεπτεμβρίου 2004*, Κατάλογος της έκθεσης, Αθήνα, Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος, 10-11.

Βαρών-Βασάρ, Ο. (επιμ.) 1998α, *Εβραϊκή Ιστορία και Μνήμη*, Αθήνα, Πόλις.

Βαρών-Βασάρ, Ο. 1998β, Η προβληματική των Μουσείων της Γενοκτονίας και της Αντίστασης: ευρωπαϊκό και αμερικανικό μοντέλο, στο Βαρών-Βασάρ, Ο. (επιμ.) *Εβραϊκή Ιστορία και Μνήμη*, Αθήνα, Πόλις, 113-45.

Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος (ΕΜΕ) 1998, *Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος*, Αθήνα, Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος.

Εκο, Υ. 1992, *Πολιτιστικά Κοιτάσματα. Προτάσεις για τη διατήρηση και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής.

Κούρια, Α. 2004, Οκτώ εικαστικοί δημιουργοί στο Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος συνομιλούν με την έκθεση *Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής, Διάλογος με ένα Μουσείο*, 26/4/2004-24/01/2005, Κατάλογος της έκθεσης, Αθήνα, Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος, 6-7.

Λιάκος, Α. 2004, Τα αγάλματα δεν είναι πια συντρίμια. Τα αγάλματα είναι στο μουσείο, *Τετράδια Μουσειολογίας*, Ι, 14-18.

Μπαττινίου, Ζ. 2003, Το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος, *Εθνογραφικά* 12-13, 189-201.

Pearce, S. 2002, *Μουσεία, Αντικείμενα και Συλλογές*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.

Ξενόγλωσσον

Alpers, S. 1991, The Museum as a Way of Seeing, στο Karp, I. και Lavine, S. D. (επιμ.) *Exhibiting Cultures: the Poetics and Politics of Museum Display*, Washington, DC, Smithsonian Institution Press, 25-32.

Battinou, Z. 1996, Child and museum: Young visitors to a historical museum and their special requirements, στο Rozanis, St. και Thanassekos, Y. (επιμ.) 1996, *The*

Contemporary Museum within the Postmodern Era, Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα 3-5/11/1995, Αθήνα - Βρυξέλλες, The Jewish Museum of Greece - Fondation Auschwitz.

Barringer, T. και Flynn, T. (επιμ.) 1998, *Colonialism and the Object*, Λονδίνο, Routledge.

Chambers, I. και Curti, L. (επιμ.) 1996, *The Post-Colonial Question: Common Skies, Divided Horizons*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge.

Crew, S. R. και Sims, J. E. 1991, Locating Authenticity: Fragments of a Dialogue στο Karp, I. και Lavine, S. D. (επιμ.) *Exhibiting Cultures: the Poetics and Politics of Museum Display*, Washington, DC, Smithsonian Institution Press, 159-75.

Falk, J. και Dierking, L. D. 1992, *The Museum Experience*, Washington, DC, Whalesback Books.

Hallam, E. και Street, B.V. (επιμ.) 2000, *Cultural Encounters, Representing «Otherness»*, Λονδίνο, Routledge.

Karp, I. και Lavine, S. D. (επιμ.) 1991, *Exhibiting Cultures: the Poetics and Politics of Museum Display*, Washington, DC, Smithsonian Institution Press.

Karp, I. 1991, Culture and representation, στο Karp, I. και Lavine, S. D. (επιμ.) *Exhibiting Cultures: the Poetics and Politics of Museum Display*, Washington, DC, Smithsonian Institution Press, 11-24.

Karp, I., Mullen Kraemer, C. και Lavine, S. D. (επιμ.) 1992, *Museums & Communities: the Politics of Public Culture*, Washington, DC, Smithsonian Institution Press.

Kavanagh, G. (επιμ.) 1996, *Making Histories in Museums*, Λονδίνο, Leicester University Press.

Kirschenblatt-Gimblett, B. 1998, *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*, Berkeley, University of California Press.

McShine, K. 1999, *The Museum as Muse. Artists Reflect*, Νέα Υόρκη, The Museum of Modern Art.

Merriman, N. 2000, *Beyond the Glass Case. The past, the heritage and the public in Britain*, Λονδίνο, Institute of Archaeology, University College London.

Putnam, J. 2001, *Art and Artifact. The Museum as Medium*, Λονδίνο, Thames και Hudson.

Simpson, M. 2001, *Making representations: Museums in the Post-Colonial Era*, Λονδίνο, Routledge.

Urry, J. 2002, *The Tourist Gaze*, Λονδίνο, Sage Publications.

[Η Μαρία Οικονόμου είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Μουσειολογίας στο Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Έχει εργαστεί στο Μουσείο Πιτ Ρίβερς του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και στα Πανεπιστήμια της Γλασκώβης και του Μάντσεστερ. Αναδημοσίευση από το περιοδικό *Τετράδια Μουσειολογίας*, τεύχος 2/2005].

Thasarte - Ταζάρτες: Η προέλευση ενός επωνύμου Γέφυρα μεταναστεύσεων - Τα πρώτα κύματα

Του ΚΩΣΤΑ ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ

Η περιοχή των ορέων του Άτλαντα, τραπεζιό-οχημο έδαφος της ΒΔ Αφρικής που εισχωρεί στη Δ. Μεσόγειο, με τον Ατλαντικό Ωκεανό να διαγράφει τα δυτικά όρια και την αδιάβατη -ως την εισαγωγή της καμήλας από την Αραβία- απέραντη αμμοθάλασσα της Σαχάρας να συμπληρώνει από νότου το σχεδόν νησιωτικό περίγραμμα του χώρου, δικαίως ονομάστηκε από τους Αραβες, Djazirat el Maghreb, ήτοι «Νήσος του Δύοντος Ηλίου». Το Μαγκρέμπ περιλαμβάνει σήμερα την Τυνησία, την Αλγερία και το Μαρόκο.

Δύο είναι οι κύριες πύλες εισόδου-εξόδου της περιοχής: δυτικά η θαλάσσια, το στενό του Γιβραλτάρ / Ηράκλειες Στήλες) και ανατολικά η χερσαία, η στενή παράλια λωρίδα ανάμεσα στη Μεσόγειο και την έρημο, στον κόλπο του Γκαμπές (Μικρά Σύρτις). Από τη μία πύλη στην άλλη οι πυκνότητες του Άτλαντα και η βόρεια παραλιακή ζώνη σχηματίζουν φυσικές διόδους, γέφυρα ανθρωπογεωγραφικής σημασίας, απ' όπου στη διάρκεια των αιώνων κινήθηκαν διάφοροι λαοί από τη Μέση Ανατολή προς τη ΝΔ Ευρώπη (Ιβηρική χερσόνησσο) και αντίστροφα. Κίνηση που άρχισε από τα βάθη της προϊστορίας, με πρώτο εξακριβωμένης ταυτότητας κύμα τους χαμίτες Βερβέρους, οι οποίοι κατέλαβαν όλη τη Β. Αφρική. Στα ανοιχτά της ατλαντικής ακτής του Μαρόκου, στις Κανάριες Νήσους (Νήσοι των Μακάρων;) οι Γκουάντοσι (παρεφθαρμένη βερβερική λέξη που σήμαινε τους εφήβους-«παλληκάρια»), με αμιγή την εθνολογική τους σύσταση (Ευρωπίδες Cro-Magnon) ως την άφιξη των Ισπανών τον 14ο αιώνα, ζούσαν απομονωμένοι υπό συνθήκες λιθικής εποχής. Θρύλοι και παραδόσεις μεταφέρουν αντιλαλους παρουσίας και άλλων ομάδων προερχομένων από την Εγγύς Ανατολή ως τα υψίπεδα της Πρόσω Ασίας. (Χαναανίτες, Μήδοι, Πέρσες, Αρμένιοι).

Στους πρώτους ιστορικούς χρόνους δραστήρια φοινικικά εμπορεία στις ακτές του Μαγκρέμπ και της Ιβηρίας προσέθεσαν, ίσως σε ήδη προϋπάρχοντα, σημαντικά στοιχεία στην περιοχή, τα οποία ενισχύθηκαν στη διάδοχο περίοδο της καρχιδονιακής θαλασσοκρατίας.

Ρωμαϊκή κυριαρχία

Με τη συντριπτική νίκη των Ρωμαίων επί των Καρχηδονίων και την εκ θεμελίων καταστροφή της Καρχηδόνας αρχίζει μία νέα περίοδος. Η εγγύτητα Ιταλίας-Σικελίας με τις τυνησιακές ακτές τις κατέστησε προγεφύρωμα των Ρωμαίων για τον βαθμιαίο αποικισμό της περιοχής αυτής, την οποία πρώτοι οι Ρωμαίοι ονόμασαν Αφρική, όνομα που συν τω χρόνω επεκτάθηκε στο σύνολο της ηπείρου. Οι Έλληνες το γνωστό τότε βόρειο τμήμα της αποκαλούσαν Λιβύη.

Στην πορεία προς την ολοκλήρωση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το τυνησιακό προγεφύρωμα (Africa Proconsularis) έγινε το εφαλτήριο για την ενσωμάτωση όλης της Β. Αφρικής. Ιδιαίτερα όμως το τμήμα αυτό της σημερινής Τυνησίας και Α. Αλγερίας ενσωματώθηκε πλήρως, διοικητικά, οικονομικά και πολιτισμικά, ως προέκταση του ιταλικού χώρου. Ζωτική πηγή για τον αποικισμό του (σιτηρά, λάδι) και για τον εφοδιασμό του σε πλουτοπαραγωγικούς πόρους (ορυκτά, μεταλλεύματα) δεν υστέρησε και στον πνευματικό τομέα, όπου οι μεταφυσικές ανησυχίες της εποχής εκδηλώθηκαν, σε πλήρως σχετικής ανεξιθροσκείας, με τον ανταγωνισμό θρησκειών (Μιθραϊσμός, ιουδαϊσμός, χριστιανισμός) και αιρέσεων (Αρειανισμός, Δονατισμός, Πελαγianiσμός). Στο μωσαϊκό των λαών, ντόπιων (Νουμίδες βέρβεροι) και εποίκων (απόγονοι των Φοινίκων, Ιταλιώτες και άλλοι), τους οποίους η ρωμαϊκή κοάνη έωνε βαθμιαία με πολιτισμό και γλώσσα, η επιδρασή της ήταν τόσο ισχυρή, ώστε μέχρι και τον 12ο αιώνα, μισή σχεδόν χιλιετία μετά την αραβική κατάκτηση οι κάτοικοι στην Capsa μιλούσαν ακόμη λατινικά: αλλά και στο ισλαμικότατο Καΐρουβαν βρέθηκαν λατινικές επιγραφές του 11ου αιώνα. Οι Ρωμαίοι έκτισαν λαμπρές πόλεις (εντυπωσιακά σήμερα ερείπια), υδραγωγεία και πλήρες οδικό δίκτυο, που αποτύπωσε με λεπτομέρεια ο μοναδικός στο είδος του «οδικός χάρτης» της Tabula Peutingeriana, όψιμης ρωμαϊκής περιόδου.

Μία τέτοια πόλη υπήρξε στο εσωτερικό της Α. Νου-

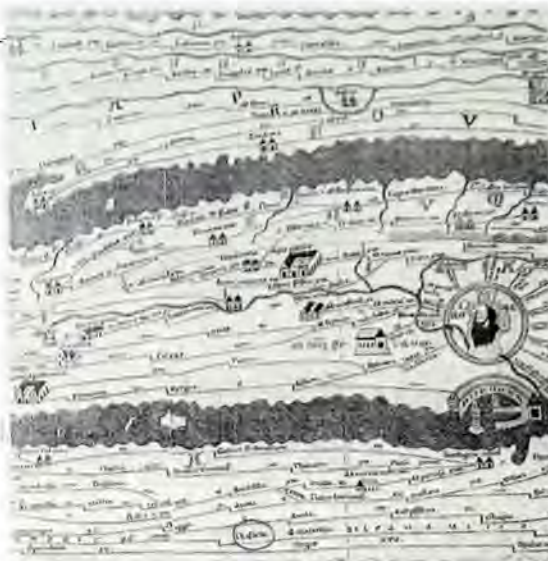

μιδίας η Theveste (σήμερα Τεμπέσσα, στα σύνορα Αλγερίας-Τυνησίας), πόλη-φρούριο, έδρα της IIIης Λεγεώνας (Tertia Augusta) και κεντρικός συγκοινωνιακός κόμβος εξακτινούμενων οδών, προς τη δυτική ενδοχώρα και τις πόλεις της, προς τα έναντι της Σαρδηνίας και της Σικελίας βόρεια και ΒΑ λιμάνια (Ιππώνα, Υτίκη και την ξαναχτισμένη, ρωμαϊκή πλέον Καρχηδόνα) και προς τα ΝΑ, το σημαντικό λιμάνι Tacape (Γκαμπές), την ανατολική χερσαία πύλη εισόδου της γέφυρας που οδηγούσε από τη Μέση Ανατολή προς την Ιβηρική χερσόνησο.

Η ιουδαϊκή μετοικεσία και η Thasarte

Σύμφωνα με τις ενδείξεις των Ιστορικών Ατλάτων, σημαντικό μέρος του ρεύματος –και ίσως το συνεχέστερο– της προς Δυσμάρ μεγάλης ιουδαϊκής Εξόδου των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων έγινε δια Ήρας, κατά μήκος της Β. Αφρικής, όπου κατά μία, μάλλον υπερβολική, μαρτυρία «από την Τρίπολη (της Λιβύης) ως την Ταγγέρη ταξίδευαν υπό σκιά» (άλη). Το δια θαλάσσιος ρεύμα, εκτός από τους κατευθυνόμενους προς τα βόρεια λιμάνια του Μαγκρέμπ και την Ισπανία, σημειώνεται και με μία νοτιότερα αποκλεινόμενη γραμμή, η οποία καταλήγει στο λιμάνι του Γκαμπές. Συγκλίνουν δηλαδή εκεί δύο ρεύματα της προ Δυσμάρ ιουδαϊκής μετοικεσίας, μέρος της οποίας από το σημείο αυτό θα συνέχιζε ενδεχομένως την πορεία, ακολουθώντας τον οδικό άξονα που οδηγούσε ΒΔ στον στρατηγικό κόμβο της Theveste. Σήμερα στην ίδια περίπου διαδρομή, μετά το Γκαμπές και σε απόσταση 164 χιλιομέτρων ΒΔ, μέσω ερημικής στέπας, συναντάμε την πόλη-όαση Γκάφσα (Carpas). Tacape και Carpas υπήρξαν αμφότερες ρωμαϊκές αποικίες (Coloniae). Στο μέσον περίπου της αποστάσεως, μεγάλης για τα μέτρα της εποχής, ο ρωμαϊκός οδικός χάρτης σημειώνει το τοπωνύμιο Thasarte. Εκτός από την –για λόγους ασφαλείας και ανεφοδιασμού– εμφανή συμβολή του στη λειτουργία σπουδαιότατου συγκοινωνιακού άξονα, η σημασία του συνάγεται και από τις παρατιθέμενες στο χάρτη οδομετρικές ενδείξεις από και προς άλλα σημεία του άξονα, αλλά και από το γεγονός ότι συγκαταλέγεται μεταξύ των 155 πόλεων της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας κατά τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, τις οποίες καταγράφει ο οδικός αυτός χάρτης.

Μετά τη βάρβαρη καταστολή των εβραϊκών εξεγερσεων στην Ιουδαία, οι Ρωμαίοι δεν έθεσαν εμπόδια στους Εβραίους της Διασποράς, οι οποίοι έχαιραν και ειδικών προνομίων αναγνωρισμένων από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες. Η ρωμαϊκή εξάπλωση ευνόησε αντίστοιχη ανάπτυξη των ιουδαϊκών κοινοτήτων εντός της αυτοκρατορίας, στον συνολικό πληθυσμό της οποίας οι Εβραίοι υπολογίζεται ότι έφτασαν να αντιπροσωπεύουν ένα εντυπωσιακό 10%. Υπό τις ευνοϊκές

Λεπτομέρεια οδικού χάρτη Peutinger της Ρωμαϊκής εποχής. Σημειωμένη σε κύκλο η πόλη Thasarte.

συνθήκες που επικρατούσαν στο τμήμα αυτό της Β. Αφρικής, φυσικό είναι και ο εβραϊκός πληθυσμός να ήταν και εδώ αξιόλογος και η Thasarte να είχε το σχετικό μερίδιό της. Ασφαλή τεκμήρια: αρχαίοι ιουδαϊκοί οικισμοί και Συναγωγή (Διατρεί μία από τις πιο παλιές υφιστάμενες Πεντατεύχους) στη νήσο Τζέρμπα, έναντι του Γκαμπές, (των Λωτοφάγων), καθώς επίσης και η ύπαρξη –τεκμηριωμένη και από Τυνήσιο Άραβα χρονογράφο της κατάκτησης– προσπλύτων στον ιουδαϊσμό βερβερικών φύλων δυτικά της Theveste, στην ορεινή περιοχή του Ωρές, τα οποία αργότερα εξισλαμίστηκαν. Η θρυλική πρωίδα Καχίνα, βασίλισσα εξιουδαϊσμένης φυλής, έπεσε μαχόμενη στην ύστατη αντίσταση των Βερβέρων κατά των Αράβων κατακτητών.

Πέραν των εγκατεστημένων θα υπήρχαν και οι διερχόμενοι με απώτερο στόχο τη βιβλική Σεφαράντ, την πλούσια σε μεταλλεύματα και άλλους φυσικούς πόρους, Ισπανία, το ταχέως αναπτυσσόμενο Far West της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, πόλο έλξεως ανά τους αιώνες εισβολών και ειρηνικών εποίκων.

Η επερχόμενη ανατροπή

Παρά τη χειρότερηση των συνθηκών που προηγήθηκε της εισβολής των Αλανών και Βανδάλων από την Ισπανία και ακολούθησε την εγκατάστασή τους για ένα περίπου αιώνα στην περιοχή της άλλοτε καρχιδονιακής επικράτειας, οι Βυζαντινοί υπό τον ικανότατο στρατηγό Βελισάριο αποκατέστησαν και πάλι την τάξη για μία τελευταία αναλαμπή 137 ετών στην ιστορία του ρωμαϊκού κόσμου της ΒΔ Αφρικής, πριν από την αραβική πλημμυρίδα του 7ου αιώνα. Ένας άλλος λαός της Ανατολής διαδέχεται τώρα τους προηγούμενους στην ιστορική «λεω»-φόρο του Μαγκρέμπ. Σης

κοσμογονικές αλλαγές που ακολούθησαν οβήνει, η Theveste, την ακρόπολη της οποίας είχε πρόσφατα περιτριξίσει ο Βελισάριος, όπως είχε κοσμίσει και την πόλη με μεγαλόπρεπη βασιλική. Πιθανόν τότε εξαφανίζεται χωρίς να αφήσει ίχνη και η Thasarte, ύστερα ίσως από αραβική αναδιάταξη των οδικών συγκοινωνιών, την οποία σηματοδοτεί η ίδρυση της ιερής πόλης και κόμβου του Καϊφουάν (:καραβάνι). Αναδιάταξη που θα αφέρπτευσε τον άλλοτε βασικό άξονα Theveste-Γκαμπές.

Όμως το όνομα της Thasarte επιζει και διακινείται ως επώνυμο, -κατά διαδεδομένη εβραϊκή συνήθεια επιλογής ως επωνύμου του τόπου προελεύσεως-, πολλών οικογενειών εγκατεστημένων ανά τον κόσμο. Οι φορείς του ονόματος θα ακολούθησαν το κύμα που ύστερα από την αραβική προέλαση εγκατέλειψε τη Β. Αφρική για την Ισπανία, όπου το εβραϊκό στοιχείο για 12 περίπου αιώνες και υπό εναλλασσόμενους κυρίαρχους (Ρωμαίους, Τεϋτονες, Άραβες, Ισπανούς της Reconquista) δημιούργησε μια δραστήρια και μορφωμένη ελίτ μέχρι την έκρηξη της ιεροεξεταστικής μισαλλοδοξίας που κατέληξε το 1492 στην απέλαση των Εβραίων από τη χώρα της υπερκαλιτούς διαμονής τους.

Συμπληρωματικά παρατίθεται παράλληλη περίπτωση, στον ίδιο χώρο, επωνύμου που προήλθε από τοπωνύμιο: στην προέκταση του προαναφερθέντος άξονα Γκαμπές - Theveste και ΒΔ της τελευταίας, η στρατηγικά δυσπρόσιτη Cirta (φοινικικά, το άστυ) υπήρξε διαδοχικά το μέλην της έριδος μεταξύ Καρχηδονίων, Νομιστών και Ρωμαίων. Ύστερα από πολεμική καταστροφή της, ανοικοδομήθηκε επί Μεγάλου Κωνσταντίνου, προς τιμήν του οποίου ονομάστηκε Κωνσταντίνη. Πιθανότητα υπήρξε η αφετηρία της ομώνυμης οικογένειας.

Εθνο - ετυμολογικό επίμετρο

Ο σύγχρονος μαγικός κόσμος του Διαδικτύου αποκαλύπτει 4 λήμματα με τη λέξη Tasarte / Tazarte: 3 τοπωνύμια (που δεν ανευρίσκονται στους κοινούς χάρτες) και ενός ψαριού (Orcynopsis Unicolor). Δύο τοπωνύμια βρίσκονται στο Μαρόκο, α) κοντά στο Τετουαν και β) ανατολικά του Agadir. Το τρίτο βρίσκεται στη Δ-ΝΔ πλευρά της Gran Canaria,

όπου σημειώνεται και βαθύ φαράγγι Tasartico και ακτή Playa de Tasarte. Είναι ενδεικτικό ότι και το ψάρι Tasarte ζει στα νερά του Ατλαντικού, ανάμεσα στις ανατολικές Κανάριες Νήσους και την έναντι παραλία του Μαρόκου. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η διερευνώμενη λέξη απαντάται στο χώρο της παλαιότητας εγκατάστασης των Βερβέρων (από τις Κανάριες ως τη Νομισία). Ως προς το τοπωνύμιο, πιθανόν να είναι ομόριζο του βερβερικού «Tazrat» που σημαίνει «μικρός βράχος» και χρησιμοποιείται ως δηλωτικό λατρευτικού μνημείου, κάτι σαν προσκυνητάρι. Στοιχειώδεις μορφές του, σωρός από πέτρες π.χ., πάνω σε υψώματα, καλύπτουν λατρευτικές ανάγκες και των εξισλαμισμένων σήμερα κατοίκων της χώρας των Βερβέρων. Συνακόλουθα, και το ψάρι Tasarte ενδεχομένως σημαίνει «πετρόψαρο».

Παράρτημα Βοηθημάτων

- Justus Perthes: Atlas Antiquus
- The Times Atlas of World History
- The Punguin Atlas of Ancient History
- The Punguin Atlas of Medieval History
- The Punguin Atlas of African History
- Εγκυκλοπαίδεια Πάμπρος Larousse Britannica (Το Βήμα)
- Εγκυκλοπαίδεια Ελευθερουδάκη
- Εγκυκλοπαίδεια Παγκόσμιος Ιστορία (Α)
- Εγκυκλοπαίδεια Παγκόσμιος Γεωγραφία
- Jean Servier: Les Berberes (que sais-Je)
- Tunisie (Guides Bleus)
- Tunisia World - Country Map (Geo Center)

Το κείμενο αυτό ας είναι ένας αποχαιρετισμός στον καλό φίλο με το αστραφτερό μυαλό, τον Ιζο Τάζάρτες, που έφυγε πρόσφατα. Οι απορίες του υπήρξαν η αφετηρία της έρευνάς μου.

[Ο κ. Κώστας Παπαχρυσάνθου είναι ιστορικός ερευνητής].

Ιστορικά Κείμενα

Επιστολή του αρχιεραββίνου Βόλου Μ. Πέσαχ προς τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Σπυρίδωνα

Με την ευκαιρία της ενθρονίσεως το 1949 του Μακαριστού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυρίδωνος (μέχρι τότε Μητροπολίτου Ιωαννίνων), ο σφός Αρχιεραββίνος Βόλου Μωϋσής Συμεών Πέσαχ του απέστειλε την παρακάτω επιστολή (αριθμ. πρωτ. 1225/10 Ιουνίου 1949). Στην εν λόγω επιστολή ο Αρχιεραββίνος Πέσαχ, εκτός των άλλων, αναφέρεται στον υπέρ των Εβραίων ρόλο της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας κατά την Κατοχή. [Η Επιστολή προέρχεται από το Αρχείο του Μωϋσή Κ. Κωνσταντίνου].

Εν Βόλω τη 10 Ιουνίου 1949
Προς την Αυτού Μακαριότητα
τον Αρχιεπίσκοπον Αθηνών
και πάσης Ελλάδος Σπυρίδωνα
Αθίνας

Επί τη Θεία ευδοκία εκλογή και ενθρονίσει της Υμετέρας Μακαριότητος ως Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος, θεωρούμεν καθήκον μας υπό την ιδιότητά μας ως αρχαιότερου Αρχιεραββίνου εν Ελλάδι και ερμηνεύοντες τα αισθήματα ολοκλήρου του ποιμνίου μας όπως εκφράσωμεν Αυτή τα πλέον εγκάρδια συγχαρητήρια ημών δια την επιτυχή ανάδειξίν Της εκ μέρους της Ιεράς Συνόδου ως Θρησκευτικού Ηγέτου της Ανατολ. Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος, εκμηθεύσεις εκ των πολλαπλών Εθνικών και Θρησκευτικών υπηρεσιών Ταύτης.

Δρατόμεθα της ευκαιρίας ινα τονίσωμεν εις την Αυτού Μακαριότητα ότι οι Ισραηλίται της Ελλάδος δεν λησμονούσιν τας ευεργετικές προσπάθειάς των κατά τύπους Εκκλησιαστικών Αρχών -υπαγορευομένης άλλωστε εκ του θρησκευτικού πνεύματος της αγάπης προς τους πάσχοντας συνανθρώπους- δια την κατά το δυνατόν διάσωσιν των κατά την διάρκειαν του γνωστού εξοντωτικού διωγμού των παρά των βουλγάρων και γερμανών ως και τους αγώνας προς τον σκοπόν τούτον του ασιδίου Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού και δεν διαφεύγει ημίν το γεγονός των τολμηρών ενεργειών της Υμετέρας Μακαριότητος δια την προστασίαν της εν Ιωαννίνους Ισραηλιτικής παροικίας, της σφαγιασθείσης δυστυχώς παρά τας προσπάθειάς Αυτής μετά των λοιπών ομοθρήσκων της Ελλάδος υπό των ως άνω εχθρικών δυνάμεων ως και το γεγονός της διαφυλάξεως εις την εν Ιωαννίνους Ιεράν Μητρόπολιν, ης ηγείσθω ως Μητροπολίτης μέχρι της τελευταίας εκλογής εις Αρχιεπίσκοπον η Υ.Μ., των κυλινδρών της Ιεράς ημών Βίβλου και λοιπών ειδών της αὐτοῦ Ιερᾶς Συναγωγῆς, παραδοθέντων μετὰ την απελευθέρωσιν εκ μέρους της Υμετέρας Μακαριότητος εις τους ελαχίστους διασωθέντας Ισραηλίτας, δι' ας αγαθοεργίας ευχαριστοῦμεν Ταύτην ἐς ὅλης καρδίας μας.

Θα ἦτο δε αισθητὴ παράλειψις εκ μέρους ημών εἴν δεν μνημονεύαμεν ἐνταῦθα και την σθεναράν στάσιν κατὰ τας σκοτεινάς ἐκείνας ἡμέρας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου της πόλεως μας κ. Ιωακείμ, διευκολύναντος εν συνεργασίᾳ μεθ' ημών δι' ἔργων και

ἄλλων φιланθρωπικῶν ἐκδηλώσεων την διαφυγὴν του καταδιωκόμενου ποιμνίου μας και την διάσωσιν, συμπαρομαρτουσῶν και ωρισμένων ἄλλων ευμενῶν δι' ἡμᾶς συνθηκών, του μεγαλύτερου μέρους τούτου Θεῖα συνάρσει εκ των ονύκων της γερμανικῆς θηριωδίας, δι' ὅπερ γεγονός η Ισραηλιτικὴ Κοινότης Βόλου αισθάνεται πλήρη ευγνωμοσύνην προς αὐτόν.

Ἀλλὰ και ἀπὸ της πλευρᾶς της Ιουδαϊκῆς φυλῆς ουκί ὀλίγα δειγμάτων αγάπης και ειλικρινούς φιλίας ἔχομεν ἀπὸ αρχαιοτάτων χρόνων προς τον ἀδελφόν Ἑλληνικὸν λαόν, αισθήματα δε πλήρους

συνεργασίας ἀνευρίσκομεν εις την ιστορίαν μεταξύ των δύο ἐκλεκτῶν Λαῶν μας, χάρις εις τα οποία ἀπεκαλύφθη εις ολόκληρον την αρχαίαν ἀνθρωπότητα η γνῶσις και το μεγαλεῖον της Θεῖας δυνάμεως και, των κοσμοσωτηρίων διδασκαλιῶν Αυτῆς, ως και ο ἀπαράμειλος πολιτισμὸς τούτων, μετεδόθη δε δια της αὐτῆς συναδελφότητος εις ταύτην το ιερὸν φῶς της Θεῖας δικαιοσύνης ἐν ταις ἐκδηλώσει των ἁγίων ἐντολῶν της προς ἀλλήλους ἰσότητος και αγάπης, ἐπὶ των οποίων ως ἀκλονήτων βάσεων σπι-

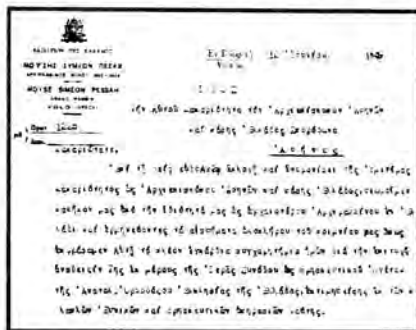
ρίζεται ο σημερινὸς πολιτισμὸς και ολόκληρον το ἀνθρώπινον οικόδομημα.

Τα ἴδια δειγμάτων ἐγκαρδίου αφοσίωσεως και βαθείας ἐκτιμῆσεως του Ἑλληνοεβραϊκοῦ στοιχείου προς τον Ἑλληνορθόδοξον πληθυσμὸν της χώρας μας υπάρχουν και ἐπὶ της συγχρόνου εποχῆς μας, ἔχοντας τας ἐκδηλώσεις εις τον πρόσφατον πρωϊκὸν και νικηφόρον πόλεμον δια την προάσπισιν της Ἑλληνικῆς Πατρίδος εκ των βαρβάρων ἐπιδρομῶν, εις τας σκληρὰς δοκιμασίας ἀμφοτέρων και διη του πρώτου κατὰ την διάρκειαν της μαύρης κατοχῆς, εις τους ιερούς αγῶνας της Εθνικῆς ἀντιστάσεως, εις τον σημερινὸν συναγερμὸν της Ελλάδος κατὰ των εσωτερικῶν και ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν και εις την συνεργασίαν των, τέλος, δια την ανασυγκρότησιν, πρόοδον και ευημερίαν ταύτης, μη υστεροῦντος ἐκατέρου τούτων εις την προσφορὰν αἵματος δια την ἀνεξαρτησίαν και διασφάλισιν της τιμῆς της πολυαθούς Πατρίδος μας.

Ἡ αὐτὴ συνεργασία δεν εἶναι παρὰ φυσικὸν να ἐξακολουθήσῃ και μεταξύ της φιλοχρήστου Ελλάδος και του φιλειρηνικοῦ Κράτους του Ισραήλ ἡπς, συν Θεῷ βοηθῷ, πεπεσμέθα ὅτι θα δώσῃ τους αὐτοὺς ως και εις το παρελθόν ευεργετικούς καρπούς προς δόξαν του Κυρίου και δια την ευημερίαν και σύμνοιαν του κόσμου.

Εὐλογοῦντες την Υμετέραν Μακαριότητα εκ βάθους καρδίας, δεόμεθα τῷ Υψίστῳ υπέρ της εν υγείᾳ μακροπμερεύσεως Αυτῆς και υπέρ της αγαθοεφερούς ἐργασίας Της δια το καλὸν του φιλοθρήσκου Ἑλληνικοῦ Λαοῦ και δια την επικράτησιν της εἰρήνης και ομονοίας εις την αγαπητὴν μας Ελλάδα. Ἀμήν.

Διεπράξισι εν Θεῷ Ευχέται
Ο Αρχιεραββίνος Βόλου
Μωϋσής Συμεών Πέσαχ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ

Εισαγωγή στις ιστορικές σπουδές

(Αθήνα, 2005)

Επανέκδοση (α' έκδοση 1978) δύο αυτοτελών μελετών της Καθηγήτριας Αικ. Χριστοφιλοπούλου με τίτλο «Πώς δει ιστοριαν μη συγγραφειν» και «Ευρωπαϊκός φιλελληνισμός και Αντιβασιλεία στην Ελλάδα». Το βιβλίο ασχολούμενο με τα μεθοδολογικά προβλήματα της ιστορικής έρευνας σκοπεύει «να δώσει μία πρώτη γεύση των βοηθητικών της ιστορίας επιστημών, συντρόφων απαραίτητων για την ανάγνωση (παλαιογραφία, κωδικολογία), γλωσσική κατανόηση, χρονολόγηση της ιστορικής ύλης (χρονολογία), μελέτη του χώρου (ιστορική γεωγραφία) και του ανθρωπίνου δυναμικού (ανθρωπογεωγραφία), καθώς και όλων εκείνων των κλάδων (Νομισματική, Επιγραφική, Σφραγιστική, Παπυρολογία, Διπλωματική, Εραλδική κλπ.) που ολοκληρώνουν την καλύτερη και σε αυθεντικότερη προέλευση στηριγμένη γνώμη μιας εποχής».

Το εξώφυλλο κοσμείται

με εξώφυλλο, μοναδικής αξίας, χαράγματος της ομάδας των «Εβρέων Βενετών» στη μικρασιατική πόλη «Αφροδισιά».

ΔΗΜ. ΚΟΥΚΟΥΛΑ

Τα Φορτηγά

(Αθήνα, 2005)

Διηγήσεις που προέρχονται από προσωπικές ιστορίες και συμβάντα στη ζωή του συγγραφέα, με ευρύτερες προεκτάσεις πάνω σε θέματα της κοινωνικοπολιτικής ζωής του τόπου, των αμέσως προηγούμενων δεκαετιών.

Παρατηρήσεις με βάθος, δοσμένες με χιούμορ.

ΓΕΩΡ. Ν. ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

Το Μοιραίο 1941 - Οι αποφάσεις που κατέστρεψαν τον Χίτλερ

(Αθήνα, Καστανιώτης, 2004)

Καρπός σοβαρής ερευνητικής προσπάθειας το βιβλίο του κ. Γ. Θεοφάνους

αποδεικνύει με μία ποικιλία στοιχείων πως η εναντίον της Ελλάδας επίθεση του Χίτλερ (επίθεση για να προστατέψει το σύμμαχό του Μουσολίνι) υπήρξε μοιραία για αυτόν και καθοριστική για την πορεία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μελέτη που περιέχει ιστορικά γεγονότα αλλά κι ανθρώπινες στιγμές των πρωταγωνιστών της περιόδου του Πολέμου.

Ιδιαίτερο κεφάλαιο - μελέτημα του βιβλίου αναφέρεται στον «Δρόμο προς το Ολοκαύτωμα - Ο διωγμός των Εβραίων στη χιτλερική Ευρώπη μέχρι την "τελική λύση"». Το μελέτημα περιέχει ενδιαφέροντα συγκριτικά στοιχεία.

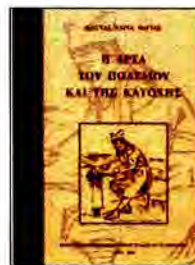
Σ. ΑΝΑΣΤΑΣΑΚΟΥ

Στη σκιά των ανεμόμυλων

(Εκδόσεις Γαβριλίδης, 2005)

Στη νέα του συλλογή, ο ποιητής γυρίζει σελίδα και ο αντικονφορμισμός του αποκτά μία πιο γήινη διάσταση. Και ναι μεν βέβαια στη «Μεθόδιο», στα «Άβατα» και στους «Δραπέτες», οι αφετηρίες των δομών της ποίησής του αρδεύονται από την ανθρώπινη αγωνία, στη «Σκιά των Ανεμόμυλων» ο Σ. Αναστασάκος καταγράφει τις «ρωγμές», που σημειώνονται στο «είναι» και το «γίγνεσθαι» και θα μας πει:

«Υπάρχω και μετά το ναυάγιο/ στο λίγο του θανάτου». Η δυναμική των στίχων της νέας συλλογής πειθαρχεί στον συνδυασμό της μουσικότητας και της αλληγορικής μορφής των εικόνων.

ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΒΑΓΙΑ

Η Άρτα του πολέμου και της Κατοχής

(Άρτα, Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος «Ο Σκουφάς», 2004)

Σημαντικότατο για τη σύγχρονη ιστορία της Άρτας και της γύρω περιοχής είναι το μελέτημα του τ. Δημάρχου Άρτας κ. Κ. Βαγιά. Ο συγγραφέας έχει συγκεντρώσει από διάφορες πηγές (δημόσιες και ιδιωτικές) στοιχεία που αναφέρονται στην περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της Κατοχής, τα οποία παρουσιάζει με συνέπεια και αντικειμενικότητα. Βασικό κείμενο αναφοράς αποτελεί το ημερολόγιο του παπά Σταύρου Παπαχρήστου, το οποίο αναφέρεται σε ανθρώπινες πιυχές στην καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων της Άρτας σε μία δύσκολη εποχή. Ιδιαίτερο τμήμα του βιβλίου (σελίδες 228-242) αναφέρεται στην παλαιότατη Ισραηλιτική Κοινότητα Άρτας, που δεν υπάρχει σήμερα.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΑ «ΧΡΟΝΙΚΑ»

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΕ ΑΡΘΡΟ

Σε απάντηση άρθρου του γ. Πρέσβη κ. Κ. Γ. Βάσπ, με τίτλο «Σύντομη ιστορία του Αντισημιτισμού», που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό μας (τεύχος 196), ο κ. Σαμ Χασσίδ, Καθηγητής στο «Τέχνιον» - Χαϊφα Ισραήλ αναφέρει τα παρακάτω:

«Δεν κατανοώ τους λόγους για την δημοσίευσή στο περιοδικό του ελληνικού εβραϊσμού «Χρονικά» του άρθρου «Σύντομη Ιστορία του Αντισημιτισμού» του κ. Κ. Βάσπ.

Δεν έχω την τιμή να γνωρίζω τον κ. Βάσπ - πέρα από τον χαρακτηρισμό του από το περιοδικό σαν γ. πρέσβη, ποιητή και συγγραφέα - αλλά δεν είναι τόσο δύσκολο να καταλάβει κανένας ότι ούτε ιδιαίτερες γνώσεις έχει στο θέμα που πραγματεύεται, ενώ αντίθετα τον χαρακτηρίζει έντονη κακοπιστία και επιλεκτικότητα στα γεγονότα.

Από την πρώτη κιόλας σελίδα δίνει έναν αρκετά πρωτότυπο ορισμό στον όρο «αντισημιτισμός», σύμφωνα με τον οποίο αντισημίτες είναι και οι ιδιοί οι εβραίοι που προσφυγοποίησαν τους παλαιστίνιους το 1948. Ας σημειωθεί ότι δυστυχώς υπάρχουν πολλοί που δεν αντιλαμβάνονται την προέλευση του όρου «αντισημιτισμός» και πέφτουν στην παγίδα της αντισημιτικής προπαγάνδας που μιλάει για δήθεν «άρειους» και «σημίτες»: στην λέξη αντισημιτισμός ο όρος «Σημ» χρησιμοποιείται μεταφορικά - συμβολίζοντας την Ασία, με σκοπό να υπογραμμισθεί ότι οι εβραίοι είναι ξένοι προς τον ευρωπαϊκό πολιτισμό (σ' αυτό οι αντισημίτες δεν είναι και τόσο διαφορετικοί από τους σημερινούς αντισιωνιστές, που προσπαθούν αντίθετα να υποστηρίξουν ότι οι εβραίοι είναι ξένοι στην Ασία όπου λειτουργούν σαν προγεφύρωμα της Ευρώπης...). Δεν είναι ιδιαίτερα επιτυχής ο επισυναπτόμενος χάρτης διαδρομών - που δείχνει τους εβραίους να κινούνται προς την Ισπανία τον 12ο αιώνα - ακριβώς όταν ο Μαϊμνίδης

(που μνημονεύονται εφέτος τα 700 χρόνια από τον θάνατό του) κατέφυγε από την ισλαμοκρατούμενη Ισπανία στην Αίγυπτο ...

Πως μπορεί να συνοψιστεί το άρθρο του κ. Βάσπ; Με λίγα λόγια, ότι οι εβραίοι φτάνει σε μεγάλο βαθμό για όσα κακά τους έχουν συμβεί κατά καιρούς. Έτσι στη σ. 6 ο αντισημιτισμός αναφέρεται σαν ένα «τίμημα» που πληρώνουν οι εβραίοι για την ανάμειξή τους στις διενέξεις του περιβάλλοντος (δηλ. αν δεν ανακατεύονταν σ' αυτές τις διενέξεις - λες και αυτό ήταν δυνατό - δεν θα τους συνέβαινε τίποτα ...). Και ότι οι εβραίοι πάντοτε απολάμβαναν της ευνοίας των κυβερνήσεων και γι' αυτό συγκέντρωναν το μίσος των λαών (δηλ. ο αντισημιτισμός είναι μια δικαιολογημένη αντίδραση των καταπιεσμένων, ενάντια όμως όχι σ' αυτούς που τους καταδυναστεύουν, αλλά στους ευνοούμενους απ' αυτούς εβραίους...).

Ατυχής είναι η παράγραφος, στην οποία ο κ. Βάσπ προσεταιρίζεται τις θέσεις του Ροζέ Γκαροντί - έστω και αν στην χώρα μας δεν ισχύουν οι περιορισμοί που απαγορεύουν την έκδοση ορισμένων βιβλίων του στην Γαλλία, με αποτέλεσμα να έ-

χουν εμφανιστεί τα ίδια βιβλία στην ελληνική γλώσσα (μαζί με αρκετά πολλά στα οποία αποδίδονται όλες οι αναποδιές που αντιμετώπισε ο ελλληνισμός από καταβολής κόσμου).

Εν πρώτοις, είναι απαράδεκτο να ανάγεται σε επιστημονική έρευνα το βιβλίο του Γκαροντί - το οποίο ΔΕΝ αμφισβητεί απλώς, τον αριθμό των θυμάτων του Ολοκαυτώματος (και «άλλων συναφών στοιχείων», κατά την ορολογία του κ. Βάσπ) αλλά και την έννοια του Ολοκαυτώματος - δεν παραδέχεται δηλ. το να ξεχωρίζουν τους εβραίους από τα άλλα θύματα του Β' Παγκόσμιου. Ο αριθμός των θυμάτων - τα οποία αρνείται να καταμετρήσει ο Γκαροντί - ΔΕΝ έχει καμία σημασία όσον αφορά την δικαιολόγηση της ύπαρξης του Ισραήλ, αλλά το αδιαμφισβήτητο γεγονός της γενοκτονίας. Είναι άδικο απορίας γιατί ο κ. Βάσπ είναι τόσο άριστα πληροφόρημένος για τον αριθμό των γάλλων θυμάτων του Ολοκαυτώματος όταν δεν λέει λέξη για τους έλληνες - όπου το Ολοκαύτωμα εξόντωσε πάνω από 80 % των εβραίων - πιθανά σε μια προσπάθεια αμφισβήτησης της γενοκτονίας ή της έκτασής της. Είναι λυπηρό ότι ο κ. Βάσπ δεν ξέρει ότι το Ισραήλ δεν αναγνωρίζει την λο-

γική ότι η ύπαρξή του δικαιολογείται από το Ολοκαύτωμα.

Τα άλλα επί μέρους σημεία στα οποία ο κ. Βάσπ δεικνύει τόσο άγνοια όσο και κακοπιστία αξίζει να αναφερθούν.

Μας αναφέρει ο κ. Βάσπ και μίαν άλλη αιτία - η διαίρεση του κόσμου σε εβραίους και μη, για την οποία λέει ότι δήθεν είναι η - κατά την γνώμη του - μοναδική παγκόσμια λέξη «goy» (εννοείται ότι η παρόμοια ελληνική έκφραση «πας μη έλλην βάρβαρος» ή δεν είναι γνωστή στον κ. Βάσπ, ή αποφάσισε να την αγνοήσει ...). Κάπου ανακάλυψε και τις 613 εντολές - που το κύριο περιεχόμενό τους είναι δήθεν η διαφορετική μεταχείριση εβραίων και μη. Και είναι μεν αλήθεια ότι υπάρχει παρόμοια διαφορετική μεταχείριση, αλλά έχει την έννοια της επιβολής προσθέτων υποχρεώσεων προς τους εβραίους και όχι προνομίων όπως διατείνεται ο κ. Βάσπ. Όσο για τον «Νόμο της Επιστροφής» στο Ισραήλ, πέρα από ότι είναι εντελώς άσχετος με τις 613 εντολές, που θεοπισήφθηκαν αιώνες προ της δημιουργίας του Ισραήλ, είναι τουλάχιστον υποκρισία η κρίση του κ. Βάσπ που ως πρώην πρέσβης θα ξέρει ότι και η ελληνική νομοθεσία διαφοροποιείται όσον αφορά την εγκατάσταση στην Ελλάδα ομογενών και μη - αλλά και πολλούς παρόμοιους νόμους που έχουν πολλά άλλα κρήνη...

Για την μετά την χειραφέτηση Ευρώπη ο κ. Βάσπ, φυσικά, σε ποιούς αποδίδει τον αντισημιτισμό; Φυσικά, στους εβραίους, πούχαν γίνει «κράτος εν κράτει» - σε μια χρησιμοποίηση της έννοιας όπου αφήνεται μάλλον σκόπιμα ασφές αν πρόκειται για τις δικαιοδο-

Ο Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών για τα «Χρονικά»

Ο Πρόεδρος της Ακαδημίας Καθηγητής κ. Εμμ. Ρούκουνας, σε επιστολή του σχετικά με το περιοδικό «Χρονικά», αναφέρει:

«Γνωρίζω τη συμβολή του εν λόγω περιοδικού στην ιστορία, τη λαογραφία, τις πολιτιστικές παραδόσεις και την εν γένει συμμετοχή του εβραϊσμού της Ελλάδας στην εθνική μας ζωή».

οιες των εβραϊκών κοινοτήτων με την εικόνα της δόθεν εβραϊκής υπερεξουσίας - όπως φαίνεται στα «Πρωτόκολλα».

Δεν είμαι σε θέση να κρίνω όλες τις λεπτομέρειες που αναφέρει ο κος Βάσσης για την αρχαιότητα - αν και είναι προφανές ότι διαστρεβλώνει τα περί Μακαβαίων - των οποίων η επανάσταση, κατά τη γνώμη του, κατεστάλη. Το συμπέρασμα όμως που αποδίδει στον Φέλντμαν, ότι αυτό που αποκαλεί την «δακρύβρεκτη» θεωρία της ιστορίας των εβραίων έχει μάλλον σαν σκοπό να δικαιολογήσει τα επόμενα παρά να προσθέσει τίποτα νέο: απλώς - δεν ισχύει ότι η ιστορία των εβραίων κατά την αρχαιότητα ήταν «δακρύβρεκτη».

Αναφερόμενος στον Μεσαίωνα, ο κ. Βάσσης πάλι αποδίδει την υπαιτιότητα των αντιεβραϊκών διώξεων σε εβραίους - στην περίπτωση της Αγγλίας π.χ. λέγει ότι εξεδιώχθησαν «λόγω τοκογλυφικών δραστηριοτήτων» (ενδιαφέρον αν εξεδιώχθησαν και οι δανεισθέντες από εβραίους, μια και είναι εξ' ίσου υπεύθυνοι ...). Για την περίπτωση της Γαλλίας αποδίδει τις αντιεβραϊκές διώξεις στον Εκατονταετή πόλεμο - λησμονώντας πως η εκδίωξη των εβραίων από αυτή τη χώρα έγινε από τον ίδιο βασιλέα που έχασε όλες τις μάχες με την Αγγλία και υπέγραψε την διαδοχή του θρόνου του στον βασιλιά της Αγγλίας μετά τον θάνατό του. Δεν υπάρχουν εκπλήξεις και στον τρόπο περιγραφής της ζωής των εβραίων κατά το Βυζάντιο: δεν κατεδιώχθησαν - εκτός όταν αυτό ήταν αποτέλεσμα των ενδοχριστιανικών διαμαχών ή αποτέλεσμα της δικής τους προδοσίας ή δεν δέχτηκαν να εκκρίστιανισθούν δια της πειθούς - οπότε οι αυτοκράτορες μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν σαν δικαιολογία τις αμαρτίες τους προ 10 αιώνων - όπως κάνουν οι Ασμοναίοι βασιλείς (των οποίων προηγουμένως την επανάσταση είχε διακηρύξει αποτυχούσα ...).

Κάπως και του ίδιου τύπου είναι και οι παρατηρήσεις του

όσον αφορά την κατάσταση των εβραίων στην Ανατολική Ευρώπη και Ρωσία - όπου τα αντιεβραϊκά έγκριτα δικαιολογούνται από την αύξηση του αριθμού τους (το προφανές λάθος που κάνει με τον πληθυσμό της Ρωσίας μάλλον οφείλεται σε προσπάθεια να υποστηριχτεί αυτό), ενώ σε άλλες περιπτώσεις δικαιολογούνται σαν απλά συνεπακόλουθα μιας γενικότερης εξέγερσης που είχε και άλλα θύματα.

Στην επόμενη σελίδα υπάρχει ένα βασικό λάθος στην αναλογία που γίνεται ανάμεσα στην εβραϊκή «Μπισουτ» στη Ρωσία με την αντίστοιχη «Φεντερσιόν» στην Οθωμανική αυτοκρατορία: ενώ η «Μπισουτ» οργανώνει μόνο εβραίους εργάτες, η «Φεντερσιόν» προσπαθεί (όχι με ιδιαίτερα μεγάλη επιτυχία, λόγω της ανεπαρκούς ανταποκρίσεως από τις άλλες εθνότητες) να οργανώσει όλους τους εργάτες, ανεξάρτητα από εθνικότητα και θρησκεία.

Δεν πρόκειται να σταθώ στα δευτερεύοντα λάθη που κάνει για τον 19ο και 20 αιώνα όταν, π.χ. εβραιοποιεί τους Αϊζενστάιν και Ντιραζέλι ενώ εκχριστιανίζει τον Νιρέφους... - αλλά όταν αναφέρει τον Ρατενάου σαν παράδειγμα ανεκτικότητας προς τους εβραίους - ο Ρατενάου δολοφονήθηκε από ακροδεξιούς εξτρεμιστές που έμειναν ατιμώρητοι - δεν ξέρει κανένας αν πρέπει να γελάσει ή να κλάψει...

Εκεί όμως που ο κος Βάσσης ξεπερνάει τα όρια - είναι όταν φτάνει στο Ολοκαύτωμα: οι εβραίοι «εκποπίσθηκαν» σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, με «αποτέλεσμα» τον θάνατο εκατομμυρίων εξ' αυτών. Τα λόγια είναι προσεκτικά επιλεγμένα, μια και δεν μιλάει για γενοκτονία εκ προθέσεως με θαλάμους αερίων, αλλά απλώς θανάτους (που οφείλονται σε κακουχίες;). Εξωφρενική είναι όμως και η απόπειρα δικαιολόγησης των αντιεβραϊκών μέτρων του χιτλερισμού: αν αντιπολεμική δραστηριότητα μπορεί να χρεωθεί η Λούζεμπουργκ, ο Κάουτσου

κφίσε τον πολεμικό προϋπολογισμό, ενώ ο Ράτεναου ήταν ο οργανωτής της οικονομικής επιστράτευσης της Γερμανίας κατά τον Α' Παγκόσμιο, στον οποίο σκοτώθηκαν και 12,000 Γερμανοεβραίοι στρατιώτες. Τον Μπέλα Κουν κάλεσε να σχηματίσει κυβέρνηση η αυτοκρατορική κυβέρνηση της Ουγγαρίας, με την ελπίδα να διασώσει ορισμένα εδάφη που διεκδικούσαν δυναμικά γειτονικές χώρες. Κακόπιστη είναι και η σύγκριση μεταξύ των στρατοπέδων συγκέντρωσης, που φυλακίστηκαν πολιτικοί αντιπάλοι τα πρώτα χρόνια του Χιτλερικού καθεστώτος, με τα στρατόπεδα εξοντώσεως, που έστελναν τους εβραίους για να θανατωθούν.

Γυρνώντας στην Ελλάδα, ενώ είναι αλήθεια ότι ο εβραϊσμός της Θεσσαλονίκης δεν ωφελήθηκε από την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν ισχύει ότι έκανε καμιά πράξη που να υπονόμεισε την κυριαρχία της Ελλάδας στην Θεσσαλονίκη - η υποστήριξη του σχεδίου αυτονομίας αφορούσε μόνο τη Θεσσαλονίκη και δεν υποστηρίχθηκε μόνο από την εβραϊκή κοινότητα. Οι βιαιοπραγίες που αναφέρει ο κος Βάσσης προηγήθηκαν κατά πολύ του σχεδίου της αυτονομίας, που εν αντιθέσει στα αναφερόμενα, δεν περιλάμβανε την ενδοχώρα της Θεσσαλονίκης (δλλ. όλης της Οθωμανικής Μακεδονίας και πέρα από αυτήν ...). Και ενώ είναι αλήθεια ότι οι εβραίοι, αλλά και η τεράστια πλειοψηφία των ελλήνων της Μακεδονίας, ήταν αντίθετοι προς τον Βενιζέλο, είναι αστείο ο ισχυρισμός του κ. Βάσσης - αλλά και άλλων, ότι εκλογικά ήπα του Βενιζέλου οφείλεται στους εβραίους της Θεσσαλονίκης, όταν τον καταψήφισε σύσσωμη η νότια Ελλάδα, όπου δεν υπήρχαν καθόλου εβραίοι. Δυστυχώς και τα θέλοντά του Κάμπελ δεν περιγράφονται σωστά - διότι ενώ αναφέρεται η δράση της περιθωριακής σχετικής ΕΕΕ, δεν υπάρχει λέξη για τον ρόλο της Βενιζελικής εφημερίδας «Μακε-

δονία» και του αρχισυντάκτη της Φαρδή. Αξία μνείας είναι πραγματικά και τα επεισόδια που συνέβησαν το 1891 στην Κέρκυρα (όχι την Ζάκυνθο) που αναφέρονται και στο διήγημα του Παπαδιαμάντη «Αντίκτυπος του Νου» για το οποίο δημοσιεύτηκε και άρθρο σε προηγούμενη έκδοση των «Χρονικών».

Αναφερόμενος στις Ισλαμικές χώρες, δεν είναι ιδιαίτερα επιτυχής η περιγραφή της θέσεως των εβραίων σε ισλαμικές χώρες - και ιδιαίτερα της Ισπανίας, της οποίας το Ισλαμικό καθεστώς του 13ου αιώνα έφερε τους εβραίους προ του διλήμματος «εξισλαμισμός ή θάνατος». Δεν ισχύει επίσης καθόλου και η εξιδανικευμένη εικόνα της ζωής των εβραίων σε ισλαμικές χώρες προ της ιδρύσεως του Ισραήλ - προς την ύπαρξη του οποίου είναι σαφώς αντίθετος ο κος Βάσσης - δικαιολογώντας την αραβική εισβολή του 1948 και αποσιωπώντας τους λόγους που εξώθησαν το Ισραήλ στον πόλεμο του 1967. Δεν γνωρίζω πού ορμώμενος ο κος Βάσσης έβγαλε το συμπέρασμα ότι οι εβραίοι του Ιράν και της Συρίας ζουν βασικά ανενόχλητοι - ακόμη και στο πραγματικά πιο όποιο Μαρόκο εδέχθησαν επιθέσεις συναγωγές και εβραϊκές επιχειρήσεις.

Τελειώνοντας με την αγαπητή στους Έλληνες αντισημίτη Χάνα Αρεντ - της οποίας η αντιελληνική σύγκριση συμπεριφοράς της Ελλάδας και Βουλγαρίας δεν συγκινεί ιδιαίτερα - δεν μπορώ παρά να συμφωνώ με την τελευταία φράση ότι «η ιστορία του αντισημιτισμού έχει πραγματικά περιέλθει στα χέρια ευφάνταστων μη εβραίων που ουσιαστικά αποδίδουν τον αντισημιτισμό στους ίδιους τους εβραίους». Και δηλώνω - σαν απόγονος οικογένειας που έχασε 20 άτομα στο Ολοκαύτωμα - ότι ΔΕΝ αναγνωρίζω ΚΑΜΜΙΑ εβραϊκή ευθύνη στον χαμό τους - και θεωρώ απαράδεκτο εβραϊκή έκδοση να δημοσιεύει κείμενα σαν του κος Βάσσης.

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852

e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 199, vol. 28

September – October 2005

✓ The main article of this issue is titled “**The nonsense of anti-Semites**”. It deals with the anti-Semites who continue to project their very old mendacities. Quote: “At a time when man travels to other planets, accomplishments –true miracles- in technology succeed one another as the fruit of the elevation of man’s spirit, at a time when the young tend to create a new social reality in all areas, it is sad that certain individuals coming from civilized nations still believe in obsolete myths about Jews.”

✓ During the **Greek-Italian War in 1940**, Greek Jews not only fought courageously, but also helped in every material and moral way. We publish a letter from Albertos Nachmias, dated November 5, 1940, proving his significant contribution to a fund raising.

✓ In a study consisting of several pages, Professor Loukas Patras refers to **the Jews who, in the beginning of the 20th century, participated in the political life of Greece and were members of the Greek Parliament**. He notes that when they were sworn in as members of the Parliament or as senators, the Jews took the following oath: “I swear to the God of Israel and to His Holy Bible to keep faith to the Homeland, to the Constitution and to the laws of the State and to fulfil my duties in full conscience.”

✓ Within the framework of the Greek society Professor and museum researcher Mrs. Maria Economou studies **the history and contents of the Jewish Museum of Greece** and the way it functions in order to define the presence of the Jewish Community. In addition, she briefly refers to the periodic exhibitions which the Museum has recently organized, for these are interesting cases of museum choices, of an explanatory approach and of the Museum’s co-operation with various communities and contemporary artists.”

✓ History researcher Mr. Kostas Papachryssanthou examines the Jewish Diaspora during the first waves of emigration and the geographic significance of the city of Thasarte. According to the author **the Jewish surname**

Tazartes derives from this specific geographic region.

✓ On the occasion of the enthronement of Archbishop Spyridonas of Athens in 1949, the chief Rabbi of Volos of that time Moses Simeon Pessach sent him a letter in which, among other things, he referred to the **role of the Greek Orthodox Church in saving many Jews during the German occupation (1941-1944)**.

✓ In a letter to “Chronika” Mr. Sam Hassid, professor at the Technion, Israel, replies and disproves the views of the former ambassador Mr. K. Vassis in terms of **the history of anti-Semitism**.

✓ The issue closes with book presentations.

Cover page: The monuments of the Jewish Communities of Athens, Thessaloniki, Larissa and Volos for the Greek Jewish army officers who fell during the Greek –Italian and the Greek-German war (1940-41).

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Ε. ΜΩΨΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@hellasnet.gr

Internet site: <http://www.kis.gr>

Κωδικός εντύπου: 3502

Τα ευνοπήγραφα άρθρα εκπράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Διανέμεται δωρεάν

